

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN

YILMAZ ÖZTUNA

KANUNİ SULTAN

SÜLEYMAN

YILMAZ ÖZTUNA

TARİH

Kanuni Sultan Süleyman
Yılmaz Öztuna

Tasarım: BKY Ajans

babıali kültür yayıncılığı
29 Ekim Cad. No: 23, 34530 Yenibosna/İSTANBUL
Tel: (0212) 454 21 65 • (0212) 454 21 67 • (0212) 454 21 69
Faks: (0212) 454 21 71
www.bky.com.tr • bky@bky.com.tr

Yine de kaynadı coşdu dağların başı
Akıtdım gözümden kan ile yaşı
Alınca şişhâne'yi Seymenlerbaşı
Bize mesken oldu Urûmelleri
Arpalıkdır bize servi köyleri

XVI. Asır Gerdâniye Rûmeli Türküsü

Şişhâne (aslı şeş-hâne): top fabrikası ve parkı. Seymenlerbaşı (aslı: Segbân-başı): Yeniçeri Ocağı'nın 2. komutanı olan ağır piyâde generali. Türkü Seymenbaşı'nın Macaristan'da bir Alman tophânesi fethini terennüm ediyor. 14 Eylül 1529'da Seymenbaşı, Budin Kraliyet Sarayı'nda Kral Zapolya'ya Corona denen ünlü Macaristan Krallığı çifte tâcını giydirmişti.

Gün doğdu, Şâh-ı Âlem-uyanmaz mı hâbdan
Kılmaz mı cilve hayme-i gerdun-tınâbdan
Yollarda kaldı gözlerimiz gelmedî haber
Hâk-î cenâb-ı südde-i devlet-meâbdan

Tîgın, içirdi düşmene zahm-î ziyanları
Bahsetmez-oldu kimse kesildî zebanları
Semşîr gîbi Rûy-i Zemîn'ê taraf taraf
Saldın demir kuşaklı cihan pehlivanları

Sultânü'ş-Şuarâ

Bâkî (Kazasker Mahmûd Abdülbâkî Efendi)

(1526-1600)

ÖNSÖZ

Kanûnî Sultân Süleyman, 1495'te Trabzon'da doğdu. 1520'de İstanbul'da tahta çıktı. 1566'da Macaristan'da Avusturya sınırında Sigetvar'da, savaşan ordusunun içindeki otağında öldü. İç organları oraya gömüldü. Cenazesi İstanbul'a getirilip, yaptırdığı camiin içindeki türbesine gömüldü. Yetmiş bir buçuk yaşında idi ve 46 yıldan beri tahtta bulunuyordu. Biyografisinin bir paragraflık özeti budur.

Türkiye, Türk ve dünya tarihindeki yeri nedir? Belki tarihimizde ondan daha büyük dehâya sahip bir kaç devlet başkanı gösterilebilir. Ama onun ihtişamında bir hükümdarı değil Türk tarihi, henüz cihan tarihi kaydetmedi. Onun için Batılılar ısrarla "Muhteşem Süleyman" demişlerdir. "Cihan Hâkanı" diye anılmıştır. Elbette bütün dünyaya hükmetmemiştir ama **Pax Ottomana***'yı kurmuştur. Osmanlı düzenini kabûl ettirmiştir. Cihan Devleti, dünyaya hâkim olan devlet demek değildir, zaten tarihte böyle bir devlet olmadı. Rızası olmaksızın (modern tabirle okeyi alınmaksızın) yeryüzünde herhangi bir*

denge değişikliğinin yapılamadığı Devlet demektir.

Türk tarihinde Sultan Süleyman kadar devlet başkanlığı makamında kalan pek az hükümdar vardır ve 900 yıllık Türkiye tarihinde hiç yoktur. Mîlâdî hesapla 46 ve Hicrî hesapla 47,5 yıla ulaşan saltanatı, sanıldığı gibi Osmanlı Devleti'nin âzamî (en geniş) sınırlarına ulaşıldığı dönem değildir. Âzamî sınırlar, çeyrek asır sonra, torunu devrinde elde edildi. Ama hiçbir saltanat, Sultan Süleyman'ınki ile mukayese edilemedi. Zira hemen ondan sonra, çok fazla genişlemiş imparatorlukta müesseseler eskisi derecesinde mükemmelikle işlememeye başladı. Daha hayli büyük padişah gelmesine rağmen, ataları Sultan Süleyman'ın dehâ çapına ulaşanı da çıkmadı.

Askerlik dehâları bakımından dedesinin babası Fâtih ve babası Yavuz, Sultan Süleyman'a üstün sayılmaktadır. Bilginlik bakımından da Fâtih ve dedesi İkinci Bâyezîd'den sonra geldiği kabûl edilmektedir. Ama anılan bu büyük isimler dahil, hiçbir hükümdar, devlet yönetiminde Sultan

Süleyman'ın erişilemez çizgisine ulaşamadı. Eski asırlarda bir imparatorluk en az kusurlu şekilde nasıl yönetilirdi? Bunun parlak örneği Sultan Süleyman devridir.

Kaanûnî Sultan Süleyman, bu işi tek başına yapmadı. Bütün Türk tarihinde tesadüf edilen en mükemmel ekibi (Fr. équipe formidable) oluşturarak yaptı. Ondaki bu ekip oluşturma dehâsına, başka hiçbir devlet başkanında tesadüf edilmemektedir. Bu işi Mustafa Reşid Paşa, asırlar sonra devrine göre yapmaya çalışmıştır. Sultan Süleyman, her sahada, askerlikte, denizcilikte, edebiyatta, şiirde, san'atta, yöneticilikte, ilimde en yetenekli kişileri temyiz ve teşhis eder, yükseltir, himaye ve teşvik eder, sahalarında hizmet etmeleri için elinden geleni yapar, onları en çok işe yarayacakları alanlarda kullanırdı. Barbaros Hayreddin Paşa, Sinan, Bâkî gibi erişilmez dehâları ortaya çıkaran odur.

Bu küçük kitapta, Sultan Süleyman'ın siyasî ve askerî hayatının ana çizgilerini anlattım. Devrin müesseselerine, devletin işleyiş tarzına

girmedim. Zira konu, fevkalâde azametlidir. Kaanûnî hakkında gereken şeyleri söyleyip anlatmak için, en azından iki büyük ciltlik bir monografi icap eder. Bibliyografya, yüzlerce sahife oluşturacak derecede geniş ve hemen her dildedir. Böyle bir bibliyografya benim **Büyük Türkiye Târîhi***'min 14. cildinde ve bunun kısaltılmışı* **Osmanlı Devleti Târîhi***'min 2. cildinde verilmiştir. Onun için, Türk aydınına ve gencine, gerçekten büyük bir hükümdarı ana çizgileriyle tanıtmak amacıyla kaleme alınan bu küçük ve dar sınırlı monografide, hiçbir bibliyografik bahse girilmeyecektir. Okuyucu, büyük Osmanlı tarihlerinde, istediği takdirde, her türlü detayı bulabilecektir. Kanunî'nin şiirleri, büyük bir cilt halinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca yayınlanmıştır. Derinlemesine bir san'at zevki olduğu açıktır. Ancak bazı padişahlar gibi bizzat büyük bir san'atkâr değildir.*

Yılmaz ÖZTUNA

GİRİŞ

ŞEHZÂDELİĞİ

Osmanoğulları'nın Türkiye tahtında Fâtih Sultan Mehmed'in oğlu ve halefi İkinci Sultan Bâyezîd oturuyordu (Saltanatı 1481-1512). Şehzâde Selim, Sultan Bâyezîd'in 8 oğlunun 4 üncüsü idi. Sert karakterinden dolayı "Yavuz" ve "Selim-Şâh" deniyordu. 1470'de babası Sultan Bâyezîd'in sancak beyi bulunduğu Amasya'da doğmuştu. 1487'den beri Trabzon'da sancak beyi sıfatıyla ve hükümdarca yetkilerle bulunuyordu. Annesi Dulkadıroğlu Ayşe Hatun da yanında idi (1505'de Trabzon'da öldü). Kırım hânı Mengli (bizim Türkçemizde Benli) Giray Han'ın kızı Ayşe Hanım'la evlendi (Topkapı Sarayı Arşivi, E 6.185). Bu prensesten 1494'e doğru Gevherhân Sultan adlı kızı doğdu (1509'da Şehzâde Selim bu büyük kızını İsfendiyâroğlu Dâmâd Sultan-zâde Mehmed Bey'le evlendirdi ki, annesi Yavuz'un kızkardeşi Fatma Sultan olmakla, Gevherhân Sultan halasının oğlu ile evlenmiş olur, bu Dâmâd Bey,

Karası (Balıkesir) sancak beyi sıfatıyla katıldığı Çaldıran meydan muharebesinde 23.8.1514 günü şehid oldu).

Şehzâde Yavuz Selim-Şâh'ın diğer eşi Ayşe Hafsa Hâtun'dur (bazı kaynaklarda adı Hafîsa ve hatta Hafîza şeklinde de geçiyor). Bu eşinden sırasıyla Sultan Süleyman, Hadice Sultan (1496? -1582), Hafsa (Hafîsa) Sultan (1500?-1538), Fatma Sultan (ölm. 1556) doğdular. Kısaca Şâh Sultan denen Devlet-Şâhî Sultan'ın (ölm. 1572) annesi saptanamadı. Beyhan Sultan'ın (ölm. yaklaşık 1558) annesi de bilinmiyor.

Görüldüğü gibi Yavuz Selim'in 6 kızı, fakat tek oğlu, Sultan Süleyman oldu. 3 şehzâdesi daha oldu ise de, bunlar küçük yaşlarda öldüler: Şehzâde Orhan 1510'a doğru 10 yaşlarında, Şehzâde Mûsâ ile Şehzâde Korkut ise daha da küçük yaşta öldüler. Ortada Yavuz'un tek oğlu ve vârisi olarak Şehzâde Süleyman kaldı.

Sultan Süleyman bu sûretle Trabzon'da 27 Nisan 1495 günü doğdu (6.11.1494 tarihi de veriliyor). Annesi Hafsa Hâtun (1479?-İstanbul, 19.3.1534), oğlu ile berâber Trabzon, Kefe

(Kırım), Manisa ve 1520'den itibaren İstanbul'da yaşayıp burada ölecektir. 13,5 yıl Vâlide-Sultan oldu (22.9.1520-19.3.1534). Sultanselim Camii'nde eşi Yavuz Sultan Selim'in türbesinin yanındaki küçük türbede gömülüdür. 1520'den sonra Edirne'de oturdu ki, Edirne'ye yakın Hafsa kasabasını yeniden kurduğu için bugün adını taşımaktadır. Manisa'da yaptırdığı, inşaatı 1520'den 1539'a kadar devâm eden (cami 1532'de bitti) külliyesi ile ünlüdür (cami, bîmâr-hâne, hamam, imaret, mektep, hankah, fırın, kiler, mutfak, ahır v.s.). Trabzon'da imaret ve medrese, Aydın'da çeşitli hayır eserleri, Niş yakınlarında Peraken'de cami (Sırbistan), Marmaris'te cami, han, hamam, diğer hayrâtı arasındadır. Yavuz Sultan Selim'le 26 yıl evli kalmakla beraber, Yavuz 1512'de tahta çıktıktan sonra, oğlunun yanında yaşadı.

Şehzâde Süleyman, asrın şehzâdeleri gibi, en üst düzeyde öğrenim ve eğitim gördü. Kendisine devrin ilimleri ve edebiyatlarıyla beraber, dilleri yanında, askerlik san'atının her türlü nazarî ve uygulamalı incelikleri öğretildi. 1509'da 14 yaşında iken, babasının Trabzon sancağına

yakın Şebinkarahisar (Karahisâr-ı Şarkî) sancak beyliğine gönderildi. Bir kaç ay sonra Yavuz, tek oğlu Süleyman için, babası İkinci Sultan Bâyezîd'den Bolu Sancak Beyliğini istedi ve aldı. İstanbul'a çok yakındı. Velîahd-i Saltanat olan ulu şehzâde Sultan Ahmed (Yavuz'un ağabeyi), yeğeninin Bolu'ya tayinine kızdı. Amasya-Tokat sancak beyi idi. "Bu oğlan (Şehzâde Süleyman) benim yolum üzerinde n'eyler?" diye itiraz etti. Sultan Ahmed'in yolladığı birlik Bolu'ya geldi. 14 yaşındaki Şehzâde Süleyman'ı babasının yanına Trabzon'a gönderdi. Yavuz, ağabeyine karşı dişlerini gıcırdattığı gibi, babası Sultan Bâyezîd'e de, torununun haklarını korumadığı için kızdı. Bunun üzerine Sultan Bâyezîd, torunu Şehzâde Süleyman'ı, Kırım'da Kefe Sancak Beyliğine tâyin etti (6.8.1509). Şehzâde Süleyman, yanında annesi ve kalabalık maiyeti, Trabzon'dan gemiye bindi. Kırım'a gelip sancağını teslim aldı. Kefe sancağı, İkinci Bâyezîd'in oğullarından ve Yavuz'un küçük kardeşi Şahzade Mehmed'in Kırım'da ölmesi üzerine açılmıştı (Topkapı Sarayı Arşivi, E

6.185, E 98). Kırım Hanı Mengli Giray, Yavuz'un kayınpederi olduğu için, Şehzâde Süleyman'ın Kırım'a tayinini hazırladığı anlaşılmaktadır. Şehzâde, Kefe'de 2 yıl, 8 ay, 19 gün valilik yaptı (24.4.1512'ye kadar). Bu 3 yıla yakın müddet içinde, Şehzâde Süleyman, Kırım'da iken, yalnız Osmanlı Devleti için değil, Yakın Doğu politikası için de birinci derecede önemli gelişmeler oldu.

İran'da Şâh İsmâil Safevî, Akkoyunlu Sünnî Türk hânedânını yıkarak, Şîî bir Türk hânedânı kurdu ve dehşetli bir Şîî'leştirme politikasına girişti. Osmanlı Türkiyesi ile uğraşmaya başladı. Osmanlı'dan sonraki en kudretli devletin sahibi hâline geldi. Anadolu'da Safevî ajanları ihtilâller çıkartmaya, kandırdıkları Türkmenleri İran'a götürmeye başladılar. Cengizoğulları'ndan Şeybânîler'in yönetimindeki Türkistan Türk İmparatorluğunda da anarşi başladı. Altınordu denen Doğu Avrupa Türk Hâkanlığı tamamen dağıldı ve Türk hanlıklarına ayrıştı. Memlûkler denen Mısır Türk Hâkanlığı sıkıntılar içindeydi. İspanya'daki son İslâm Devletini de –Amerika'nın hesabına keşfedildiği- 1492 yılında

ortadan kaldıran İspanya Krallığı, en kudretli Hıristiyan devlet hâline gelmiş, Kuzey Afrika'daki Müslüman Arap-Berberî devletlerine saldırmaya başlamıştı.

İkinci Sultan Bâyezîd, zamanından önce ihtiyarlamıştı. 1511'de Karaman beylerbeyisi olan oğlu Şehenşâh'ın da ölümü ile 8 oğlundan sadece üçü hayatta kaldı: yaş sırasıyla Sultan Ahmed, Korkut Han ve Şehzâde Selim... Üçü de, Osmanlı tahtını istiyorlardı. Ancak ordu, Safevî tehdidini Anadolu'dan def edeceğini isbat etmiş bulunan Şehzâde Selim'i, yâni en küçüklerini destekledi. Ordunun gönlünü kazanan, kayınpederi Kırım Hanı'ndan destek gören, meşrû velîahd olan ağabeyi Sultan Ahmed'i tutan Sadrâzam Ali Paşa'nın Safevîler'e karşı vuruşurken şehit düşmesiyle rahatlayan, büyük bir askerî dehâ ile doğmuş, büyük fetihler yapmayı planlayan, aldığı kararların amansız bir uygulayıcısı bulunan Şehzâde Selim'e, taht yolu açıldı. Hasta padişah, tahttan, Sultan Selim nâmına ferâgat etti. İstanbul'a gelen Yavuz Sultan Selim, babasının elini öpüp tahta geçti (24 Nisan 1512). İhtiyar padişah Sultan Bâyezîd, 32

gün sonra öldü. Yavuz, önce ağabeyleriyle anlaşmak istedi. Fakat onlar, tahta hak iddia etmekte direndiler. Bunun üzerine Sultan Ahmed ve Sultan Korkut'un üzerlerine yürüyüp yok etti, tarafdarlarını dağıttı.

Yavuz'un tahta geçmesiyle Şehzâde Süleyman, ulu şehzâde yâni velîahd oldu. Zaten tek oğuldu. Tam 17 yaşındaydı. Saruhan (Manisa) sancak beyliğine tâyin edildi. Annesi ve kalabalık ve seçkin bir maiyyetle Manisa'ya gitti. Bu görevi, babasının bütün saltanatı boyunca devâm edecektir (8 yıl, 4 ay, 28 gün). Yavuz, yalnız Türkiye tarihinde değil, dünya tarihinde dönüm noktaları olan ve tarihin akışını değiştiren iki seferine, İran ve çok uzun süren Mısır seferlerine oğlunu götürmedi. Şehzâde Süleyman, babasının, Türkiye'den sonra dünyanın 2. ve 3. devletleri olan İran ve Mısır'ın taht şehirlerine Tebrîz ile Kahire'ye girişine bizzât katılamadı. Uzun Mısır seferinde, Edirne'de kaldı ve bütün Rumeli eyaletlerinin gözetimi görevini yürüttü. Yavuz seferden, halîfe sıfatını da kazanarak İstanbul'a geldi. Şehzâde Süleyman, Manisa'ya döndü.

Yavuz Sultan Selim, üçüncü seferine çıkmak üzere iken, ordusunun içinde, otağ-ı hümâyûn'unda 50 yaşında, Edirne yakınlarında öldü (22 Eylül 1520). Sultan Süleyman, 9 gün sonra İstanbul'a gelip tahta oturdu ve Sadrâzam Pîrî Mehmed Paşa'nın getirdiği babasının cenazesini şehrin surları önünde karşıladı, tabutunun altına girdi. Yavuz'un cenazesi eller üzerinde Fâtih Camii'ne getirilip namazı kılındı. O yakınlarda bir yere gömülüp, türbe yapıldı ve yanına günümüze kadar başka hiç kimse gömülmedi. Sultan Süleyman, babasının gömüldüğü yere, onun adına bir cami yapılması için Mimarbaşı Alâeddin Ali Bey'e emir verdi (Sultanselim Camii). Babasının askerî sınıftan değil, mülkiye sınıfından gelen sadrâzamı Konyalı Pîrî Mehmed Paşa'yı görevinde bıraktı. Sonra tersâneye gidip, babasının tezgâha koydurduğu -bir Rodos fethinin projesi olduğu sanılan- 150 parça harb gemisinin inşâsını gördü.

Sultan Süleyman, yaklaşık 2.373.000 km2 topraklar üzerinde uzanan bir imparatorluğu devralıp, 8 yıl içinde bunu 2,5 misline ve

yaklaşık 6.557.000 km2'ye çıkaran babası Yavuz Sultan Selîm'in devletini teslim alıyordu. 8 yıl içinde Osmanlı Devleti, Afrika kıt'asına çok sağlam şekilde ayak basmış, dünyanın 3. önemli devleti bulunan Mısır-Suriye Türk Memlûk İmparatorluğunun bütününü ilhâk etmiş, Kızıldeniz'e, Umman Denizi'ne, Hind Okyanusu'na, Cezâyir tarafından Batı Akdeniz'e çıkmış, Basra Körfezi'ne çok yaklaşmış, Mekke, Medîne ve Kudüs gibi İslâm'ın en kutsal 3 şehrine hâkim olmuş, 750 yılından beri Abbâsîler'in temsil ettiği Dünya Müslümanları'nın en büyük lideri sayılan halîfelik makam ve sıfatını elde etmişti. "Yavuz Selîm devrinde Türkiye, cihan devleti, gerçek bir cihan devleti oldu. Sultan Selîm, Avrupa'yı serbest bıraktı ise de, Asya ve Afrika'daki ölçüye sığmaz fetihleri, bu durumu sağladı. Akdeniz, Türk Denizi hâline gelmek üzereydi ve Hind Okyanusu'na çıkılmıştı" (René Grousset, L'Empire du Levant, s. 642-4).

Kanunî Sultan Süleyman, Afrika'nın kuzey-doğusunun tamamını içine alan muazzam bir Mısır eyâleti ile Batı Akdeniz kıyılarında Cezâyir

eyâletini, babasının fetihleri ile bugünkü sınırlarına çok yaklaşan birlik içinde bir Anadolu'yu miras alıyordu. 1517'den beri artık Osmanlı Devleti, tam bir Cihan Devleti (Alm. Weltreich, Fr. Puissance mondiale) hâlindeydi. Büyük Devlet ve dünyanın 1. devleti safhalarını çok aşmış bulunuyordu.

25 yaşını 4 ay ve 25 gün geçe böylesine bir imparatorluğun tahtına oturan Sultan Süleyman, şehzâdeliğinde "Süleyman Şâh" diye de anılmıştır (Topkapı Sarayı Arşivi, E 10.292). Babası tahta geçince, Kırım Hanı ile de görüşüp acele Kırım'dan İstanbul'a gelen Sultan Süleyman, Manisa'ya tâyin edilmesine rağmen, babasının İran seferinde "İstanbul muhâfızı" adıyla saltanat nâibi olarak İstanbul'da oturdu ve sonra çok uzun Mısır seferinde Edirne'de oturarak Avrupa eyâletlerini, Balkanlar'ı yönetti. Bu tecrübeleri kazanarak Cihan Tahtı'na oturdu. 30 Eylül 1520'de hâkan-halîfe sıfatıyla bîat kabul etti. Eyüb Sultan'daki törende son Abbâsî halîfesi Mütevekkil kendisine kılıç kuşattı ("el-Mütevekkil..., Selim Hân ile İstanbul'a gelip, hayli î'zâz, ikrâm olunup zevk, safâda iken

Selîm Hân vefât edip Süleymân Hân dahi kendiye hâdden efzûn in'âm, ihsân edip, Süleymân Hân'a ibtidâ hılâfet şemşîrin Ebâ-Eyyûb-i Ensârî'de bunlar kuşatıp, Süleymân Hân, bunlardan bî'at kabûl edip cülûs etdiler", Evliyâ Çelebî, X, 38).

Sultan Süleyman şair, hattat ve kuyumcu idi. Değerli taşlar mütehassısı idi. Arapça, Farsça, Çağatayca dışında Sırpça da biliyordu. Çok şiir söylemiştir, en büyük kısmı gazeldir. Padişahın bütün şiirlerini toplayıp, sıraya koyarak düzenleyen şair ve yazar Draçlı Ahmed Fevrî Efendi'dir (ölm. 1570). Onun düzenlediği edebiyatımızın en hacimli dîvânı olan Dîvân-ı Muhibbî, 3 defa İstanbul'da (son ikisi Latin harfleriyle) ve 1 defa Almanya'da basıldı. Muhibbî, Sultan Süleyman'ın şiirlerinde kullandığı mahlas (takma ad)'dır.

Şehzâde Süleyman'ı yetiştiren hocaların adlarını bilmiyoruz. Dâye Hâtun denen dadısı, 1532'ye doğru İstanbul'da ölmüş, Ayvansaray'da mescit ve kendisi için türbe, 1530'da Mahmudpaşa'da cami yaptırmıştır.

Velîahd olmadan önceki lalası Ken'ân Hüdâyî Bey, şair olup, Balıpaşa'da gömülüdür. 1550'ye doğru Selânik'de ölen Sinân Paşa, Şehzâde Süleyman'a önce defterdar, sonra lala olmuş, 1520'de padişah olunca 4. vezirliğe getirilmiş, emekli olmuş, cami yaptırdığı Selânik'de yaşamıştır. Yavuz'un son lalası olan Cezerî-zâde Kasım Paşa, velîahdliği boyunca Şehzâde Süleyman'a da lalalık yapmış, öğrencisi tahta çıkınca tekrar 4. vezir olup, 1543'de Bursa'da 90 yaşlarında ölmüştür. Şehzâde Süleyman'ın baş muallimi, talebesi tahta çıkınca Hâce-i Sultânî olan Mevlânâ Hayreddin Hızır Çelebî, Daday doğumlu olup, 1543'de Kırım'da Kefe'de öldü. Daday'da mescit, mektep gibi hayrâtı vardır. Zeyrek-zâde Rükneddin (Şemseddin) Ahmed Efendi'nin de, Şehzâde Süleyman'ın hocaları arasında bulunduğunu biliyoruz. 1532/3'de 63 yaşlarında Mekke'de öldü, Rûmeli kazaskeri idi.

Musliheddin Mustafa Surûrî Efendi (Gelibolu 1491-İstanbul, 13.1.1562), Sultan Süleyman'ın süt kardeşi ve oğlu Velîahd-Şehzâde Mustafa'nın 1548-53'de hocasıdır. Müderris,

sonra Nakşî şeyhi oldu. Kasımpaşa'daki mescidinde gömülüdür. 36 eserin yazarı ve 3 dilde şairdir, Türkçe Dîvân'ında 500 kadar gazel vardır. Mesnevî, Dîvân-ı Hâfız, Gülistân, Bostân şerhleri çok ünlüdür. Sultan Süleyman'ın süt annesi Afîfe Hâtun, Beşiktaş'ta Yahyâ Efendi Türbesi'nde gömülüdür. 1495'te yâni Şehzâde Süleyman'ın doğumunda Trabzon müftüsü bulunan Amasyalı Ömer Efendi'nin karısıdır. Bu Ömer Efendi ile Afîfe Hâtun'un oğulları ve Sultan Süleyman'ın diğer süt kardeşi Celâleddin Yahyâ Efendi'dir (Trabzon 1495-İstanbul, Mayıs 1570). Çocukken yüksek tahsil için Trabzon'dan İstanbul'a geldi. Beşiktaş'a yerleşti. Kanunî Sultan Süleyman ile aynı yıl içinde Trabzon'da doğmuş ve annesi Şehzâde Süleyman'a süt vermişti. Şeyhulislâm Zenbilli Ali Efendi'den mezun, mutasavvıf, şeyh, bilgin, dîvân sahibi idi. Cenâze namazını Şeyhulislâm Ebüssuûd Efendi, Sultan Süleyman'ın cenâze namazını kıldırdıktan 4 yıl sonra kıldırdı. Beşiktaş'ta cami, medrese, tekke, hamam, çeşme, mektep, park yaptırdı. Türbesini İkinci Selim, Mimar Sinan'a yaptırdı, 1873'te Pertevniyâl Vâlide-Sultan,

sonra İkinci Abdülhamîd yeniledi. Burada Osmanlı Hânedânı'ndan pek çok kişi gömülüdür (Evliyâ, I, 451).

Şehzâde Süleyman, 1511'de Kefe'de adını bilmediğimiz bir hanımla evlendi ki, 1550'ye doğru İstanbul'da ölmüştür. Şehzâde Camii'nde gömülüdür. Şehzâde Mahmûd'u doğurmuştur.

Şehzâde Süleyman, 1514'te Mâh-i Devrân Haseki ile evlendi ki, Velîahd Şehzâde Mustafa'nın annesidir. 1534'ten itibaren oğlunun yanında yaşadı, 1553'te Bursa'ya yerleşti, 3.2.1581'de 82 yaşlarında Bursa'da ölüp, kendi yaptırdığı oğlunun türbesine gömüldü (Ahmed Refik, Hicrî X. Asırda İstanbul Hayâtı, s. 8).

Şehzâde Süleyman, 1511'de Gülfem Hâtun ile de evlendi ki, 1562'de 65 yaşlarında İstanbul'da ölmüştür. Şehzâde Murâd'ı doğurdu. 1558'de Hurrem Sultan ölünce Gülfem Hâtun, Sultan Süleyman'ın tek eşi olarak kaldı. Fakat bunu değerlendiremedi, padişahı kızdırdı ve onun emriyle boğuldu. İstanbul'da büyük mülkleri ve vakıfları, Üsküdar'da Sinan eseri cami (1561),

mahalle, medrese, mektep, türbesi, Manisa'da cami (1539) ve vakıfları, Yenişehir'in Karahisar köyü için su tesisleri ve çeşmesi vardır (Topkapı Sarayı Arşivi, D 2.497, 3.683, 3.954, 4.545, 8.732; E 3.362; İ.H.Konyalı, Üsküdar Târîhi, I, 154-7, II, 288, 308).

Sultan Süleyman'ın sonuncu eşi ünlü Hurrem Sultan'dır (1506?-İstanbul, 17.4.1558). Pâdîşâh olduğu yıl (1520) evlendi. Polonya krallığı tab'ası Ukran ırkından bir Katolik râhibinin kızı olup, asıl adı Alexandra Lisowska'dır, Batı dillerinde Roxelane veya Roxelana diye ünlüdür. 38 yıl Sultan Süleyman'la evli kaldı ve padişah üzerindeki nüfuzunu gittikçe arttırdı. Süleymaniye Camii'nde kendi türbesinde gömülüdür. Sırasıyla Şehzâde Mehmed, İkinci Selim, Şehzâde Bâyezîd, Şehzâde Cihangir, Şehzâde Abdullah, Mihr-ü Mâh Sultan adlı çocuklarını doğurdu. Oğulları Mehmed ve Selim'i görmek için bir kaç defa Manisa'ya gitti. 3 Nisan 1546'da Şehzâde Cihangir'le Manisa'ya gelip, 5 Mayıs'a kadar kaldı, Şehzâde Selim'i alıp İstanbul'a döndü. 1544 yazında Sultan Süleyman'la beraber 40 gün Bursa'da oturdu.

Son kışını Edirne’de geçirdi. Hasta olarak İstanbul’a döndü ve öldü. Şiirler yazmış olup, nesri de güzeldir. Osmanlı tarihinde Ahmed Refik’in “Kadınlar Saltanatı” dediği dönemi başlattı ki aralıklarla 1656’ya kadar devâm etti ve 1656’dan sonra hiçbir hânedân mensubu kadın politikaya karışmadı (1876’daki bir 3 aylık dönem hâriç). Hurrem Haseki-Sultan’ın hayır eserleri sayılamayacak derecede çoktur. İstanbul, Ankara, Edirne, Cisrimustafapaşa, Mekke, Medîne,Kudüs şehirlerindedir (Topkapı Sarayı Arşivi, 7.788, 5.221/12, 7.816). Birçoğu Sinân eseridir (en ünlüleri kendi adıyla Haseki diye anılan semtte kurdurduğu külliye ki, 1539’da yapılan hastahanesi ünlüdür ve bu kompleksin inşââtı 1550’de bitti. Ünlü Ayasofya Hamamı’nı gene Sinân’a yaptırdı).

Sultan Süleyman’ın çocukları şunlardır: Velîahd (22.9.1520-29.10.1521) Şehzâde Mahmûd (1512-İstanbul, 29.10.1521), çiçekten öldü, Sultanselim Camii’nde Şehzâdeler Türbesi’ne gömüldü (Evliyâ Çelebi, I, 344). Velîahd (29.10.1521-6.11.1553) Şehzâde Sultan Mustafa Han (Manisa 1515-Konya Ereğlisi

dışında Aktepe, 6.11.1553), 38 yaşında öldü, 1560'ta annesinin Bursa'da yaptırdığı türbeye gömüldü. Kardeşleri Mehmed ve Selim'le beraber İstanbul'da Atmeydanı'nda (sonradan Sultanahmet Meydanı) İbrahim Paşa Sarayı'nda bütün halka açık olarak yapılan ve 3 hafta süren düğünle sünnet edildi (düğünün başlaması 21.6.1530, sünnet 27.6.1530). Aydın sancağı ilâvesiyle Saruhan (Manisa) sancak beyi oldu (Şubat 1533-18.6.1541). Oradan alınıp Amasya sancak beyliğine (16.5.1541), buradan alınıp Karaman (Konya) beylerbeyiliğine (1549) tâyin edildi. Muhlisî mahlasıyla şair ve hattattır (Ahdî, Tezkire; elyazısı: Viyana, Şark Yazmaları, no. 998'deki nesh ile yazılmış Süleyman-nâme). Babasının 6. Irâkayn ve 7. Korfu sefer-i hümâyûnlarında (1534-6 ve 1537) ve 8. Boğdan seferinde Anadolu muhâfızı, 9. Sefer-i hümâyûnda (1541) İstanbul muhâfızı unvanlarıyla saltanat nâibi oldu. Yüzü, vücudu ve davranışları tamâmen dedesi Yavuz'a benziyordu. Manisa'da hayır eserleri vardır (cami, saray, türbe, çeşmeler). Ölümünde Yahyâ Bey ile Sâmî'nin yazdıkları mersiyeler ünlüdür.

Kızı Şâh Sultan (1550?-2.10.1577), 1.8.1562'de yeniçeri ağası Dâmâd Abdülkerîm Ağa (ölm. 1580'e doğru) ile evlendi. Şehzâde Mustafa'nın diğer kızı, şair ve tarihçi Dâmâd Cenâbî Ahmed Paşa (ölm 1562) ile evlendi. Oğulları Şehzâde Mehmed ve Ahmed 1553'de Bursa'da ve 1552'ye doğru Konya'da öldüler.

Kaanûnî Sultan Süleyman'ın 3. oğlu Şehzâde Murad (Manisa 1519-İstanbul 12.10.1521), 2 yaşında çiçekten ölüp, Sultanselim Camii'ne gömüldü, 3. velîahd idi. Şehzâdeliğinde doğan 3 çocuğu, bu 3 şehzâdedir. Padişahlığında doğan çocukları şunlardır:

28.10.1522'de İstanbul'da 1 yaşında ölen bir Sultan, padişahlığında doğan ilk çocuğudur. Sonra Şehzâde Sultan Mehmed Han doğdu (İstanbul 1521-Manisa, 6.11.1543). 22 yaşında 2. velîahd iken, bu da çiçekten öldü. 12.10.1542-6.11.1543 arasında 1 yıl, 25 gün Saruhan (Manisa) sancak beyliği yaptı (Manisa'ya gelmesi 12.11.1542). 1544'de Sinân tarafından yapılan Şehzâde Camii'ndeki türbesinde gömülüdür, cenazesi Manisa'dan

İstanbul'a getirilmiştir. 7. Sefer-i hümâyûna (1537 Korfu) ve 9. Sefer-i hümâyûna (1541 Budin) babasının yanında katıldı. 1540-41 kışını babası ile Edirne'de geçirdi. Rûhu için babası, Mimar Sinân'a Şehzâde Camii'ni yaptırdı. Hattat ve Mehemmed mahlasıyla şairdir (Ahdî, Tezkire). Cenâze töreni ölümünden 10 gün sonra Devlet töreniyle Üsküdar'da karşılanarak yapıldı ve padişah da katıldı (16.11.1543) (Şehzade Külliyesi için bkz. Edirne ve Paşa Livâsı, 498, no. 347). Kanunî, 40 gün boyunca hiç aksatmadan her gün oğlunun mezarına gelip dua etti. Ölüm haberini, 10. seferinden İstanbul'a dönerken almıştı. Şehzâde Mehmed'in kızı Hümâ-Şâh Sultan (Manisa 1544?-İstanbul 1532?), muhtemelen posthume'dür (babasının ölümünden sonra doğmuş). Önce Dâmâd Mehmed Ferhâd Paşa (1526-6.1.1575) ile 1566/67'de, dul kalınca Sadrâzam Dâmâd Sokollu-zâde Lala Mustafa Paşa (ölm. 7.8.1580) ile evlendi (25.8.1575). Ondan da dul kalıp Dâmâd Gazi Mehmed Paşa (ölm. 23.8.1592) ile evlendi ki, Sadrâzam Dâmâd Kanijeli İbrâhim Paşa'nın kardeşidir. İlk eşinden 9 yılda 9 çocuk

doğurdu ki, bunlar Ferhâd Paşa-zâdeler denen aileyi oluştururlar.

Kaanûnî'nin 6. çocuğu Şehzâde Abdullâh, 28.10.1522'de İstanbul'da bir kaç aylık bebekken öldü. Sonra Mihr-ü Mâh Sultan doğdu (İstanbul 1522-İstanbul, 25.1.1578). Kaanûnî'nin yaşayan tek kızıdır ve babasının türbesinde onun yanında yatmaktadır. Yeryüzünün en zengin kadını olarak 56 yaşında yeğeni Üçüncü Murâd devrinde öldü. İstanbul, Üsküdar, Edirne, Filibe, Mekke gibi şehirlerde pek çok hayır eseri (Üsküdar Târîhi, II, 71, 289, 316, 533; Edirnekapısı'nda 1558'de Sinân'a yaptırdığı cami için Rızâ Tevfik Bölükbaşı'nın 5 kıt'a ünlü şiiri: Serâb-ı Ömrüm, 68-9). Sadrâzam Dâmâd Rüstem Paşa (1505?-10.7.1561) ile 26.11.1539'da evlendi. Bâkî, "Hala Sultân" diye anılan Mihr-ü Mâh Sultân'ın ölümü için 5 bend ve 40 beyitli terkîb-i bend'ini yazdı (Dîvân, 80-84). Sultân, şairin koruyucularındandı. Mihr-ü Mâh Sultân'ın kızı Ayşe Hümâ-Şâh Hanım-Sultan (1541?-1594), hem annesinden, hem babasından, hem ilk kocası Sadrâzam Semiz Ahmed Paşa'dan (ölm. 28.4.1580) yediği

mîraslarla, annesinden daha zengin ve muhtemelen XVI. asrın en zengin kadını olarak öldü. İkinci eşi ünlü tarihçi Ahmed Ferîdûn Paşa'dır (ölm. 16.3.1583) ki, daha çok Ferîdûn Bey diye anılır. Bundan da dul kaldı. Asrın en büyük mutasavvıfı Şeyh Azîz Mahmûd Hüdâyî Efendi (1543-1.10.1628) ile evlendi ki, Birinci Ahmed'le oğlu İkinci Osmân'ın şeyhidir (Celvetî).

Kaanûnî'nin 8. çocuğu İkinci Sultan Selim Han (28.5.1524-15.12.1574), 1553 sonunda padişahın hayattaki tek oğlu olarak kaldı ve 1566'da tahta çıkarak Osmanoğulları Hânedânı'nı devâm ettirdi. Sonra doğan Şehzâde Sultan Bâyezîd Han'dır (İstanbul 14.9.1525-Kazvîn, 23.7.1562). 6.11.1543'de 3. ve 6.11.1533'de 2. velîahd oldu. Kazvîn'de Şâh Tahmasb tarafından öldürülüp, cenazesi Türkiye'ye yollandı ve Sivas'a gömüldü (öldürülme tarihi: Hasan Bey Rûmlu, Ahsenü't-Tevârîh, I, 417). Karaman (Konya) valisi, buradan Germiyân (Kütahya) sancak beyi (18.6.1541-2.12.1558), 17,5 yıl burada görev yapıp, Amasya sancak beyi (21.12.1558-

7.7.1559) oldu. Amasya yerine Ankara sancağını istedi, reddedilmesi üzerine 12.000 kişilik bir ordu ile Amasya'dan ayrıldı. Konya'daki ağabeyi Ulu Şehzâde Sultan Selîm'in üzerine yürüdü. Konya meydan muhârebesinde (30.5.1559) bozuldu, ordunun takibi altında İran'a sığındı, Şâh Tahmasb tarafından karşılandı (24.11.1559) ve şerefine 30 tepsi dolusu mücevher saçıldı ("saçı" denen saltanat töreni). Şâhî mahlasıyla Türk ve Fars dillerinde şair ve hattattır (Ahdî, Tezkire). Babası ile 9. sefer-i hümâyûna (1541 Budin Seferi), 10. sefer-i hümâyûna (Estergon Seferi, 17.11.1542'de İstanbul'dan Edirne'ye hareket ve oradan Almanya) katıldı. 11. sefer-i hümâyûnda (6.12.1548) babası ile Haleb'de bulundu, babası ile Hamâ'ya geldi, babası Haleb'den ayrılınca 10.6.1549'da Edirne'ye taht muhâfızı olarak döndü. 12. sefer-i hümâyûnda Bursa Yenişehri'nde babası ile buluştu. 1.12.1540'ta babası ile Edirne'ye geldi. 1542-43 kışını babası ile Edirne'de geçirdi (Kaanûnî'nin Edirne'den ayrılması 29.4.1543). 5 oğlu ve 4 kızı oldu: Orhan, Osmân, Abdullah, Mahmûd,

Mehmed adlı şehzâdeler ve Mihr-ü Mâh, Hadîce, Ayşe, Hanzâde adlı sultanlar. Mihr-ü Mâh Sultan (doğ. Kütahya 1547) Dâmâd Muzaffer Paşa (ölm. 1593) ile, Ayşe Sultan ise Dâmâd Eratnaoğlu Koca Ali Paşa (ölm. Tokat 1562) ile evlendi.

Kaanûnî'nin 10. çocuğu Şehzâde Sultan Cihangir Han'dır (İstanbul 1531-Haleb, 27.11.1553). Zarîfî mahlasıyla şair ve hattattır (Ahdî, Tezkire). İyonya Denizi'nde Aya Mavri (Santa Maura) adasının su yollarını yaptırdı. Amasya sancak beyliğini kabûl etmedi, daima babasının yanında yaşadı. 12. sefer-i hümâyûn için 28.8.1553'te babası ile İstanbul'dan hareketle Haleb'e geldi ve burada, ağabeyi Sultan Mustafa'nın fecî ölümü üzerine şok geçirerek, 21 gün sonra melankoliden öldü. Babası Sultan Süleyman, bu oğlunun ruhu için İstanbul'da bir semt kurdurarak Sinân'a şehzâdesi adına cami, türbe, imâret, tekke yaptırdı (Evliyâ Çelebi, I, 442). 26.11.1539'da ağabeyi Bâyezîd ile beraber Atmeydanı'nda İbrâhim Paşa Sarayı'nda sünnet ettirilmiştir.

Şehzâde Orhan, 1562'de 8 yaşlarında öldü. Razıyye Sultan, genç kızken ölüp, Yahyâ Efendi Dergâhı bahçesine gömüldü. Fatma Sultan ise 1561'de bebekken öldü. Kaanûnî Sultan Süleyman'ın çocukları bunlardan ibârettir.

XVI. asırda, asrın ortalarına doğru dünyamızın nüfusu bugünkinin on ikide biri kadardır: yaklaşık 500 milyon. Bunun 112 milyonu Avrupa'da, 9 milyonu Kuzey Amerika'da, 5 milyonu Güney Amerika'da, 2 milyonu Okyanusya'da, 55 milyonu Afrika'da, geri kalan 317 milyonu Asya'dadır. İşte Osmanlı Cihan Politikası böyle bir dünya içinde cereyan etmektedir. Osmanlı "nizâm-ı âlem" dediği Pax Ottomana'yı böyle bir dünya için kurmaya çalışmaktadır (Dünya, ancak 1830 yılına doğru 1 milyar nüfusa erişti). Avrupa kıtasında bu dönemde yarım milyon nüfuslu hiçbir şehir yoktur. İstanbul Kaanûnî devrinde –banliyöleri ile- yarım milyonu geçebilmiştir. Londra ve Paris, yarım milyona erişmeye çalışmaktadır. Afrika'da yarım milyonun üzerinde Kahire ve Asya'da bir kaç şehir mevcuttur.

XVI. ASIR BAŞLARINDA DÜNYÂNIN

SİYÂSÎ TABLOSU (1520)

1. AVRUPA

1520'ye doğru Avrupa'nın siyâsî coğrafyası, asırlardan beri görülmemiş çapta bir değişikliğe mâruz kalmıştı. Bu değişiklik genç Almanya İmparatoru ve İspanya Kralı Charles-Quint'in, kıt'anın en büyük kısmını idaresinde toplaması hâdisesiydi. Tâli ve tesadüflerin sevkıyle Charles-Quint, 1516'da 16 yaşında İspanya Kralı, 1519'da da "V. Karl" sanıyla Almanya İmparatoru olmuştu. Charlemagne'dan yâni IX. asırdan beri Avrupa, Bizans hariç, bu çapta bir Hıristiyan devleti görmemişti. Bu tamamen gayri tabiî devleşme, birçok devleti tehdid ediyordu. 1520'de tahta çıkan 25 yaşındaki Charles-Quint'den 5 yaş büyük Kaanûnî Sultan Süleyman'ın en büyük hedefi, bu devi yıpratmak, parçalamak ve ortadan kaldırmak olacaktır.

Charles-Quint'in babası Habsburg

hanedanından Arşidük Güzel Philipp, babasından önce 1506'da öldüğü için, genç Charles-Quint, muazzam bir mirasa vâris oldu. Aynı yıl içinde annesinin babası olan Kastilya, Aragon, Napoli ve Sicilya Kralı Fernando ölünce, 4 krallık tacı birden başında birleşti, kısaca "İspanya ve İki-Sicilya Kralı" oldu. Uçsuz bucaksız Amerika müstemlekeleri de İspanya tâcına dahil bulunuyordu. 1519'da büyükbabasının yerine Almanya İmparatoru seçildi. Bu sûretle Avusturya'nın doğrudan doğruya hükümdarı, bütün Almanya'nın da imparatoru oldu. Belçika ile Hollanda, zaten İspanya tacına dahil bulunuyordu. Ayrıca Sardunya, Lüksenburg, Burgonya, Alsace, Lorraine, kuzey İtalya'da birçok yer, az zamanda Charles-Quint'in hakimiyetine geçti. Fransa ve İngiltere krallıkları, dehşetli bir tehdit altında kaldılar.

Zaten Almanya, İki-Sicilya (Napoli ve Sicilya), Kastilya ve Aragon, Charles-Quint'den önce, XV. asrın sonlarında 4 büyük devletti. Bu sûretle Charles-Quint, 4'ü "büyük devlet", diğerleri orta ve küçük devlet olmak üzere, bir sürü devleti

toplamış oluyordu. Kastilya ve Aragon krallıkları, evlenme yoluyla birleşmişler ve bu suretle Hıristiyan İspanya birliğini yapmıştı. Bu birlik, Güney İspanya'da, Endülüs'ün en büyük kısmını başkent Gırnâta (Granada) olmak üzere elinde tutan Müslüman Arap Krallığı, Nasrîler (veya Benî-Ahmer) için, felâket oldu. 1492 yılbaşında birleşik Kastilya-Aragon kuvvetleri Gırnâta'ya girdiler ve İspanya'da 711'den yâni 781 seneden beri devâm eden Müslüman hakimiyetinin son yadigârını ortadan kaldırdılar. "Reconquista" yâni İberya Yarımadasının Hıristiyanlar tarafından yeniden fethi hadisesi, tamamlanmış oldu. Bu hadise ve aynı 1492 yılında Kristof Kolomb'un İspanya namına Amerika'yı keşfetmesi, XVI. asır başlarında İspanya'yı, Hıristiyan devletlerin en güçlüsü mevkiine çıkardı. Bu sûretle İspanya Krallığı, Türkiye dışında Avrupa devletlerinin en büyük ve güçlüsü oldu. Almanya İmparatorluğu ile birlik, bu gücü dehşetli sûretle arttırdı. Charles-Quint, Almanya'nın başkenti olan Viyana'da kardeşi Avusturya arşidukası Ferdinand tarafından temsil ediliyordu.

“Reconquista”nın tamamlanması, yâni Müslümanların İberya’dan, batı Avrupa’dan tamamen atılmaları, Yeniçağ’ın fecrinde mühim bir hadisedir. Bu sûretle Türkler’in Doğu Avrupa’daki terakkîleri kısmen telâfî edilmiş oluyordu. İspanya, bir kaç milyon Müslüman Arap teb’ayla başbaşa kalıyordu. Bu Müslümanlar, İspanyollarla mukayese kabûl etmeyecek derecede yüksek kültür ve medeniyet seviyesinde idiler. İspanya 1,5 asırda tamamlanacak olan bu Müslümanlar’ı yok etme siyasetine başladı. 1492’den sonra 1,5 asır süren bu siyaset, “reconquista”nın manevî cephesinin ikmali demekti.

Portekizliler tarafından ayak basılan Brezilya kıyıları dışında Güney ve Orta Amerika kıyıları ile Antiller, İspanya’nın elindeydi. Bundan sonra İspanya, Amerika’da kıt’a fethine başlayacak, yâni içerilere doğru girmeye çalışacaktır. Kıt’adaki Kızılderili krallıklar, İspanyollar’ın ateşli silâhlarına karşı koymaktan âciz bulunuyorlardı. Büyük kıt’anın fethinin başlaması, tabiî kaynaklar bakımından da İspanya’yı çok güçlü kılıyordu. Bu sûretle Doğu

Avrupa’da Türk gücü yükselirken, Batı Avrupa’da da İspanyollar, yükselişlerinin en üst noktasına tırmanıyorlardı. Her iki imparatorluk, asrın sonunda zirveyi bulacaklardır.

Türkiye ve İspanya dışında Avrupa’nın büyük devletleri Macaristan, Fransa, İngiltere, Venedik, Portekiz ve Lehistan idi.

Macaristan, Türkiye’den büyük darbeler yemişti. Karadeniz’le hiçbir alâkası kalmamıştı. Adriyatik’le alâkası da pamuk ipliğine bağlı olup, Venedik’in tehdidi altında bulunuyordu. Tamamen bir kara devleti hâline dönüşmüştü. Sıkı bir şekilde Almanya-İspanya ittifakına yapışmıştı. Pek yakın görünen Türk istilâsına başka türlü karşı koyamayacağını anlamıştı. Genç kral II. Layoş, Charles-Quint’in kızkardeşi Arşidüşes Maria ile evliydi, yâni pek kudretli İmparator-Kral’ın eniştesi oluyordu. Bu sûretle Macaristan, Almanya-İspanya’nın Türklere karşı sağ cenâhını teşkil ediyordu. Bugünkü Macaristan dışında Erdel (Transilvanya), Banat (Tameşvar), Bohemya, Moravya, Slovakya (yâni Çekoslavakya), Sava’nın kuzeyinde kalan bütün

Kuzey Yugoslavya, Rutenya, Macaristan Krallığına aitti. Sava'nın güneyindeki Belgrad kalesi de Macarlar'da olup, Türkler tarafından alınamamıştı. 1521'de Kaanûnî'nin bu kaleyi fethetmesi, Macaristan'ın kaderini çizecektir. Zira Belgrad, Orta Avrupa'nın kapısı idi. Macaristan, Almanya ve İspanya'dan sonra Hıristiyan devletlerinin en büyüğü görünüyor idiyse de, kara devleti olmanın kısırlıkları, bünyesini yıpratmış bulunuyordu. Buna karşılık eski şevketini muhfazada devâm eden Venedik ve yeni yükselmekte olan Fransa, Portekiz, hattâ İngiltere gittikçe güç kazanıyorlardı.

Portekiz, büyük Avrupa devletleri arasına yeni katılmıştı. 1499 tarihlerine doğru denizciliği sayesinde artık büyük bir devlet manzarası göstermektedir. Kudreti denizlerde olup, Avrupa karasında geçen büyük mücadelelerle alâkası yoktu. Zira kuzey ve doğusundan İspanya, Portekiz'e Avrupa yollarını kapatıyordu. Müstemlekecilikte İspanya'dan sonra gelmekle beraber Portekiz, bu kudretli rakibi ile çatışmamamaya dikkat ediyordu. Netice itibariyle, menfaatleri bakımından, Portekiz de, Macaristan

gibi İspanya-Almanya ittifak manzumesinin bir parçasını teşkil ediyordu.

O halde bu kudretli ittifak manzumesinin karşısında kim vardı? Şüphesiz Türkiye. Yavuz'dan sonra Türkiye'nin gücü dünyanın geri kalan bütün devletlerinin gücünün toplamı ile eşit bir dereceye yaklaşmıştı. Charles-Quint tarafından yutulmak istenmeyen iki büyük devlet, Fransa ile İngiltere, Türk ittifak manzumesinin etrafında gruplaşmak üzere idiler. Yalnız Venedik'tir ki, müstakil bir siyasete malik görünüyor ve iki taraftan birine yanaşmıyordu. Lehistan, tamamen doğuda kalmıştı. Fakat istikbal, Lehistan gibi Venedik'i de Türk nüfuz dairesinin içine doğru itiyordu. Türkiye'nin büyük düşmanı olan Venedik, bu büyük imparatorluğa karşı tertip ettiği her kombinezondan mağlûb çıkmıştı.

Venedik, artık dünyanın birinci donanmasına sahip değildi. Çoktan beri Türkler, dünyanın birinci denizci devleti olarak onun yerini almışlardı. İspanya ve Portekiz'in deniz kuvvetleri de devleşmiş olmakla beraber,

Akdeniz dışında faaliyet gösterdikleri için, Venedik'le çatışmıyorlardı. Akdeniz'e Türkiye'nin en büyük rakibi olmak durumunu hâlâ Venedik muhafaza ediyordu. Kudretli Cumhuriyet'in Ege Denizi ile az alâkası kalmıştı. Bu denizin güneyindeki Siklad (Kiklad) Adaları'nda tutunmaya çalışıyordu. Kıbrıs ve Girit, Venedik'e aitti. Dubrovnik'in kuzeyinden başlayan Dalmaçya kıyılarının Venedik'te bulunması, onu Adriyatik'e hakim kılıyordu. Bununla beraber Türkler, Venedik'i Yunan (İyonya) Denizi'nde olduğu gibi çoktan Adriyatik'te de tehdide başlamışlardı. İyonya Adaları, başta Korfu olmak üzere, Türk tehdidi altında bulunuyordu.

Litvanya büyük-dukalığına da sahip bulunan Lehistan da Macaristan gibi bir kara devleti olmanın ıztıraplarını çekiyordu. Karadeniz'le hiçbir alâkası kalmamıştı. Almanlar tarafından Baltık ile de irtibatı kesilmek üzereydi. Lehistan, Beyaz Rusya'nın tamamına hakimdi. Ukrayna, Kırım Hanlığı ile Lehistan arasında paylaşılmıştı.

Fransa, hâlâ Kuzey İtalya'yı eline geçirmek

sevdasında idi. Sınırları bugünkinden daha dardı. Birçok kuzey, bilhassa doğu eyaletleri, hattâ Burgonya, Almanya'da bulunuyordu. Bununla beraber, genç kral I. François, büyük ihtiras sahibiydi ve hiçbir şekilde Charles-Quint'e baş eğmek niyetinde değildi. Capet'ler, en büyük Hıristiyan hânedânı olmak prestijine sahip bulunuyorlardı.

İngiltere'nin terakki adımları henüz çok mütevazı idi. Bir denizci devlet olabilmek için mahçup adımlar atıyordu. O da İspanya'nın tehdidinde bulunmakla beraber, denizlerle çevrilmiş olmanın avantajlarına sahipti. Bununla birlikte İngiltere, Yüzyıl Harpleri'nde Fransa'yı ezen gücünü kaybetmiş, Fransız topraklarını elden çıkarmıştı. Fransa, İngiltere'den çok daha güçlü bir devlet durumuna yükselmişti ve Türkiye'nin desteğiyle Charles-Quint'e karşı uzun vadeli bir mücadeleye girişmeye kesin sûrette karar vermişti.

İrlanda'yı fetihte büyük zorluklarla karşı karşıya bulunan İngiltere, İskoçya Krallığı ile de rakip haldeydi. Henüz İskoçya ile İngiltere

arasında hiçbir bağlılık yoktu. Bilakis İskoçya, İngiltere'nin eski rakibi Fransa'nın safında yer alıyordu. Ancak Charles-Quint'in tehdidi, İngiltere ile Fransa'yı bir dereceye kadar yaklaştırdı.

Danimarka Krallığı, Norveç Krallığına da sahipti. Güney İsveç kıyıları da bu devletin elindeydi. İsveç Krallığı, Finlandiya'ya da sahip bulunuyordu.

Almanya'da 500'e yakın devletcik vardı. Hepsi imparatoru metbû tanıyorlardı. İmparatorluğun resmî başkenti Viyana idi.

İtalya ve Hollanda-Belçika, ticâret ve sanayi sayesinde zenginleşmişlerdi. Hollanda-Belçika'nın tamamı ve İtalya'nın mühim kısmı, İspanya'nın hakimiyet veya nüfuzunda bulunuyordu. 1453'te büyük devletler arasından çıkan Ceneviz Cumhuriyeti, tamamen gücünü kaybetmişti; bazı Fransa'nın daha çok İspanya'nın nüfuzuna düşüyordu. Orta İtalya, başkent Roma olmak üzere Papa'ya aitti. Papa bile Charles-Quint'in nüfuzunda idi. Kuzey İtalya bir kaç küçük fakat mâmur devletcik

arasında paylaşılmıştı. İsviçre, Almanya İmparatorluğundan yeni ayrılmıştı, bağımsız bir manzara arzediyordu.

Rusya, henüz büyük devlet değildi. Uzakta kalmış bir kara devleti idi, hiçbir denizle irtibatı yoktu. Başkenti Moskova idi. Altın-Ordu Hâkanlığı'nın dağılması ve parçalanmasının meyvalarını devşirmeye çalışıyordu. Bununla beraber Kuzey Buz Denizi'ne ve Volga'ya erişmek için büyük bir çaba içindeydi.

Doğu Avrupa'da Rusya'dan başka Kırım Hanlığı, Kazan Hanlığı, Kasım Hanlığı, Astırhan Hanlığı vardı. Bu 4 Türk devleti, Altın-Ordu'nun parçalarından teşekkül etmişlerdi. Başlarında Cuci Ulusu'ndan inen Cengizoğulları bulunuyordu. Kırım Hanlığı, askerî güç ve arazi bakımından en mühimleri olup, Kuzey Karadeniz'e hâkim olmanın bütün nimetlerine sahipti. Sınırları kuzeyde, Moskova'nın az güneyinden başlıyordu. Diğer 3 hanlık, zaman zaman Kırım'ın, dolayısıyla Türkiye'nin nüfuzuna düşüyorlardı. Moskova'ya çok yakın olan Kasım Hanlığı, ciddi şekilde Rusya'nın

tehdidindeydi. Ruslar, Kazan ve Astırhan'ı da tehdid etmek niyetindeydiler. Henüz Kırım'la başa çıkacak güçleri yoktu. Batıda Lehistan, Rusya'nın bütün istikbalini körletiyordu. Rusya'dan çok güçlü olan Lehistan, Türkler'den sonra Ruslar'ı tehdid eden ikinci büyük düşman durumunda idi.

Denizlere doğru hareket gibi, Rönesans akımı da Avrupa'yı yeni ufuklara götürüyordu. Avrupa ciddi bir kalkınma ve gelişme hamlesi içinde bulunuyordu. Rönesans, İtalya'da büyük başarılar kaydetmişti ve hızla diğer Avrupa ülkelerine, Fransa'ya ve Almanya'ya yayılmak üzereydi.

2. ASYA

Asya'da Türkiye'den sonar en büyük ve güçlü devlet İran, sonra Çin idi. Hindistan, Güney Hindistan ve Türkistan İmparatorlukları da 3 büyük devlet olmakla beraber, Türkiye, İran ve Çin seviyesinde değillerdi.

Memlûk İmparatorluğunun 1517'de târih

sahnesinden silinmesi, bu pek büyük Asya-Afrika devletini ortadan kaldırmış ve bunun bütün nimetlerini Türkiye toplamıştı. Bu sûretle Türkiye, halîfelik tâcına ve Mukaddes Makamlar'a, İslâm'ın 3 büyük mukaddes şehrine, Mekke, Medîne ve Kudüs'e hakim olmuştu. Kuzey Irak yâni Musul çevresi de Osmanoğulları'nda idi. Asıl Irak, Bağdâd başta olmak üzere henüz İran Türk Safevî İmparatorluğunda bulunuyordu. 1514'te Çaldıran'da pek büyük bir darbe yemiş olan Safevîler, buna rağmen Türkiye'den sonra cihanın 2 numaralı devleti olmak durumunda idiler. 1520'de henüz Şâh İsmâil hayatta idi ve Çaldıran darbesi altından silkinememişti. Kars, Erzurum, Van, Hakkâri, Ağrı çevresi, yâni Doğu Anadolu'nun doğusu daha Safevîler'de bulunuyordu. Safevîler'in Karadeniz'le ilgileri yoktu. Güney Kafkasya'nın hemen tamamını ellerinde tutmakla beraber, Karadeniz kıyılarının doğusu Türkiye, Kırım Hanlığı ve ikisinin arasında kalan kısım da bu iki devletin nüfuzundaki Çerkes ve Abhaz (Abaza) kabileleri arasında bölünmüştü. Hıristiyan Gürcistan,

İran'a aitti. Hazar'ın güneybatısının hakimi olan (Kuzey Azerbaycan ve Dağıstan) Sünnî Şirvan-Şahlar'ın bütün uğraşmalarına rağmen, Safevîler'e karşı bağımsızlıklarını devâm ettirebilmelerine imkân kalmamıştı. Şâh İsmâil, Şaybak Han'a vurduğu darbeden sonra Horasan'ın tamamı, merkezi Herât olan Doğu Horasan dahil, Safevîler'de idi.

Moğollar'ı, yâni Cengizoğulları'nı Çin'den Moğolistan'a kovan Ming Hânedânı, Çin'i yeni bir yükseliş devresine sokmuştu. Mançurya, Kore, Birmanya, Siyam, Annam, Kamboç Krallıkları, bir dereceye kadar Tibet, Çin'in nüfuzunda idi.

Türkistan'da Cengizoğulları'nın Cuci Ulusu'ndan Şeybânîler, Semerkand'da saltanat sürüyorlardı. En büyük düşmanları Safevîler'di. Safevîler, Türkiye, Türkistan (Doğu Türk Hâkanlığı), Hindistan Sünnî İmparatorlukları arasında Şîî mezhebini kudretle muhafazada devâm ediyordu. Türkistan'ın hemen tamamına hâkim olan Şeybânîler henüz yükselme devresinde bulunmakla beraber, kara

imparatorluğu olmanın bütün zorluklarına maruz bulunuyorlardı. Timuroğulları'nı Türkistan'dan kovan Şeybânîler, Timurlular'ın yüksek medenî seviyesine erişmekten uzak kalmışlardı. İmparatorluklarına göçebe an'aneler hakimdi.

Türkistan'dan, Semerkand'da 3 kere oturduğu Doğu Türk Hakanlığı tahtından kovulan Timur'un "tek meşrû vârisi" Bâbur Şâh, artık atalarının ülkelerinden, kuzeyden tamamen ümidini kesmişti. Kuzey Hindistan'ı, Pencab'ı fethetmiş, asıl Hindistan'ı fethe hazırlanıyordu. Başkenti Kâbil idi. Safevîler'i tutuyordu. Hatta bir ara Bâbur, Şâh İsmâil'e tabi olmuştu. Yavuz ve Şâh İsmâil seviyesinde bir siyâsî dehâya mâlik bulunan Bâbur, 1520'de olgunluk devresine erişmişti, 37 yaşındaydı. Önünde 10 yıl vardı. Ve bu müddet içinde pek büyük işler görmeye hazırdı.

Asıl Hindistan'a, yâni Ganj vadisine Afganlaşmış bir Türk hânedânı olan Lûdîler hâkimdi. Bunlar, "Hindistan padişahı" olarak Delhi'de saltanat sürüyorlardı. Güneyde Dekken'deki Behmenî İmparatorluğu gibi

Lûdîler de güçlerinden kaybetmişler, Bâbur'a taviz üzerine taviz vermişler, Pencâb'ı kaybetmişler, kuzeyle alâkalarını kesmişlerdi. Güneyde Behmenîler'in 5 umûmî valisi, âdetâ müstakil hükümdarlar olup, Güney Hindistan'ın şiddetli Fars kültürü altında bulunan Türk imparatorluğunu parçalamaya hazırlanıyorlardı. Bunlar Âdil-Şâhlar, Kutb-Şahlar, İmâd-Şahlar, Nizâm-Şahlar ve Berîd-Şahlar idi. Daha güneyde Hindû mahraca ve racalıkları bulunuyordu. Behmenî İmparatorluğu nasıl parçalanmak üzere ise, kuzeyde Lûdîler de ismî tâbiiyet bağları ile kendilerine bağlı görünen birtakım Türk krallıkları ile karşı karşıya idiler. Bunlar Handeş Fârûkıy Hanlığı ile Malva Gurî devleti idi. Hanpur Şarkıy Sultanlığı, 1499'da ortadan kalkmıştı. Bengal, ayrı bir Müslüman krallığı idi. Kişmir de öyleydi ve bu ülkede de Bengal'deki gibi bir Türk hânedânı, Şâhîler hüküm sürüyordu. Sind'de saltanat süren Türkleşmiş Moğol Argunlar, Bâbur'a tâbi idiler.

Moğolistan, Çungarya, Doğu ve Orta Sibirya gibi uçsuz bucaksız, fakat nüfustan yoksun ülkeler, Kubilayoğulları'nın elindeydi. Bunlar

Cengizoğulları'nın Türkeleşemeyen tek dalını teşkil ediyorlardı. Moğolluklarını muhafaza ediyor, gittikçe Buda dinini kabûl ve Şaman'lığı bütün bütün terkediyorlardı. Bu hal, onları Müslüman dünyasından ayırıyor, Çin'in nüfuzun düşürüyordu. Cengiz'in başkenti Karakurum'da oturan hanı kağan tanıyan Kubilayoğulları, birçok hanlığa ayrılmışlardı. Cengizliler'den olmayan başka bir Moğol devleti, Kalmuklar, Volga ile Mançurya arasındaki sahada, Kuzey Asya'da, Cengizoğulları'nı tehdid ediyorlardı. Bunlar da Budist olmakla beraber, bir dalları Müslümanlaşmıştı. Doğu Türkistan'da Cengiz'in Çağatay Ulusu'ndan olan torunları, Bâbur'un ana tarafından kuzenleri hakimdiler. Bunlar bazan Bâbur'a, bazan Şeybânîler'e, bazan Kalmuklar'a tâbî oluyor, bazan müstakil bulunuyorlardı. Kazakistan'daki Cuci Ulusu'ndan Kazak hanları, Şeybânîler'in nüfuzu altında idiler. Batı Sibirya'da gene Cuci Ulusu'ndan Sibir Hanları, İrtiş, Tobol ve İçim nehirlerini elleriyle tutuyorlardı. Kazak ve Sibir Hanlıkları, tamamen Türkleşmiş ve Müslüman olmuşlardı. Bunlar, göçebe an'aneyi muhafaza

eden devletlerdi. Halbuki göçebelik devri artık tarihe karışmıştı. İstikbal, büyük merkezî imparatorluklarda idi.

Avrupa ile mukayese kabûl etmeyecek derecede zengin ve ileri medeniyete sahip olan Asya'da istikbal, Osmanoğulları'nda, Timuroğulları'nda, Yâni Babur hanedanında, Safevîler'de ve Mingler'de idi. Şeybânîler'e ve diğer hanedanlara parlak istikbal görünmüyordu.

1520'ye doğru bütün dünyada 490.000.000 kadar nüfus yaşıyordu. Bunun takriben 325 milyonu Asya'da, 100 milyonu Avrupa'da, 40 milyonu Afrika'da, 25 milyonu Amerika'da, 1 milyonu Okyanusya'da idi.

3. AFRİKA

Afrika'da 1517'de Memlûk imparatorluğunun yıkılmasından sonra tek büyük devlet olarak Fas İmparatorluğu kalmıştı. Bu devletin başında Araplaşmış Berberî Merînîler bulunuyordu. Fakat 1511'den beri Arap Sâdî Şerifleri (Şurefây Sâ'dîya), tahtı Merînîler'le çekişiyordu (1550'de

tek başlarına Fas'a hakim olacaklardır).

Türkiye İmparatorluğu kıt'ada Mısır'dan başka, Nubya'yı, Bingazi'yi ve Cezâyir sahillerini elinde tutuyordu. Cezâyir sahillerinde Oruç Reîs kudretli bir Türk denizci devleti kurmuş ve yerine geçen kardeşi Barbaros Hayreddin, Yavuz'un metbûluğunu kabûl etmişti. Bu genç devlet, İspanyollar'ın, Araplar'ın ve Berberîler'in zararına mütemadiyen genişliyordu. İspanyollar'ın, Kuzey Afrika sahillerinde bir kaç mühim üsleri vardı. Türkler'in tarihte ilk defa olarak 1520'ye takaddüm eden senelerde Oruç Reîs'in teşebbüsü ile Kuzeybatı Afrika'ya, Mağrib'e ayak basmaları, mühim bir hadiseydi ve İspanya'yı son derece tehdid eder mahiyette idi.

Tunus'ta 1228'den beri Araplaşmış Berberî Hafsî Hânedânı (Benî-Hafs) devâm ediyordu. Tlemsen'deki Araplaşmış Berberî Abdülvâdîler (Benî-Abdü'l-Vâ'd, Benî-Zeyyân), 1517'de Oruç Reîs'in metbûluğunu kabûl etmişti. Bu sûretle Cezâyir'deki Türk devleti, doğrudan doğruya kudretli Fas İmparatorluğu ile sınırdaş

oluyor ve Osmanoğulları'nın kudret ve nüfuzu Fas'a kadar uzanmış bulunuyordu. Merînîler dağılmak üzere idiler. 1470'den beri tahtta Merînîler'in bir dalı olan Vattâsîler (Benî-Vattâs) vardı. Başkentleri Fas şehri idi.

Trablusgarb İspanyol işgalindeydi. Libya'nın doğu parçası, yâni Bingazi, Türkiye'nin bir sancağı idi.

Orta Afrika'da, Gine Körfezi ile Büyük Sahrâ arasında birçok Müslüman zenci devletcikleri vardı. Bunların en ehemmiyetlileri, 1464'te kurulan ve Mali ile Nijer'i içine alan Gao Krallığı ile beş asırdan beri devâm eden ve Çad ile Nijerya'yı içine alan Bornu Krallığı idi. Doğuda Habeşistan Krallığı, Yâkubî Ortodoks Hıristiyan idi. Daha güneyde Putperest Zenciler yaşıyordu ve buraları dış dünyaya kapalı idi. Yalnız Doğu Afrika kıyıları, Mozambik, Tanganika, Kenya, Somali sahilleri ve Zengibar, Arap Kilve krallığına aitti. Bu krallık, Yavuz'la alâka kurmuş ve Osmanoğullarının nüfuzu Ekvator'un güneyine atlamıştı. Bu sahiller, yâni Afrika'nın Hind Okyanusu'na bakan cephesi,

Portekiz tarafından tehdide başlanmıştı.

XVI. ASIR BAŞLARINDA TÜRKİYE'NİN

UMÛMÎ DURUMU (1520)

XVI. asır başlarında, 1520’de, Yavuz’un ölümü ve genç Kaanûnî’nin cülûsu sıralarında Türkiye, bütün Türk tarihinde o âna kadar rastlanmayan bir güce erişmiş bulunuyordu. Türkiye devleti, iktisâdî ve askerî gücü bakımından -deniz gücü dahil- dünyanın bütün öteki devletlerine hemen hemen eşit bir güç seviyesine yükselmişti. Yavuz’un doğuya ve güneye doğru iki muazzam hamlesi, Fâtih’in eserini tamamlamış ve yüceltmişti. Türkiye, Afrika’ya geniş ölçüde el atmıştı ve medenî Afrika’nın tamamını elde etmek üzere idi. Barbaros Kardeşler’in Cezâyir’de pek güçlü bir deniz devleti kurmaları, Türkiye’yi Batı Akdeniz’in de en büyük kuvveti hâline getirmişti. Nil Şelâleleri’ne kadar Afrika, Türkiye’nin idi. Orta Afrika ve Doğu Afrika’daki Müslüman devletcikler, Halîfe-Padişah’ın kudretli metbûluğu altına sığınmışlar, Türk nüfuzu Ekvator’u geniş ölçüde güneye doğru atlayarak Mozambik’in güneyine

ulaşmıştı. Tunus, Türk hâkimiyetine düşecek olgun bir meyve hâlinde idi. Fas İmparatorluğu da Türk nüfuzuna açıktı. Doğuda Anadolu birliği hemen hemen gerçekleşmiş olup, daha az bir gayret istiyordu. Dünyanın ikinci devleti olan İran Türk İmparatorluğu bir çeyrek asırdan önce toparlanamamayacak derecede zorlu bir darbe yemiş, başkentine girilmiş, Şîîlik, Anadolu'dan hemen hemen kovulmuştu. Kuzey Irâk'a hâkim olunmuştu. Bağdâd ve Basra Körfezi ile Umman Denizi, Türk akışına açılmıştı.

Kaanûnî'nin Avrupa siyaseti, Yavuz'un İran ve Turan'a doğru olan siyasetini durdurmakla beraber, Charles-Quint devinin zuhuru, bu yeni siyaseti gerekli kılıyordu. Macaristan, bütün haşmetiyle, Türkiye ve Almanya-İspanya arasında sallantıda idi. Bu büyük devlete hâkim olabilecek devlet, yâni ya Türkiye ya Almanya-İspanya, Avrupa kıt'asında tamamen üstünlük elde edecek ve cihan imparatorluğu hâline gelecektir.

Osmanoğulları, tarihte hiçbir hanedana nasîb olmamış bir şan, şeref ve şevkete erişmek

üzereydiler.

İşte Avrupalıların “Muhteşem” ve “Büyük”, Türkler’in “Gaazi” ve “Kaanûnî” dedikleri İkinci Sultan Süleyman Han, böyle bir Dünyâ’da, 25,5 yaşında, “Cihan Tahtı” denen Türkiye hâkan-halîfelik makamına geçti. Şimdi, 46 yıllık saltanatı boyunca yaptıklarını ve Osmanlı Türkiyesi ile beraber Dünya’nın ne gibi değişikliklere mâruz kaldığını görebiliriz.

KAANÛNÎ SULTÂN SÜLEYMÂN’IN

“CİHÂN DEVLETİ”

1. Sefer-i Hümâyûn: Belgrad (1521)

Sultan Selim, Mısır ve çevre ülkelere eyalet valisi (beylerbeyi) olarak Hayrbay Paşa’yı, -Haleb yâni kuzey bölgesi hariç- Suriye, Lübnan, Filistin ülkelerine de “Şâm Beylerbeyisi” unvanıyla Cânbirdi Gazâlî Paşa’yı tâyin etmişti ki, ikisi de evvelce nâibüssaltana’lığa kadar yükselmiş Memlûk ricâlinden idiler. Sultân Selîm ölünce, Şâm’daki Cânbirdi, Kaahire’deki Hayrbay’a, pâdişâhın öldüğünü, Memlûk devletini yeniden diriltmenin kolay olduğunu yazdı. Hayrbay, Cânbirdi’ye, bir Osmanlı beylerbeyisinin bulunduğu Haleb’i almasını tavsiye eden bir mektup gönderip, Cânbirdi’nin kendisine gönderdiği mektubu, aynen İstanbul’a yolladı. Bu işler 1520-21 kışı içinde oldu. Haleb’i muhâsaraya kalkışan Cânbirdi, Dulkadıroğlu Ali Bey’e (Paşa) yenilip (6.2.1521) başı kesildi. Yerine –sonradan vezîr-i âzam olan- Anadolu beylerbeyisi Ayas Paşa tâyin edildi.

Sultan Süleyman, babasının ölümünden 8 ay geçmemişti ki, ilk seferine çıktı. Hedef, Orta Avrupa'nın kilidi ve Macaristan'ın Türk sınırındaki ve en güneyindeki kudretli kalesi Belgrad idi ki, evvelce Osmanlılar'ca 3 defa muhasara edilmiş, 2. muhâsarada Fâtih Sultan Mehmed yaralanmış ve kaleyi savunan Hunyadi Janos ölmüş, fakat kale düşmemişti. Osmanlı sınırından 20 km idi.

Sultan Süleyman, 3.000 barut ve kurşun yüklü deve, ağırlıkları taşıyan 30.000 deve, Tuna üzerinde Ordu'yu takip eden 400 at taşıyan gemi, 50 harp gemisi, 10.000 araba un ve arpa, zırhlı filler, toplarla beraber, Böğürdelen ve Zemlin kalelerini aldıktan sonra 26 Temmuz'da Sava'dan geçip Belgrad'a geldi, 8 Ağustos'ta şehri ve 29 Ağustos'ta kaleyi fethetti. 1441, 1456, 1492 muhasaralarında alınamayan neticeyi istihsal etti. 19 gün şehirde kaldı. 200 top ve 3.000 asker bıraktı. 5 ay, 2 gün süren seferinden 19 Ekim'de İstanbul'a döndü.

2. Sefer-i Hümâyûn: Rodos (1522-23)

Rodos, Müslümanlar için baş belâsı idi. Rodos, Oniki Ada ve Bodrum'a hakim Saint-Jean askerî tarikati, Haçlı Seferleri sırasında Akkâ'da, Müslümanlarla kutsal savaş için kurulmuştu. Donanması ile hâlâ bu misyonu yapıyor, Doğu Akdeniz'de Anadolu ile Mısır ve Suriye arasındaki seyreden gemileri vuruyordu. Fâtih Sultan Mehmed, 3 defa muhasara ettirmiş, alamamıştı. Sultan Süleyman, bunun bir padişah işi olduğuna karar verdi. 4 Haziranda (1522), Donanmay-ı Hümâyûn ve 16 Haziranda Orduy-ı Hümâyûn, padişah ve Şeyhulislâm Zenbilli Ali Efendi ve onun yeğeni olan vezîr-i âzam Pîrî Mehmed Paşa ile, İstanbul'dan hareket etti.

Hakan, Marmaris'e geldi. Oradan Mahmud Reîs'in kaptan olduğu Yeşil Melek adlı kadırga ile, Rodos'a geçti (bu kadırgayı Türkler bir kaç asır Rodos tersanesinde saklayıp, teşhir etmişlerdir) (28 Temmuz). Rodos, Belgrad'dan bile müstahkem olup, dünyanın belki en müstahkem kalesi sayılıyordu. Kaanûnî, daha önceki neticesiz muhâsaraları iyice tetkik etmişti. Adayı donanma ile ablukaya aldı. Oniki Ada'yı, teker teker donanma ile fethettirip, Anadolu'daki

son Hıristiyan toprağı olan Bodrum'u da (Halikarnassos) aldı.

Şövalyeler, sonuna kadar savundular. Türkler, 20.000 kadar şehit verdiler ki, Osmanlı'nın en büyük meydan muharebelerinde verdiği şehit sayısıdır. Sonunda Şövalyeler, kale cebren düşerse -ki gün meselesiydi- imhâ edileceklerine karar verip, teslim oldular (20.12.1522). Ağustosta Mısır vâlîsi Hayrbay Paşa, dâmâdı Kayıtbay Bey'le 24 gemi dolusu erzak ve mühimmât göndermişti ki, Hayrbay az sonra öldü ve 2. Vezir Mustafa Paşa, Osmanlı Devletinin 3. Mısır Beylerbeyisi oldu. Türk havan topları ve füzeleri, kale içine atış yapabildikleri için, Şövalyeler yıldılar. Kalenin içindeki Türk casusu, en hassas yerleri ışıkla bildiriyordu, casus ancak haftalarca sonra yakalanıp, Şövalyeler tarafından parçalandı (14 Eylül). Kaledeki 3 kadın Türk casusu da yangın çıkarırken aynı âkıbete uğradı. Bunlar, her uzuvları ayrı ayrı parçalandığı halde, kaledeki diğer Türk casuslarının adını vermediler. Bunlar, Hıristiyan görünüp yıllar önce Osmanlı'nın Rodos'a gönderdiği casus şebekesinin

elemanları idi. Grand-Croix rütbesini haiz İspanyol Şövalyesi Don Andera d’Amaral’ın da Osmanlı casusu olduğu ifade edilmektedir (Hellert, Atlas, 19a).

Şövalyeler, top hâriç, silahları ve taşınabilir eşyâlarını alıp, gemilerine bindiler. Üstâd-ı âzam de l’Isle-Adam (ki Fransız idi), Sultân Süleymân tarafından kabûl edildi (26 Aralık). 6 gün sonra tekrar huzura çıkarak, tahliyenin inanılmaz derecede insanî şartlarla yapıldığı için teşekkür etti. Bu sırada Papa İkinci Adrianus, Roma’da San Pietro’da noel âyîni yapıyordu, kilise saçağından bir taş ayaklarına doğru yuvarlandı, Papa teşe’üm etti “Rodos düştü” dedi. Kaanûnî’nin, Üstâd-ı Âzam’ı kabûl ettiği gündü. 29 Aralık’ta padişah, şehre girdi. Rodos’la beraber fethedilen adaların en hümimmi İstanköy’dür (Yun. Kos). Sömbeki (Yun. Simi) adası da mühimdir. Rodos 1.412 km2 ve Oniki Ada ile beraber 2.682 km2’dir. Bu adaların nüfusu, bugünkü nüfusları kadar, veya az fazla idi. Doğu Akdeniz’de çok stratejik yerde bulunuyorlardı. Bu sûretle 213 yıllık Haçlı Seferleri bakıyyesi bir Latin (Katolik) devleti,

Doğu Akdeniz'den sökülüp atıldı ki, Müslümanlar tarafından yıkılan sonuncu Haçlı Devleti budur. 1530 yılında İmparator-Kral Charles-Quint, Şövalyeler'e Malta adasını vermiş, bu defa oradan Orta Akdeniz'deki Müslümanlar'a asırlarca eziyet etmişlerdir.

Pâdişâh, 3 Ocak'ta (1523) Marmaris'e geçerek adadan ayrıldı. Fâtih'in Midilli seferi gibi, nâdir denizaşırı sefer-i hümâyûnlarından biridir. Çünkü Osmanlı düzeninde padişahların denizaşırı seferi yasaktır. Rodos'ta 6.000'e yakın Müslüman esir kurtarıldı. Rum olan halk 3 yıl vergiden muâf tutuldu ve Anadolu'dan gelen Türkler'le iskân edildi. Ada, bir bahriye sancağı oldu. Vali olarak daima tümamiraller tâyin edilmiştir. Rodos'un düştüğünü öğrenen Papa Adrianus teessüründen öldü (Lavisse-Rambaud, IV, 28). İki yıl ard arda Belgrad ve Rodos gibi Hıristiyanlığın en müstahkem, daha önce Osmanlılar'ca üçer defa muhâsara görmüş, kilit noktası kalelerin düşmesi, Sultan Süleyman'a karşı Avrupa'da büyük hayranlık ve korku uyandırdı. Bu sefer-i hümâyûn, 7 ay 12 gün sürdü. Pâdişâh 29 Ocak 1523 günü İstanbul'a

döndü. Nadir kış sefer-i hümâyûnlarından biridir. Rodos kalesi 4 ay, 22 gün mukavemet etmiştir.

Sultan Süleyman, babasından kalan ve büyük Türk soylularından olan vezîr-i âzam (başbakan) Pîrî Mehmed Paşa'yı emekliye sevkedip, Makbûl İbrâhim Paşa'yı yerine getirdi (27.6.1523) ki, kendisiyle yaşıt ve 28 yaşında idi. Pîrî Paşa 13.11.1532'de ölmüştür. Amcası Şeyhulislâm Zenbilli Ali Cemâlî Efendi ise 1526'da ölümüne kadar makamında kaldı, meşîhat müddeti 23 yıldır. Pîrî Mehmed Paşa'nın sadâret müddeti 5 yıl, 9 ay, 14 gündür.

Vezîr-i âzam Dâmâd Makbûl İbrâhîm Paşa, 11 ay, 5 gün İstanbul'dan ayrılarak (30.9.1524-5.9.1525), Mısır'ı teftişe gitti. Bu eyalette mühim reform yaptı ve tamamen Osmanlı düzenine soktu. Vergileri indirdi. Halktan isteyen şikâyet sâhiplerini kabûl edip, dinledi. Mısır Fatihi 'Amr İbni'l-Â'ss Câmii'ni tamir ettirdi.

Şâh İsmâîl, Çaldıran hezîmetinin rûhî depresyonundan kurtulamayarak bu sırada öldü (22.5.1524). 37 yaşında idi. Yerine oğlu Birinci

Tahmasb geçti ki, 10 yaşında idi. Devlet gerçekte Türkmen beylerinin idaresine geçti.

Kırım Hanı Mengli Giray Han, 1514 yılında 44 yıl tahtta kaldıktan sonra ölmüştü. Büyük oğlu ve halefi Birinci Mehmed Giray Han, 1521'de Rus ordularını perişan edip, Moskova şehrine girdi ve yaktı. Oradan Kazan'a geldi. Kardeşlerinden Sâhib Giray Han'ı Kazan tahtına oturttu (ki Sâhib Giray sonra 19 yıl da Kırım tahtında oturmuştur). Bu Sâhib Giray, 1524'de en mühim Rus şehirlerinden Nijniy Novgorod (bugünkü Gorkıy) şehrini fethetti. Yerine yeğeni Safâ Giray'ı Kazan'da bırakıp Kırım'a döndü. Safâ Giray Han, 23 yıl Kazan'ı Osmanlı temsilcisi olarak yönetti ve 1536'da ikinci defa Nijniy Novgorod'u aldı. Mehmed Giray Han ise, 1522'de Astırhan Hanlığı'nı aldı. Bu fetihlerle Osmanlı sınırları Hazar Denizi'nin kuzey-batısına, Volga deltasına, Kama'ya, Moskova'ya, Gorkıy'e dayanmış oldu. 1524'de Kazan hânı Sâhib Giray, İstanbul'a gelip, Sultan Süleymân'ın huzûruna çıktı. 1527'de İslâm Giray, Moskova'nın güney-doğusunda Ryazan şehrini fethetti. Doğu Avrupa'da Osmanlı

hakimiyet ve nüfuzu zirvesine çıkmıştı ki, Orta Avrupa'da çok büyük meseleler zuhur etti.

3. Sefer-i Hümâyûn: 2. Engürûs (Macaristan) veya Mohaç Seferi (1526)

Osmanlının dış politikasının Batı Akdeniz ve İspanya'ya teveccühüne sebep, birliğini yapan İspanya'nın, Mağrib'e, Batı İslâm âlemine tasallutu idi. Sultan Süleyman'ın cülûsundan itibaren Orta Avrupa'ya teveccühü sebebi ise, Charles-Quint devrinin zuhurudur.

İspanya Kralı olarak I. Carlos ve Almanya İmparatoru olarak V. Karl unvanlarını taşıyan hükümdar, daha çok Fransızca "Charles-Quint" adıyla ünlüdür. Habsburg hanedanından yâni Alman olmakla beraber, Almanca bilmemektedir. Holanda, sonra İspanya'da yetiştirilmiştir. İzdivaç yoluyla ataları ve ebeveyni, birçok ülkeyi ele geçirmişlerdir.

1469'daki izdivaçları ve 1479'daki cülûsları ile İspanya birliğini yapan Aragon, Napoli ve Sicilya Kralı Katolik Fernando (ölm. 1516) ile

Kastilya (yânî asıl İspanya) Kraliçesi Isabela'nın (ölm. 1504) tek çocukları olmuştu, Juana idi. Kastilya'da kadınların tahta oturmaları mümkünken, Aragon'da mümkün değildi. Onun için babası Fernando 1516'da ölünce, Juana, birleşik İspanya tahtına oturamadı. Oğlu, Birinci Carlos unvanıyla İspanya kralı oldu. Bu delikanlı bu sûretle 4 kraliyet tacını, Kastilya, Aragon, Sicilya ve Napoli'yi başında birleştirdi. Carlos'un yâni Charles-Quint'in babası, Almanya imparatoru I. Maximilian'ın (1493-1519) oğlu, Arşidük Philipp von Habsburg idi. Genç Charles-Quint de bu sûretle önce İspanya kralı olmakla beraber, gerçekte Habsburg idi. Babasının annesinden de Holanda ve Belçika'yı tevârüs etmişti. Dedesi İmparator Maximilian ölünce, yerine Almanya İmparatoru da seçildi. Charles-Quint'in kızkardeşleri ise, o ülkelerin kralları ile evlenip Portekiz, Fransa, Danimarka-Norveç-İsveç, Macaristan-Bohemya kraliçeleri oldular.

İspanya ve Holanda'da oturup, Almanya'ya fazla uğramayan Charles-Quint, Almanya'yı kardeşi Arşidük Ferdinand von Habsburg

vâsıtasıyle yönetiyordu. Almanya İmparatorluğunun taht şehri Viyana idi. Ferdinand, Viyana'da Avusturya arşidükü (büyük-dukası) ve 500 kadar Alman devletinin metbuu olarak bulunuyordu. Kızkardeşi Maria, Macaristan ve Bohemya (Çekoslovakya) Kralı (1516-1526) İkinci Lajos ("Layoş" okunur) ile evli olup, Budapeşte'de idi. Ferdinand da İkinci Lajos'un kızkardeşi ve tek kardeşi olan Anna (1503-1547) ile evli olup, İkinci Lajos'un çocuğu yoktu. Yâni Arşidük Ferdinand –ki Almanya'da ağabeyi Charles-Quint adına imparator vekili idi- ile Macaristan Kralı Lajos, biribirlerinin hem eniştesi, hem kayın-birâderi idiler.

Böyle bir durum, Osmanlı devletini şiddetle ilgilendirdi. İspanya Kralının Almanya İmparatoru seçilmesi, Macaristan Kraliçesinin ağabeyi olması, tek kelimeyle bütün Orta Avrupa'ya hâkim veya nâfiz bulunması, ortaya acayip bir dev çıkartıyor ve bu dev, Osmanlı Cihan Devleti'ni tehdit ediyordu. Zîrâ Osmanlı Devleti'nin Mağrib ve Endülüs meseleleri sebebiyle İspanya ile durumu âşikâr olduktan

başka, kuzey komşuları Macaristan ve Almanya ile karşılıklı vaziyetleri de malûm idi.

Sultan Süleyman, bu devi parçalamaya, eskisi gibi devletlere ayrıştırmaya azmetti. Amerika kıt'asında da çok büyük sömürgeleri olan İspanya, aksi takdirde her tarafa kafa tutacaktı. Zaten en kudretli orduya ve donanmaya sahip Hıristiyan devleti idi. Sultan Süleyman, Charles-Quint'e karşı politikasını, tırmanma siyaseti şeklinde düzenlemişti. Yâni şiddetini gittikçe arttıracak bir politika idi. Ve Charles-Quint devinin mutlaka iki cephede vurulması gerekiyordu: Orta Avrupa'da ve Batı Akdeniz'de. Batı Akdeniz'de bu işi Barbaros Hayreddin Paşa'ya bırakmaya, Orta Avrupa mes'elesini ise bizzat üzerine almaya karar verdi. Buna karşılık sıkışan Charles-Quint, aşağıda görüleceği üzere, Safevî İran ile ittifak edecek ve Türkiye'yi doğudan vurmaya çalışacaktır.

Avrupa hükümdarları içinde Fransa Kralı I. François ile İngiltere Kralı VIII. Henry müstakil kalmışlardır, diğerlerini Charles-Quint, şu veya

bu şekilde pençesine geçirmiş gibiydi. İmparator-Kral Charles-Quint'le şiddetli mücadeleyi, I. François göze aldı. Fakat meydan muharebesinde yenilip, esir düştü ve Madrid'e sevk edilip, bir şatoya kapatıldı. Annesi Louise de Savoie, Kont Jean Frangipani'yi Kaanûnî Sultan Süleyman'a yollayarak, oğlunu hapisten kurtarmasını istirham etti. Fransa Kralının annesi ve Fransa krallığı nâibesinin nâmesini okuyan (6.12.1525) Sultân Süleymân, Batı'da tabîî bir müttefik ve Charles-Quint'e karşı ciddi bir koz bulduğunu tahmin etti. Resmen ve meşrû şekilde Fransa kralı nâmına hareket edebilecekti. Zira Fransa resmen kendisine müracaat etmişti. Charles-Quint, Avrupalılar'a göre Batı Roma İmparatoru idi, Sultan Süleyman ise Doğu Roma İmparatoru. Sultan Süleyman'ın iddiası tek Roma İmparatorunun kendisi olduğu ve Charles-Quint'in gaasıb bulunduğu idi. Osmanlı diplomasisine göre Charles-Quint sâdece "İspanya Kralı Carlos" idi. Charles-Quint'in imparator sıfatı, tek resmî Osmanlı vesîkasında görülmemektedir. Fransa'nın ise, Avrupa'nın meşrû imparatoru olan Sultan Süleyman'a

müracaatı, o çağ devletler hukukuna göre meşrû idi. Zira haksızlığa uğrayan Hıristiyan krallar için o çağda iki mercî vardı: İmparator ve papa. Papa'nın askerî gücü sınırlı idi, sâdece Orta İtalya'ya hâkimdi.

Charles-Quint, François'yı Madrid'de (Arapça Mecrît) Araplardan kalma Alcazar (Arapça el-Kasr) şatosuna kapatmıştı. Orada Fransa kralına ağır şartlı Madrid muâhedesini imzalatıp (14.1.1526) salıverdi. Hürriyetine kavuşmak için bu kötü muâhedeye imza koyan François, Paris'e can attı. Muâhede şartlarına uymaya zerre kadar niyeti yoktu. Sultan Süleyman ile annesinin başlattığı münasebeti geliştirmeye, İstanbul'dan ardı gelmez istek ve ricâlarda bulunmaya başladı. Zîrâ askerî gücü, kendi başına İmparator-Kral'la başa çıkmaya yetmiyordu.

Charles-Quint, uzun saltanatında 4 amansız düşmanı ile uğraşmaya mecbur kaldı: biri Kaanûnî Sultan Süleyman, ikincisi Barbaros Hayreddin Paşa, ücüncüsü I. François, dördüncüsü Martin Luther idi.

Luther'in tam bu yıllarda zuhûru, Osmanlı için nimet oldu. Katolik birliği parçalanmıştı. Mutaassıb Katolik olan Charles-Quint, bu amansız râfızîyi imha etmek için elinden geleni yaptı, fakat Luther'in mezhebi yayıldıkça yayıldı ve birçok ülke Protestan oldu, Papa'nın otoritesinden ayrıldı. Kaanûnî, Luther'in desteklenmesi ve gelişmesi için elinden geleni yaptı.

Bu sûretle Kaanûnî'nin 3. sefer-i hümâyûnu açıldı ki, 13 sefer-i hümâyûnunun en meşhurudur (1526). Gerçi 5 yıl önceki Belgrad seferi de Macaristan (Osm. Engürûs) üzerine idi, fakat mahallî idi, Orta Avrupa'nın kilidi olan kalenin fethini istihdaf ediyordu. Bu defaki Macar seferi, topyekûn bir harp idi ve Almanya'nın, Charles-Quint'in koltuğu altına giren büyük krallığı ortadan kaldırmayı hedef alıyordu. Osmanlı, Budapeşte'de, Charles-Quint'in hem eniştesi, hem kayınbirâderi, genç, tecrübesiz, vârissiz ve dolayısıyle ölümünde kayın-birâderinin vâris olacağı bir kral istemiyordu. Tuna kuzeyinde bu derecede büyük bir tehdidi göze alamazdı.

Macaristan krallığı, bugünkü küçük Macaristan değildir. Adriya Denizi'ne de inen büyük bir Macaristan'dır ve gerçekte iki krallığın, Macaristan ile Bohemya (Çekoslovakya) krallıklarının birleşmesinden doğmuştur. Bugünkü Macaristan ve Çekoslovakya'dan başka, henüz Osmanlı'nın elinde bulunmayan Yugoslavya'nın bütün kuzey ülkelerini (Slovenya, Hırvatistan, Esklavonya yâni Sava-Drava arası, Voyvodina), bugün Romanya'da kalan Transilvanya (Türkçe Erdel) ve Banat'ı, bugün Ukrayna'da kalan Karpatlar bölgesini içine alıyordu. Macarlar hakim unsur olmakla beraber, krallığın pek çok Slav (Çek, Slovak, Sloven, Hırvat), hatta Alman, Romen ve Sırp tebeası vardı. Kudretli orduya dayanan bir Katolik devletti. 637 yıllık yerleşmiş bir krallıktı. Ama Hırvatistan dukalığında uzun yıllardan beri Osmanlı nüfuzu pek büyüktü.

Sultan Süleyman, İstanbul'dan hareket etti (23.4.1526). Belgrad'a geldi (9.7.1526). Vezîr-i âzam Dâmâd İbrâhîm Paşa, sefere katılıyordu. 13 gün dayanan mühim Petervaradin kalesi alındı (27.7.1526). Kurulan büyük köprülerle

Orduy-u Hümâyûn, Tuna'nın kolları üzerinden teker teker geçti. 19 Ağustosta tamamlanan Drava köprüsünü Sultan Süleymân, 23 Ağustosta top ateşiyle yıktırdı. Bunun mânâsı açıktı, geriye dönüş yoktu, Macaristan fethedilecekti. Orduy-ı Hümâyûn, Büyük Macar Ovası'na (Alföld) güneyden girdi. Mohaç sahrasına geldi ki, Belgrad'ın 185 km kuzey-batısında, Budapeşte'nin 170 km güneyindedir. Bu sûretle Orduy-ı Hümâyûn, İstanbul'dan beri 1.500 km'yi 128 günde yürümüş bulunuyordu.

Orduy-ı Hümâyûn'da 100.000 asker ve 300 top vardı (Hammer, V, 76). Celâl-zâde'ye göre Macar ordusu muhtelif akvâmdan ibâret ve 200.000 kadardı ve sayının 38.000'i Almanya'dan gelen yardımcı birliklerdi. Orduy-ı Hümâyûn'un öncüsü, Sultân Süleymân'ın hala oğlu Gazi Balı Bey, ardcısı ise gene padişahın hala oğlu Gazi Husrev Bey idi, akıncı tümenleriyle ordunun iki tarafını koruyorlardı. Aylardan beri yağan yağmur ovayı yer yer bataklık haline getirmiş, hâlâ çiseliyordu. Zaten ovanın bir tarafı (Türkçe Karasu) büyük bir bataklıktı. Sabah namazından sonra Sultan

Süleyman, ordu safları içine girip, belîğ bir hitâbede bulundu. Sonra Rûmeli sipahi kolordusu içine gelip, orada da askere hitap etti. “Hazret-i Peygamber’in ruhu size bakıyor” dedi. Sipahiler –Celâl-zâde’ye göre- gözyaşlarını tutamadılar. Pâdişâh, zırh giymişti. İkindi vakti, beklemekten sıkılan Macarlar, taarruza geçtiler. Hakan, Rumeli tümenlerinin az bir mukavemetten sonra ikiye ayrılıp düşmanı içine almasını emretti. 35 Macar şövalyesi, padişahı öldürmeye yemin etmişti. Bunlardan ancak 3’ü, Şövalye Marczali ile iki arkadaşı, padişahın yanına kadar gelmeye muvaffak oldular, diğerleri öldürüldüler. Kaanûnî, ok yedi ise de, ok zırhına nüfuz edemedi. Üç şövalyeyi kılıcıyla öldürdü. Bu olay, Macar târîhinin millî destanlarından biri sayılır. 300 topun birden ateşine maruz kalan Macar zırhlı süvarisi perişan oldu. Balı ve Husrev Beyler, düşmanı devamlı bataklığa doğru süren manevralar yaptılar. Muhârebe sadece bir buçuk saat sürdü. Bu müddetin sonunda, 657 yıllık Macar devleti târîhe karıştı.

Tarihin en klasik ve örnek imhâ

muharebelerinden biri olan Mohaç'ta Macarlar'ın büyük kısmı muharebe meydanında kaldı ve çoğu bataklıkta boğuldu. Kral İkinci Lajos, 7 piskopos, bütün büyük kumandanlar, bataklıkta boğuldu. Geri kalan 25.000 asker esir edildi. Muharebe göz açıp kapayıncaya kadar bitti. Düşman ne olduğunu bile idrak edemedi. Türkler 150 şehit ve bir kaç bin yaralı verdiler ve o kadar dikkatli hareket ettiler ki, hiçbiri bataklığa düşmedi. "Tarihte hiçbir savaş gösterilemez ki, Mohaç'ta olduğu gibi, bir tek muharebe, bu derecede kesin netice alabilsin ve büyük bir milletin bütün istiklâlini asırlar boyunca ortadan kaldırsın" (Lavisse-Rambaud, IV, 622).

Orduy-ı Hümâyûn, Mohaç sahrasında 31 Ağustosta geçit resmi yaptı ve hâkanı selâmladı. Vezîr-i âzamdan başlayarak bütün kumandanlar teker teker el öpüp, hakanı tebrik ettiler. 3 Eylül sabah namazından sonra Ordu, Tuna'nın batı kıyısını kuzeye doğru çıkmaya başladı. 8 günde Budapeşte'ye (Almanca Ofen, Macarca Budapest, Osmanlıca Budin) gelindi. Sultan Süleyman, Macaristan taht şehrine girdi

(11.9.1526). Ramazan bayramı (11 Temmuz) Belgrad'da kutlanmıştı, Kurban bayramı tebriklerini Sultan Süleyman, Kral Sarayı'nda kabûl etti (17 Eylül). Şehirde 13 gün kaldı.

Erdel (Tansilvanya) voyvodası Szapolyai (Zapolya)'nin, Kral'la arası açıktı, onun için Mohaç'a gelmemişti. 30.000 askeriyle gelip, padişaha itaatlerini arzetti. Ölen İkinci Lajos'la anlaşmazlığının sebebi, Macaristan'da Alman nüfuzunun çok artması idi. Sultan Süleyman, Zapolya'yı Türkiye'ye tâbî Macaristan kralı ve Erdel prensi îlân ederek Budapeşte tahtını verdi. Esklavonya'yı doğrudan doğruya ilhâk etti. Çekoslovakya'yı ise, II. Lajos'un vârisi geçinen eniştesi ve kayınbiraderi Arşidük Ferdinand ilhâk ederek, Bohemya Kralı oldu.

3. sefer-i hümâyûn 6 ay, 20 gün sürdü. Sultan Süleyman, "Macaristan Fâtihi" olarak İstanbul'a döndü (13.11.1526). Orta Avrupa'da denge tamamen değişmiş, Türk sınırı Avusturya ve Çekoslavakya'ya dayanmış, Osmanlı devleti, Orta Avrupa devletleri arasına da girmiş bulunuyordu.

4. Sefer-i Hümâyûn: Viyana Seferi (1529)

Sultan Süleyman, 4. Sefer-i hümâyûnu için İstanbul'dan hareket etti (10.5.1529). İki buçuk yıl İstanbul'da kaldığı anlaşılır. İbrahim Paşa gene refakat ediyordu. Ordunun ağırlıklarını 22.000 deve ve onbinlerce katır taşıyordu. 18 Ağustosta Sultân Süleymân, Mohaç sahrâsındaki otağ-ı hümâyûnunda, 6.000 süvari ile gelen Kral Zapolya'yı kabul etti. Elini öptürdü. Altın tahtının karşısına konan iki altın sandalyeye İbrahim Paşa ile Zapolya oturdu. Bilindiği gibi Macaristan krallarının iki tacın iç içe girmesiyle yapılmış tâclarına Corona denir ve bu tâca sahip olmayanın Macarlar'ca krallığı şüpheli sayılır. Corona, Kral Ferdinand'ın casusları tarafından çalındı, Viyana'ya kaçırılıyordu. 20 Ağustosta Balı Bey, Viyana yolunda casusların yolunu kesip Corona'yı ele geçirdi ve 4 Eylül'de Sultan Süleyman'a gönderdi, o da Zapolya'ya yolladı.

Zapolya, Almanya'ya karşı Budapeşte'yi (Osm. Budin) savunamamış ve kaptırmıştı.

Seferin maksadı Budin'i geri alıp Almanlar'ı Macaristan'dan atmaktı. 3 Eylül 1529'da Sultan Süleyman, 20 Ağustos 1527'den beri Alman işgalinde bulunan şehrin önüne geldi. 5 gün sonra Almanlar, şehri ve kaleyi Türklere teslim ettiler. 12 Eylülde hakan, Budin'den ayrıldı. Zapolya 14 Eylülde gelip, Kral Sarayı'nda tac giydi. Yeniçeri sekbanbaşısı, tacı Macaristan kralının başına oturttu. Bu defa Budin'de Hasan Bey, kale kumandanı olarak bırakıldı. Zapolya'nın, taht şehrini kendi askeriyle Almanlara karşı savunamadığı ortaya çıkmıştı.

Sultan Süleyman, Kral Ferdinand'ın ordusunu arıyordu. Ancak Almanlar'ın Mohaç gibi bir âkıbeti göze almaya zerre kadar niyetleri yoktu. Nitekim Balı Bey'in kardeşi Gazi Mehmed Bey, bir Alman ordusunu Viyana'nın 15 km güney-doğusunda Bruck kasabası yakınlarında yakalayıp, bozdu. Başkumandan von Zedlitz, 6 generali ile beraber esir edildi. 27 Eylülde Orduy-ı Hümâyûn ve Hakan, Viyana (Osm. Beç) kalesi önüne geldi ki, Hıristiyanlık âleminin tek imparatorluğunun taht şehri idi.

Şehir boşaltılmış, Almanlar 5.000'er kişilik kafileler halinde şehri terketmişlerdi. Bu kafilelerden bazıları akıncılara esir düştü. Kral Ferdinand da taht şehrini bırakıp, Linz'e çekilmişti. Viyana'yı 71 yaşındaki Kont Nicolas von Salm ile muavini Feldmareşal Wilhelm von Rogendorf savunuyordu. Şehirde 20.000 piyâde, 2.000 süvari, ayrıca topçu ve diğer birlikler kalmıştı. Ferdinand, ağabeyi Charles-Quint'e, Sultân Süleymân'ın Ren nehrine dayanmak niyetinde olduğunu bildirdi. Hakanın karargâhı kalenin 2 km ötesinde Kaiser Ebersdorf'ta kuruldu. Tuna üzerinde 28 Alman harp gemisi, Türkler'in eline geçmemesi için Almanlar'ca yakılmıştı. Kalede bir kaç aylık cephane ve mühimmat mevcuttu.

Sultan Süleyman, Viyana'yı almak için değil, Alman seyyar ordusunu bulup, imha etmek için sefere çıkmıştı. Düşmanı zorlamak için, planları dışında Viyana'ya kadar geldi. Nitekim ağır muhâsara toplarını Budin'de bırakmıştı. Şehir sadece 19 gün muhasara edildi (27 Eylül-16 Ekim 1529). Bu müddet, o devirde, bu çapta kalelerin cebren düşürülmesi için kâfî değildi.

Nitekim bizzât Sultân Süleymân, bir kaç yıl önce, Belgrad kalesini 34 ve Rodos'u 144 günde düşürmüştü. Alman seyyar ordusunu asla bulamadı ve Charles-Quint böyle bir ihtiyatsızlık yapmayı kabul etmedi. Kar düşmeye başlayınca muhasara kaldırıldı. 4. Sefer-i hümâyûn 7 ay, 7 gün sürdü ve Hâkan, 16.12.1529'da İstanbul'a döndü. Bu seferde Osmanlı kaybı 14.000 şehit ve yaralıdır.

4. sefer-i hümâyûn boyunca, 1529 yaz ve sonbaharında, Osmanlı tarihinin en büyük akın hareketi yapıldı. Avusturya, Bavyera, Moravya, Bohemya, Slovakya, Silezya, Slovenya, İsviçre sınırına kadar, baştan başa akın sahası oldu. Kanûnî'nin hala oğlu Yahyâ Paşa-zâde Gazi Mehmed Bey (Balı Bey'in kardeşi) Bavyera, Bohemya, Moravya'yı çiğnedi. Bavyera'nın merkezi Regensburg ile Moravya'nın merkezi Brünn'ü fiilen zabtetti. Malkoçoğlu Kasım Bey, Avusturya eyaletlerini alt üst etti. Bir akıncı kolu Liechtenstein prensliğinin merkezi Vaduz'a girdi, prensin şatosunu yakıp, oğlunu esir aldı. Sonra İsviçre'ye girdi. Ren nehrine erişildi. 900 tûlüne kadar batıya gidildi. Vaduz, Viyana'nın

kuşuçuşu 500 km güney-batısındadır (Lavisse-Rambaud, IV, 727; Hammer, V, 132, 481). Türkler, Avusturya'nın 2. büyük şehri olan Graz'ı fiilen işgal edip (15.11.1529), Slovenya'da Maribor'u da aldılar. 1529 aralığında akın hâlâ devâm ediyordu. Gaye, Orduy-ı Hümâyûn'un rahatca çekilmesi ve Almanya'nın bir daha Macaristan işlerine karışmasını önlemekti.

Charles-Quint'in prestiji kırılmış, Avrupa hakimiyeti projesi yıkılmıştı. 1530 Ekimi'nde Alman elçileri, İstanbul'a geldiler. Charles-Quint'in imparator sıfatının tanınmasını, Macaristan Krallığının Zapolya'ya hangi şartlarla verilmişse aynı veya daha Osmanlı lehine şartlarla kardeşi Ferdinand'a verilmesini istiyorlardı. İbrahim Paşa, kesin şekilde reddetti. Bunun üzerine Charles-Quint istediği sulhu silâh gücüyle elde etmek için 1530-31 kışında harekete geçti.

Kasım Paşa'nın Almanlar'ın elindeki Sigetvar'ı muhasara ettiği günlerde, Ferdinand da Budin'i muhasaraya başladı. Muhasara 2 aya yakın

sürdü. Kale dayandı. Küçük Kasım Paşa kale muhafızı idi, 3.000 Türk ve 10.000 Macar askeri vardı. Ancak Budin'de zorluklar başladı. Dâmâd Gazi Yahyâ Paşa-zâde Sultan-zâde Gazi Mehmed Bey (Paşa), akıncıları ile yetişti. Acele muhâsarayı kaldıran Feldmareşal von Roggendorf'un ordusunu Avusturya içlerine kadar takip edip, 15.000 esir aldı. Ama baharda, gerek Budin muhasarasına karşılık vermek için, gerek Charles-Quint'in ordusunu bir meydan muharebesinde yakalamak ümidiyle Sultan Süleyman, Almanya üzerine yeni bir sefere karar verdi.

5. Sefer-i Hümâyûn: 2. Almanya Seferi (1532)

25 Nisan 1532'de İstanbul'dan İbrahim Paşa ile hareket eden İkinci Sultan Süleyman, 200.000 asker ve 400 top götürüyordu. Siklos (Şikloş) (21 Temmuz), Kanije (Nagy Kanizsa, Gross-Kanisa) (30 Temmuz) ve ikinci derecede daha 15 kale fethetti. Almanlar'ın elindeki güney-batı Macaristan kaleleri idi. Raba (Raab)

ırmağına köprü kurarak geçti. Güns (Köszeg, Güneş) kalesi önüne gelip, 28 Ağustosta fethetti. Avusturya sınırından 2 km Viyana'nın 90 km güneyinde mühim kaledir. Onun için bu sefere Osmanlı tarihlerinde "Güns Seferi", "Alaman Seferi", "Nemçe (Avusturya) Seferi" de denir.

30 Ağustosta Kral Ferdinand'a, kendisinin ve ağabeyinin nerede olduklarını soran ağır bir mektup gönderdiyse de, Alman seyyar ordusuna tesadüf edemeyen Kaanûnî, Charles-Quint'in bir meydan muharebesi kabul etmeyeceğini, vurkaç metoduyla Macaristan'a musallat olacağını iyice anladı. Sultan Süleyman, 11 Eylülde Avusturya'nın ikinci büyük şehri Graz'a girdi. Birçok Avusturya kalesi düştü, şehirler işgal ve bütün Avusturya istîlâ edildi. 6 ay, 26 gün süren seferinden hakan, İstanbul'a döndü (21.11.1532).

İstanbul'da Alman diplomatları ile uzun müzâkerelerden sonra İstanbul Muâhedesi imza edildi (22.6.1533). İran üzerine sefere karar veren Dîvân-ı Hümâyûn (Osmanlı imparatorluk hükûmeti) Almanya ile sulhu kabûl etmişti.

Türkiye-Almanya sınırı, aşağı yukarı bugünkü Avusturya-Macaristan sınırı olarak kesiliyordu. Györ (Yanıkkal'a, Alm. Raab) mühim kalesi -ki Viyana'nın anahtarı sayılırdı- Osmanlı'da kalıyordu. Bu şehir, Budapeşte'nin 95 km batısında, Viyana'nın 80 km güney-doğusunda, Bratislava'nın 60 km güney-doğusunda, Tuna'ya 12 km, Raba ırmağının batı kıyısındadır. Dîvân, Ferdinand'ı Bohemya Kralı ve Avusturya arşidukası olarak tanıyor, İspanya'yı sulh muâhedesinin dışında bırakıyordu. Ferdinand, protokolde vezîr-i âzam ile eşit sayılacak, biribirlerine yazılı olarak "kardeşim" diye hitâb edeceklerdi. Ferdinand, padişahın tebeasından Zapolya'yı Macaristan kralı olarak ve kendisine eşit sayıyor, pâdişâhı "babası" olarak tanıyordu.

7. Sefer-i Hümâyûn:

İtalya (Korfu ve Pulya) Seferi (1537)

Bundan sonra İkinci Süleyman, daha aşağıda ele alınacak olan İran üzerine 1. seferine çıktı. Sonra Venedik'e harp îlân edildi ve padişah, İstanbul'dan hareket etti (17.5.1537). Kapdân-ı Deryâ Barbaros Hayreddin Paşa, 6 gün önce İstanbul'dan Donanmay-ı Hümâyûn ile hareket etmişti. Padişaha, 15.3.1536'dan beri vezîr-i âzam olan Ayas Mehmed Paşa refakat ediyordu. 3. vezir (sonradan vezîr-i âzam) Dâmâd Lutfî Paşa ise, Barbaros'la berâber donanma'da idi ve donanmaya bindirilen kara askerinin başında bulunuyordu.

Venedik'le 14.12.1502 muâhedesinden, 35 yıldan beri devâm eden sulh, bu şekilde bozulmuş oluyordu. Venedik'in el altından devamlı Almanya-İspanya'yı desteklemesi, Dîvân'ın Türkiye-Fransa ittifâkına dâvetini reddetmesi, seferin sebeplerindendir. Padişahın yanında oğullarından Şehzâde Mehmed ve Şehzâde (İkinci) Selim de bulunuyordu. 16 ve 13 yaşlarında idiler. 22 yaşındaki Ulu Şehzâde

Mustafa, Saruhan ve Aydın sancaklarının başında, Manisa’da idi. Anlaşma gereği Fransa Kralı François, Almanya’dan Savoie kontluğunu işgal etmiş, fakat Kuzey İtalya’ya girmeye cesaret edemeyerek, anlaşmanın bu kısmına yan çizmişti.

Sultan Süleyman, İstanbul-Edirne-Filibe-Üsküb-Elbasan yoluyla Arnavudluk’ta Avlonya limanına geldi ki, Otranto Boğazı üzerindedir ve karşı sahil İtalya’nın Otranto liman-kalesi ve Pulya eyaletidir. Pulya eyaleti, bütün Güney İtalya gibi İspanya’ya ait olup, Venedik’in Korfu adası ise, Avlonya’nın güneyindedir. 280 parça Donanmay-ı Hümâyûn ise pâdişâhtan 2 gün önce, 11 Temmuz’da Avlonya körfezine girmişti. Donanma, 92 km olan Otranto Boğazı’nı geçerek, İtalya’ya asker çıkardı ve Otranto’yu fethetti (23.7.1537). Otranto’nun Türklerce 1481’de tahliyesinden 56 yıl geçmişti. Brindisi itaat etti. Ancak 21 gün sonra Lutfi Paşa, İtalya’yı boşaltıp Avlonya’ya döndü (13 Ağustos). Korfu muhasarası (25 Ağustos-5 Eylül) başladı. Ada, Türk sahillerine 5 km’ye kadar yaklaşıyordu. Bütün ada işgal edildi, kale

savunuyordu. Adaya 50.000 asker ve 30 küsur top çıkarıldı. Ancak muhasaranın 12. günü padişah, muhasaranın kaldırılmasını emretti. Lutfi ve Barbaros Hayreddin Paşalar, bir 12 gün sonra kalenin düşeceğini söyleyip, itiraz ettiler, padişah dinlemedi. Kaleden atılan bir tek gülenin 4 Türk erini birden şehit ettiğini gören hakan, çok sarsılmıştı. 14 Eylülde ada boşaltılıp ertesi gün Kaanûnî, avdet emri verdi. Manastır-Selânik-Serez-Kavala-Dimetoka-Edirne yoluyla 6 ay, 6 gün sonra İstanbul'a döndü (22.11.1537). Dönüşte Edirne'de 24 gün kalmıştı.

Dönüşte Barbaros, Venedik'e ait Kiklad ve Girit adalarının altını üstüne getirdi. Venedik, sulh istedi. Fransa, bu sulhun kabul edilmesini Dîvân'dan ricâ etti. Kaanûnî'nin İstanbul'a dönüşünden 20 gün sonra, Vertizo zaferi (2.12.1537) haberi geldi. Sultan-zâde Gazi Mehmed Bey, Doğu Hırvatistan'da, Osiyek yakınlarında Vertizo'ya sokulan General Katzianer'in 45.000 asker ve 49 toptan müteşekkil ordusunu imha etmişti.

8. Sefer-i Hümâyûn: Boğdan (Moldavya) Seferi (1538)

Pâdişâh ertesi yıl, Boğdan seferine çıktı (8.7.1538). Aynı günlerde Barbaros Hayreddin Paşa Preveze zaferiyle neticelenecek Akdeniz seferinde, Mısır beylerbeyisi (sonra vezîr-i âzam) Süleymân Paşa ise Hindistan seferinde idiler. Bu sefere de padişahın oğullarından Şehzâde Mehmed ve Şehzâde (İkinci) Selim, vezîr-i âzam Ayas Mehmed Paşa, 2. vezir Dâmâd Lutfî Paşa katılıyordu. Daha önce Fâtih ve İkinci Bâyezîd de Boğdan (Moldavya) seferleri yapmışlardı.

Boğdan (Moldavya), Türkiye'ye ait otonom bir Romen prensliği idi. Karadeniz'e kıyısı olmayıp, sahil kısmı doğrudan Osmanlı yönetiminde idi. Türkiye'nin sulh hâlinde bulunduğu Polonya Krallığı topraklarına girmesi ve Polonya sefîrinin şikâyeti, seferin sebeplerindendir. 29 Ağustos'ta Ordu, Dobruca ve İsakçı kuzeyinde Kızılgöl konağında iken, 2 Türk eri, bir Hıristiyan'ın evini yaktıkları için, Sultan Süleyman tarafından îdâm ettirildi. Bu olay, klasik anekdot olarak

Avrupa mektep kitaplarına geçmiştir. Düşman toprağında bulunuluyordu. Fakat harp hâli idi. Sulh hâlinde böyle bir fiilin cezası îdâm değildi.

31 Ağustosta Mimar Sinan'ın kurduğu köprüden Prut geçildi. Boğdan'ın en büyük şehri Yaş'a, oradan 110 km olan prensliğin başkenti Suçava'ya (Suceava) gelindi (15.9.1538). Seret ırmağı da geçilmişti. Kaanûnî, Suçava'da 7 gün kaldı. Romen boyar'ları pâdişâha itâat ederek, kaçan voyvodanın asi olduğunu, onu tanımadıklarını bildirdiler. Dönüşte Yanbolu konağında (15.10.1538), Sultan Süleyman'ı büyük bir müjde bekliyordu: Barbaros Hayreddin Paşa'nın oğlu Hasan Bey'i, karşısında buldu, 17 gün önceki Preveze zaferinin tafsîlâtını dinledi. Pâdişâh 4 ay, 20 gün süren bu en kısa seferinden 27.11.1538'de İstanbul'a döndü.

Bu sefer sonunda Türkler'in "Bucak" dedikleri Dnyestr ile Prut arasındaki arazi, doğrudan Osmanlı idaresinde alınarak, Boğdan'dan tefrıyk edildi. Bundan böyle Suçava'da voyvodanın güya muhafızı olarak 1.000 sipahi ile 500

yeniçerilik bir garnizonun bulundurulması kararlaştırıldı. Prut ile Dnyestr (Turla) arasında Besarabya denen ülkenin tamamı Osmanlı'ya ilhâk edildi ve Boğdan'ın sınırları çok daraltıldı. Bu seferde Romanya toprakları, tarihinde ilk defa olarak, kûs taşıyan filler gördü (Kâtib Çelebî, Fezleke, I, 404). İbrâil şehri çevresi de Eflak prensliğinden doğrudan Osmanlı idaresine alındı (1543). Tuna'nın kilit noktaları tamamen tutuldu. Dobruca bu devirde tamamen Türk ülkesi haline geldi ve Babadağı şehrinin nüfusu 100.000'e yükseldi. Bu seferde Kırım hanı ve eski Kazan hânı Sâhib Giray, ordusu ile gelerek, Orduy-ı Hümâyûn'a katıldı.

Venedik Cumhuriyeti ile İstanbul Muâhedesi imza edildi (20.10.1540). Bu sûretle Venedik'in Charles-Quint tarafına kayması geniş ölçüde önlendi. Mora'daki son iki Venedik iskelesi Türkiye'ye bırakıldı (Monemvasia = Molvoisia = Menekşe = Benefşe ve Nauplia = Navplion = Türkçe Anabolu). Güney Ege'de bazı adalar, Dalmaçya'da 2 kale (Nadin ve Urana), Türkiye'ye geçti. Ayrıca Venedik, 300.000 altın harb tazminatı ödedi.

9. Sefer-i Hümâyûn: Budin Seferi (1541)

Kaanûnî, 20.6.1541'de 9. seferi için İstanbul'dan ayrıldı. Macaristan Kralı Zapolya, 1529'da Sultan Süleyman'ın resmen "mânevî oğlu" îlân edilmişse de (Makkai, 124), 1533'de Kaanûnî'nin gene mânevî oğulluğa kabûl ettiği Kral Ferdinand, bir türlü Macaristan üzerindeki emellerini terketmemişti. Polonya Kralının eniştesi olan Zapolya'nın oğlu olmadığı için, Ferdinand çok ümidli idi. Ancak Zapolya, Kanûnî'nin emriyle, Polonya kralı I. Sigismund'un kızı Isabella ile evlendi. Bir oğlu doğmuştu ki, 15 gün sonra öldü (22.8.1540). 53 yaşında ve 15 yıldan beri Macaristan kralı idi. Macaristan-Transilvanya tahtında 15 günlük bir bebeği bırakmak, Ferdinand'a davetiye çıkarmak demekti. Polonyalı olan ana-kraliçe, genç ve nüfuzsuzdu, gûyâ saltanat nâibesi idi.

İşte hakanın yeni seferinin sebebi bu durum idi. Kendisine oğulları 17 yaşındaki Şehzâde (İkinci) Selim ve 15 yaşındaki Şehzâde Bâyezîd,

Rumeli kazaskeri (sonra şeyhulislâm) Ebüssüûd Efendi, Dâmâd Lutfi Paşa'nın yerine vezîr-i âzam olan Süleymân Paşa, refâkat ediyorlardı.

Daha atik davranmak isteyen Ferdinand, von Reggendorf kumandasında büyük bir Alman ordusu gönderip, Budin'i almak istedi. Gazi Mehmed Bey (Paşa), Budin dışında Istabur'da, Alman ordusunu bastı (21-22 Ağustos 1541 gecesi). Almanlar çok büyük zâyiât vererek firâr ettiler. Zaferden 4 gün sonra Sultan Süleyman, 26 Ağustosta, Budin dışında otağını kurdurdu. 29 Ağustosta 1 yaşındaki "İkinci Janos = Yanoş" denen kralı merasimle kabul etti. Şehzadeler, bebeği kucaklarına alıp sevdiler. Sultan Süleyman, İkinci Janos'a Erdel (Transilvanya) prensliğini verdiğini, hayatının sonuna kadar "kral" unvanını taşımasına da izni olduğunu bildirdi. Macaristan'ı ise, "Budin Beylerbeyliği" adıyle eyâlet îlân etti (29.8.1541). Bu eyâlet, imparatorluk eyaletleri arasında protokolde Mısır'dan sonra ve Rumeli'nden önce 2. gelecekti. Tuhaf tesadüf olarak, Mohaç zaferinin 15. yıldönümü idi. Eyalet beylerbeyiliğine, vezir payesiyle, Ramazanoğlu

Uzun Süleyman Paşa getirildi ki, bu Türkmen prensi, bir kaç yıl önce de devletin ilk Bağdad (Irak) eyaleti beylerbeyisi olmuştu. Ridâniye'de ölen Ramazanoğlu Mahmud Bey'in torunu ve Ramazanoğlu Kubad Paşa'nın oğludur. Süleyman Paşa'dan sonra, Sultan Süleymân'ın 2 hala oğlu, Yahyâ Paşa-zâde Gazi Balı Paşa ve onun ölümüyle kardeşi Gazi Mehmed Paşa, Budin beylerbeyisi oldular.

Budin kalesine 6.000 asker ve eyaletin her sancak merkezine 1.000'den aşağı olmamak üzere garnizonlar kondu. Erdel ise (84.000 km2), otonom Macar prensliği oluyordu. Kanûnî, Budin'e askerî merâsimle girdi ve Fethiye Camii'nde Ebüssüûd Efendi'nin adına okuduğu hutbeyi dinledi (2.9.1541). Kraliyet sarayı kraliçe tarafından tahliye edildi ve Türkler tarafından itinâ ile muhafaza edildi. Padişahın sarayı sayılıp beylerbeyiler burada değil, başka bir sarayda oturdular. Macaristan'ın kuzey-doğusunda bir şerit, Kral Ferdinand'ın elindeydi ve İstanbul Muâhedesi'ne göre Ferdinand, bu topraklar için padişahın tâbii idi ve yılda 40.000 altın vergi ödüyordu. Bu sefer 5 ay, 7 gün sürdü.

26 gün Budin’de kalan Sultan Süleyman, 27.11.1541’de İstanbul’a döndü.

Ferdinand, Budin’i almak için bir teşebbüs daha yaptı. Brandenburg elektörü İkinci Joachim von Hohenzollern, Budin önüne geldi (17.11.1542). 100.000 askerlik bir Haçlı ordusu idi. 40.000 piyâde ve 8.000 süvari Alman, gerisi İspanyol, Papalık kuvvetleri vs. idi. Berlin tahtını işgal eden 37 yaşındaki İkinci Joachim, 40 topla Budin kalesini dövmeye başladı. Kaanûnî, durumu daha yakından takip etmek için İstanbul’dan Edirne’ye geldi. Almanlar, iki umumî taarruzda da püskürtüldüler. Elektör, 23-24 Kasım gecesi (1542), gizli ric’at emri verdi. Fakat 24 Kasım sabahı Sultan-zâde Gazi Balı Paşa’nın 8.000 askerle peşine düştüğünü gördü. Düşmanı yakalayan Paşa, yarısından fazlasını öldürüp, esîr etti.

10. Sefer-i Hümâyûn: Estergon Seferi (1543)

Kaanûnî, baharda, bütün kışı geçirdiği

Edirne’den hareket etti (23.4.1543). 371 parça Tuna ince donanması, Karadeniz’de Tuna deltasından aldığı erzak ve mühimmâtı, Tuna boyunca taşımaya başladı. Sultan Süleyman, Almanya seferine çıkarken, Barbaros da Batı Akdeniz’de İspanya’ya karşı Fransa seferine çıkıyor, ikinci bir cephe açıyordu. 3 yıldan beri Almanlar’ın elinde olan Peç istirdâd edildi (4 Temmuz). Şikloş kezâ geri alındı (5 Temmuz). 29 Temmuz’da Padişah, Estergon önüne geldi (Esztergom, Gran). Budin’in 30 km kuzey-batısında, Tuna’nın güney kıyısında (karşı sahil Slovakya’dır) çok mühim kale idi. 315 topla kale dövüldü ve 12 gün sonra istirdâd edildi (10.8.1543). Bir piyâde ve bir bahriye albayı şehit düştü. Bu sırada Balı Paşa öldü ve kardeşi Gazi Mehmed Paşa, yerine Budin eyaleti beylerbeyiliğine getirildi.

3 yıldan beri Alman işgalinde bulunan dîğer bir mühim Macar kalesi, İstolni-Belgrad idi (Székesféhervar, Stuhlweissenburg). 4 Eylül 1543’de istirdâd edildi. Budin’in 50 km güney-batısıdır. 15 gün dayanmıştır.

Estergon, Macaristan'ın dînî merkezi idi. Macaristan Katolik başpiskoposu burada otururdu. Türkler'den saygı gördü. İstolni-Belgrad ise, Macaristan krallarının gömüldükleri şehirdi. Bu şehrin katedralinde taç giyen krallar, ölünce aynı katedrale gömülürlerdi. Şehir kendiliğinden teslim olmaz da cebren düşürülüp fethedilirse, en büyük kilisenin câmie tahvîli gerekiyordu. Ancak Macarlar'ın hislerine saygı gösteren Sultân İkinci Süleymân, bu katedralin değil, daha küçük bir kilisenin camie çevrilmesini emretti. Katedrali gene Katolik râhiblerin yönetimine bıraktı. Katedralde kralların naaşları üzerinde altın haçlar, parmaklarında elmas yüzükler, başlarında murassâ tâclar vardı. Bu hazineye Türkler el bire sürmediler.

Estergon ve İstolni-Belgrad, iki mühim sancak merkezi olarak Budin'e bağlandı. Estergon, akıncıların en mühim üslerinden biri haline getirildi, zira tam Almanya sınırında idi. İstolni-Belgrad sancağına, Budin beylerbeyisi Gazi Mehmed Paşa'nın kardeşi Ahmed Bey getirildi ki, o da padişahın hala oğlu idi. Sefer-i hümâyûn

6 ay, 23 gün sürdü. 16 Kasım 1543'de Cihan Padişahı Sultan Süleyman, İstanbul'a döndü.

28 Kasım 1544'de vezîr-i âzam Süleymân Paşa –ki Hindistan seferiyle ünlüdür- emekliye ayrılarak, Kaanûnî'nin tek kızının zevci olan Dâmâd Rüstem Paşa, bu makama getirildi. Pâdişâh döndükten sonra Budin beylerbeyisi Gazi Mehmed Paşa, Bosna beylerbeyisi Ulama Paşa ile beraber Almanlar'dan birçok kaleyi fethetti. Almanya, sulh istedi.

Önce 10 Kasım 1545'de Almanya ile 1,5 yıllık bir mütâreke imzâlandı. Sulh müzâkereleri, İstanbul'un nazlı davranması yüzünden uzadı. Fakat serhad muharebelerinde her yıl bir kaç kale kaybeden ve akıncılarla başa çıkamayan Viyana, sulha yanaştı. Doğuya, İran'a dönmek isteyen Dîvân-ı Hümâyûn da sulha taraftardı. 19 Haziran 1547'de İstanbul Muahedesi imza edildi ve 1 Ağustosta Charles-Quint, 8 Ekim'de de Sultan Süleyman tarafından tasdik edildi.

İmza merasimi İstanbul'da Rüstem Paşa Sarayı'nda yapıldı ve Türkiye namına Rüstem Paşa imza koydu. Bu sıralarda Barbaros ölmüş

ve Kaanûnî'nin İspanya politikası bir kaç yıllık durgun devresine girmişti. Fransa da ittifak şartlarına riayet etmiyor, işine geldiği an Charles-Quint ile uyuşuyordu. Kaanûnî, İran üzerine 2. seferine hazırlanıyordu. Türk diplomasisinin devletler hukuku bakımından en büyük zaferi sayılabilecek olan İstanbul Muâhedesi'nin başlıca şartları şöyledir:

Türk fetihleri kabul ediliyordu. Eski Macaristan krallık tacına ait olup da, Kral Ferdinand'ın elinde bulunan topraklar için Ferdinand, padişaha tâbî bir hükümdar olup, yılda 53.000 altın vergi ödeyecektir. Ferdinand, Bohemya Kralı ve Avusturya Arşidukası olarak padişaha tâbî bulunmayacaktır. Türk ve Alman İmparatorlukları tebeası serbestçe karşı ülkelerde gezebilmek, bu imparatorlukların gümrük resimlerini ödemek şartıyla serbestçe ticâret yapabileceklerdi. Osmanlı tebeası olup, Almanya'ya kaçan kişi, Hıristiyan veya Müslüman olsun, Osmanlı'nın isteği üzerine derhal iade edilecekti. Almanya tebeasından Türkiye'ye sığınanlar Müslüman ise iade edilecek, Hıristiyan ise, adi suçlu olduğu

inceleme neticesinde anlaşılırsa Osmanlı Devleti geri verecek, siyasî suçluları iâde etmeyecekti. Kral Ferdinand, Osmanlı protokolünde vezîr-i âzam'la eşit sayılıp, bütün yazışmalar buna göre düzenlenecekti. Türkiye hakanını babası bilecek ve bir oğul gibi itaat edecekti. Ancak bu husus Ferdinand'ın metbuu olan ağabeyi Almanya İmparatoru ve İspanya Kralı Charles-Quint'e tâbî bulunmasına halel getirmiyecekti. Charles-Quint, bu muâhedenin şartlarını hem Almanya İmparatoru, hem İspanya Kralı olarak tasdik ediyordu. İmparator-Kral, Türk diplomasisi ile yazışmalarda imparator sıfatını asla kullanmayacak ve kullanılmasını istemiyecek, yalnız İspanya Kralı olarak kabûl edilecekti. "Vilâyet-i İspanya Kralı Carlos" ibaresinin kullanılmasına razı oluyordu. Avrupa'da imparator sıfatı, Türk diplomatik yazışmalarında karşılıklı olarak yalnız "Cihân Padişahı" Sultan Süleyman için kullanılabilecekti. Bu muâhedenin şartlarına uymayı Fransa, Venedik ve Papalık devletleri de taahhüd ediyorlardı.

Bu muâhede, Türk şevketinin, bütün târih boyunca, zirvesine ulaştığı an olarak kabul

edilmektedir (Hammer, V, 395-6). Türkiye’nin hiçbir devletle eşit olmadığı, hepsinden üstün hukukî durumda bulunduğu, bütün Avrupa’ya resmen kabul ettirilmiştir. Bu sûretle Kaanûnî-Charles-Quint mücadelesi, 30 yıllık amansız savaşlardan sonra, kesin şekilde birincisi tarafından kazanılmış bulunuyordu.

İstanbul Muâhedesi’nden (8.10.1547)

Charles-Quint’in Ferâgatine (16.1.1556)

Kadar Türkiye-Almanya Münâsebetleri

İstanbul Muâhedesi'nden sonraki 4 yıl içinde Türk-Alman münâsebetleri durgunluk safhasına girdi. Bu sırada Kaanûnî, İran üzerine 2. seferini yaptı. Rumeli beylerbeyisi Sokollu Mehmed Paşa'nın 1551 Erdel seferi, Kral Ferdinand'ın, padişah İran'da iken Erdel meselelerine gizlice karışması üzerine yapıldı. Sokollu, 10 Temmuz 1551'de, Rûmeli beylerbeyiliğinin merkezi olan Sofya'dan Belgrad'a geldi. 80.000 asker ve 150 topla 7 Eylülde Tuna'yı kuzeye doğru geçti. Banat ve Erdel'de Almanlar'ın elindeki bütün kaleleri aldı. En mühimleri Lipva (Lippa, Lipova), Arad, Çanad (Csanad)'dır. Tameşvar (Timişoara, Temesvar) ise 15 gün muhâsara edilip, 16 Kasım'da muhâsara kaldırıldı. Burada 100.000 kişilik bir Alman ordusu birikmişti. Kış içinde General Toth, 10.000 askerle Segedin'i muhâsara etmişse de, Budin'den gelen beylerbeyi Ali Paşa tarafından tamamen imhâ edildi (24.2.1552).

Sokollu, Tameşvar'ı alamayınca, ertesi yıl

serdâr olarak 2. vezîr Dâmâd Kara Ahmed Paşa (sonradan vezîr-i âzam) gönderildi. 28 günlük muhâsaradan sonra kaleyi Almanlar'dan aldı (26.7.1552). Budin beylerbeyisi Ali Paşa ise, Fülek meydan muhârebesinde (11.8.1552) üzerine gelen Alman ordusunu imha edip, başkumandanı ve muavinini esir aldı. Kara Ahmed Paşa, Erdel'i Almanlar'dan temizledikten, 4 Eylülde Szolnok'u da aldıktan sonra, Macaristan'ın kuzey-doğusunda Almanlar'ın elinde bulunan çok mühim Eğri (Eger, Erlau) kalesi üzerine yürüdü. Budin'in 90 km kuzey-doğusu idi. Budin beylerbeyisi Ali, Rumeli beylerbeyisi Sokollu Mehmed, Bosna beylerbeyisi Ulama Paşalar, Ahmed Paşa'nın maiyyetinde idiler. 39 günlük muhâsaradan netice alınamadı ve 19 Ekim'de kaldırıldı. Türk topçusu bu müddet içinde kaleye 12.000 gülle atmıştı (Hammer, VI, 50). Eğri, bu tarihten 44 yıl sonra Üçüncü Mehmed tarafından fethedilecektir.

1552-56 arasında Alman-Türk münasebetleri yeniden durgunluk safhasına girdi. Bu tarihte Budin beylerbeyisi Ali Paşa, 32 gün Sigetvar'ı

muhasara etti (21 Mayıs-31 Temmuz 1556), fakat alamadı ki, 10 yıl sonra Kaanûnî alacaktır. Bu muhâsarada bir tümgeneral, 3 süvari albayı, 700 subay ve er şehid düştü, 2 tümgeneral yaralandı (Hammer, VI, 108).

Charles-Quint denen acayib dev, Orta Avrupa'da ve -aşağıda görüleceği üzere- Kuzey Afrika'da ve Akdeniz'de Osmanlı'ya yenilmişti. Dînî bakımdan da Avrupa'nın Katolik ve Protestan olarak iki düşman saffa ayrıldığına hükümdarlığı yıllarında şâhid oldu. Kaanûnî, Barbaros ve Luther'le başa çıkamadı.

İspanya, Avrupa'daki bu zararlarını, Amerika kıtasında sömürgeler edinerek telafiye çalıştı. Oradan beslenmeye başladı. İspanya'nın Yeni Dünya'yı sömürgeleştirmesi, Endülüs'te yaptıkları gibi, tarihin yüz kızartıcı sahifelerini teşkîl eder. Meselâ 1492'de kıtanın Beyazlar'ca keşfi yılında Haiti adasının nüfusu 500.000'e yakındı, 22 yıl sonra, 1514'de 13.000 yerli kalmış, gerisi müstevlî İspanyollarca kırılmıştı. 1501'den itibaren İspanyollar, Afrika'da Gine Körfezi kıyılarından avladıkları Zenciler'i önce

Antiller'e, sonra kıta Amerikası'na toprak ve maden işçisi köleler olarak götürüp Amerika kıt'asında büyük zencî nüfûsun oluşmasına zemin hazırladılar. Zîrâ Amerika kıt'asının yerlisi yüzlerce ırktan Kızılderililer'i kullanmak, toprak ve madende çalıştırmak çok zor oluyordu. Yerli halk yer yerde katliam edildi, ateşlere yakıldı, hayvan gibi avlandı. Kalanlara Katolik mezhebi ve İspanyolca kabul ettirildi. Büyük İnka, Aztek, Maya medeniyetleri, mîmârî âbideleri, şehirleri, yerle bir edildi. Ne bulunduysa yağmalandı. 1519-22'de Meksika'daki Aztek, 1532-35'de Peru'daki İnka devletleri bu sûretle işgal edildi. 1520-40'da Venezuela, 1527-47'de Yukatan yarımadası, 1538'de Kolombiya, 1540'da Şili, 1550'den başlayarak Arjantin ve Paraguay, İspanya sömürgesi oldu. Zamanla milyonlarca İspanyol bu topraklara yerleşti. Bilhassa Peru'nun gümüş madenleri, XVI. asır İspanyol kara ve deniz kudretinin başlıca mâlî kaynağı oldu.

1517'de Luther'in Papa'nın indulgence (Cennet'e gitmek için papalık fermânı) satışını "protesto"su ile başlayan Protestanlık, gittikçe

yayıldı. Akıl almaz fecâatte Katolik-Protestan harpleri oldu. İki taraf birbirini imhâya çalıştı. Yeni mezhep, İspanya, Portekiz ve İtalya'ya hiç sirâyet edemedi. Fransa'ya az bir te'siri oldu. Avusturya, Bavyera gibi Alman ülkeleri de masûn kaldı. Ortodoks ülkelerinde, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da yayılmadı. Münhasıran Katolik ülkelerde nüfus kazandı. Birçok Alman devletinin yeni mezhebe girmesi üzerine, Almanya imparatoru sıfatını muhafaza edebilmek ve imparatorluğu dağıtmamak için Charles-Quint, nefret ettiği Protestan mezhebini resmen tanımak zorunda kaldı. Ama Almanya imparatorluğu tâcını taşıyan Habsburg Hânedânı, Fransa'da en büyük Hıristiyan hânedânı olan Capet Hânedânı, Katolik kaldılar.

Avrupa'da Protestan hükümdarlar ve ileri gelenler, Dîvân-ı Hümâyûn'dan devamlı yardım istemeye başladılar. Protestanlar "Putperest Katolikler'e, Papa denilen ve Hazret-i Îsâ'yı Tanrı yapan dinsize ve onu destekleyen İmparator'a karşı" Cihan Padişahı'nın yardımını istiyorlardı. Muharrem Çavuş, Kaanûnî'nin şahsî temsilcisi olarak Avrupa'ya gitti ve padişahın

Protestanlar'ı desteklediğini bildiren nâme-i hümâyûnunu, Hollanda'ya kadar, Protestan mezheblerinin sâliki prenslere götürdü (nâme-i hümâyûnun sûreti: Münşe'âtü's-Selâtıyn, II, 450).

Bütün Protestan hükümdarlar, bütün İmparator ve Papa muhâlifleri, Dîvân-ı Hümâyûn tarafından desteklendi. Kanûnî'nin 10.5.1552 tarihli nâme-i hümâyûn'u, Saksonya elektörü I.Maurice (1541-1553), Prusya dukası Albert (1525-1568) ve daha küçük Alman Protestan hükümdarlara, imparatorlarından korkmamaları için te'minât ve tâkıyb etmeleri gereken politika üzerinde tâlimât veriyordu.

Charles-Quint, fütûr getirdi. Augusburg fermânı ile (3.10.1555), tâbii Protestan hükümdarların mezhep hürriyetlerini tanıdı. Sonra tahttan ferâgat etti (16.1.1556). Granada'da (Gırnâta), el-Hamrâ Sarayı'na çekildi ve oradan çıkmadı. Vaucelles muâhedesi ile de (5.2.1556) Fransa ile sulh yapmış, Fransa'yı yutmak fikrinden de –ki bu da geniş ölçüde Türk eseridir- vazgeçmişti. Almanya

imparatorluğunu ve ona ait bütün ülkeleri tek erkek kardeşi olan Ferdinand'a, İspanya Krallığı ve ona ait bütün ülkelerle Amerika sömürgelerini de büyük oğlu İkinci Felipe'ye (Philippe) bıraktı. İkinci Felipe, en kudretli Hıristiyan devletinin vârisi oldu.

Kaanûnî'nin 35 yıllık siyaseti, bu büyük neticeyi verdi. Dev parçalandı. Üstelik Katolik âlemi birliğini kaybetti. "Gerçekten denebilir ki, bütün Protestan Hıristiyan hükümdarlar, selâmetlerini Muhteşem Süleyman'a borçludur" (Hammer, XV, 326). Bu netice, yalnız yukarıda hulâsa edilen Orta Avrupa politikası ve harpleriyle değil, Akdeniz ve Mağrib politikası ve donanma ile de elde edildi, aşağıda hulâsa ediyorum.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın Kapdân-ı Deryâlığı (6.4.1533-4.7.1546)

Kaanûnî Sultan Süleyman'ın kendisini İstanbul'a çağıran fermân-ı hümâyûnu üzerine, Cezâyir beylerbeyisi Barbaros Hayreddin Paşa,

donanmasından 44 parça ve 18 amirali ile bir kış günü Cezâyir'den İstanbul'a geldi (27.12.1533). Genova Körfezi, Ligurya Denizi, Messina Boğazı yoluyla, İspanya'ya büyük nümâyiş yaparak İstanbul'a geldi. Messina limanında (Sicilya) yatan 18 parça İspanyol gemisinin hepsini zaptedip, beraberinde getirdi (Hammer, V, 243). Preveze yakınlarında olduğunu öğrendiği Andrea Doria üzerine gitti, fakat Cenevizli amiral muhârebeyi kabul etmedi, çekildi. Donanmay-ı Hümâyûn, Mora güney-batısında Navarin limanında Kapdân-ı Deryâ Kemânkeş Ahmed Paşa'nın kumandasında yatıyordu. Barbaros limana girdi, iki donanma top ateşleriyle selamlaştı. Donanmay-ı Hümâyûn da katılarak Barbaros'la İstanbul'a geldi. Muazzam bir gösteriydi. Bütün İstanbul halkı sâhillere yığılmıştı. Hayreddin Paşa, ilk defa "Pây-taht-ı Cihân" denen İstanbul'a geliyordu. Ertesi gün Sultân Süleymân, Dîvân hâlinde, yâni imparatorluk töreniyle, Barbaros'a ve 18 amiraline teker teker el öptürdü (o devir Osmanlı protokolünde henüz yer, ayak, saçak, etek öpmek yoktu). Yalnız vezîr-i âzam Dâmâd

İbrâhîm Paşa yoktu, İran seferi için Haleb'de idi.

Pâdîşâh ile uzun müddet İspanya, Akdeniz, Mağrib, donanma mes'elelerini görüştükten sonra, hemen vezîr-i âzam'la da görüşmek üzere Haleb'e hareket etti. 10 günde at üzerinde Haleb'e gitti, 2 gün kaldı. 10 gün de at üzerinde döndü ki, 63 yaşındaki bir adam için dikkate şâyândır. Yolda Bursa ve Konya'da birer gün kaldı. Konya'da Mevlânâ'nın sandukasının saçaklarını öpecek vakit bile buldu. İbrâhîm Paşa'ya, Türkler'in "Yeni Dünyâ" dedikleri Amerika'ya bir filo gönderip burada sömürge edinmek gerektiğini anlattı. Ancak Paşa, Akdeniz'de çok işleri olduğunu, İspanya'yı mutlaka Mağrib'den vazgeçirmeleri gerektiğini, yoksa İspanya'nın Endülüs'te ve Yeni Dünya'da halka ne yaptıysa Mağrib'de de aynı şeyi yapacağını, Atlantik'ten Mısır'a kadar bütün Kuzey Afrika'yı Katolik yapacağını, Engizisyon'u buraya da getireceğini söyledi. Barbaros, İstanbul'a döndü (22.1.1534) ve Dîvân-ı Hümâyûn'a kapdân-ı deryâ tâyîn edilerek (6.4.1534) üye oldu. Cezâyir eyaleti valiliği, üzerinde bırakıldı. Tayininden 4 ay

geçmeden, Tunus seferi için İstanbul'dan ayrıldı. Bu kısa müddet içinde İstanbul tersânesi tezgâhlarına 61 kadırga koydurdu.

Deniz politikasını Sultan Süleyman, kelimenin tam mânâsiyle destekledi. Bu politika, Donanmay-ı Hümâyûn'un, dünyanın geri kalan bütün donanmalarının toplam gücü üzerinde bulundurulmasıydı. Belki gemi sayısı bakımından bu mümkün değildi. Fakat deniz toplarının menzil üstünlüğü, efradın talim ve terbiyesi bakımından mümkün olduğunu Barbaros, kabul ve taahhüd etti. Gemilerin ve topların bir kaç yılda bir yenilenmeleri, eskilerinin ticâret gemisi olarak içeriye ve dışarıya satılması, gemilerin üstün şekilde teçhizi karar altına alındı. Bütün kapdân-ı deryâlığı müddetince Barbaros, Kaanûnî'nin en yakın müşâviri oldu. Vezîr-i âzamlar ve vezîrler, buna ses çıkaramadılar. Hayreddin Paşa da büyük bir siyâsî zekâ göstererek, hiçbirini kırmaksızın padişahın yakınlığını muhafaza etti. Devlete Cezâyir gibi bir ülke kazandırdığı için, kıskananlar olduysa bile, hislerini açığa vurmaktan çekindiler.

Bu sûretle Kaanûnî İkinci Sultan Süleyman Han, ne kendisinden sonra, ne kendisinden evvel, bütün Türkiye ve bütün Türk tarihinde bir misali daha olmamak üzere, donanmaya, Ordu ile aynı derecede ehemmiyet verdi ve bazı yıllar, donanma politikasına öncelik tanıdı. Kolay uygulanacak bir politika değildi. Fakat başarıyla uyguladı ve meyvelerini aldı. Zira Türk ordusunun 1.800 yıllık çok şâşaalı bir geçmişi ve geleceği vardı. Donanma ise, Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle dört buçuk asır önce ortaya çıkmış ve daima ordunun gölgesinde kalmıştı. Sultan Süleyman bu işi, Ordu'nun hiçbir sınıfında hiç bir sızıltıya meydan vermeden de yaptı. Amiraller ve levendler, İstanbul'da bazı kıskançlık sahnelerine, hattâ komplolara maruz kalmadılar değil, fakat bu iş büyüyemedi, Sultan Süleyman mahâretle yatıştırdı. Ekserisi generallikten gelen Dîvân-ı Hümâyûn vezirleri bu donanma politikasını pek de hoş görmüyorlar, bilhassa Cezâyir'den yetişip gelen amirallerin çalımlarına kızıyorlardı. Bütün bunlara rağmen bu politika yürüdü.

Tunus'un Fethi (22.8.1534) ve Kaybı (21.7.1535)

Kapdân-ı Deryâ ve Cezâyir beylerbeyisi Barbaros Hayreddin Paşa, sabık Hızır Reîs, 104 parça Donanmay-ı Hümâyûn ve bindirilmiş 8.000 deniz piyadesi ile İstanbul'dan ayrıldı (1.8.1534). Messina Boğazı'na girdi. Boğazın İtalya yakasındaki Reggio şehrini zaptetti ve 24 İspanyol gemisini ele geçirdi. İtalya'nın güney-batı ve Sardunya limanlarına asker çıkardı. 15 Ağustosta Benzert (Bizerte) limanına girdi.

Tunus ülkesinin doğu ve güney kısımları zaten Osmanlı'nın elindeydi. Hayreddin Paşa, Tunus şehrini aldı (22 Ağustos). Halk sultânları Mevlây Hasan'dan nefret ettiği için Osmanlılar'ı memnuniyetle kabul etti ve bir savunma olmadı. Bir çeşit Caligula olan ve 1526'da hanedanının 22'ncisi olarak tahta geçen Hafsî Sultânı Mevlây Ebû-Abdullâh Hasan, 44 erkek kardeşini öldürttükten sonra, saraydaki câriyeleri sattırmış, 400 oğlandan oluşan bir harem kurmuş, erkek kardeşlerinden birteki, Mevlây Reşid, elinden

kurtularak İstanbul'a can atmıştı. Bu karakterinden ve her fırsatta Osmanlı'ya karşı İspanyollar'ı ülkeye davet etmesinden, bütün Tunus halkı kendisinden nefret ediyordu. Nitekim Mevlây Hasan, Türkler, taht şehrine girince, güneye çöle çekildi ve İspanyollar'ı imdadına çağırdı. İspanya, Tunus'un diğer bölgelerinin Osmanlı'nın elinde bulunmasına fazla ehemmiyet vermiyordu. Fakat Tunus şehri öyle değildi, zira Sicilya ile karşı karşıya bulunuyordu.

Hayreddin Paşa, nefret ettiği sultanın Kayrevân'da olduğunu öğrenince üzerine yürüdü. Çölde top arabalarını yelken takarak yürüttüğü meşhurdur. Mevlây Hasan, 10.000 askeriyle mukavemet etmek istedi, fakat Paşa, Kayrevân'a girdi. Hasan, çölde bilinmeyen bir yere savuştu. Sicilya'ya 150 ve Sardunya'ya 185 km olan Tunus şehrinin ve ülke bütünün Osmanlı'ya geçmesiyle, meseleyi bizzat Charles-Quint ele aldı. Meşru sultanı, müstevlî Osmanlı'ya karşı savunacaktı. Hayreddin Paşa, İstanbul'dan bir tâyin yapılıncaya kadar, Tunus eyaleti beylerbeyi vekili oldu.

Bu olaylar geçerken, Sultan Süleyman, 1. İran Seferinde ve Tebriz'de idi. Charles-Quint, 500 harb ve nakliye gemisine bindirilmiş 30.000 piyâde, süvari ve kara topçusu ile, Barcelona (Berşelûne) limanından ayrıldı (29.5.1535). 15 Haziranda Tunus'un Halku'l-Vâd limanına asker döktü. Halku'l-Vâd kalesinde bahriye sancak beyi (tümamiral) Sinan Reîs bulunuyordu. Barbaros, 12.000 askerle Tunus şehrinde idi. Bir ay boyunca Halku'l-Vâd, kara tarafından 120 ve deniz tarafından Andrea Doria'nın yüzlerce deniz topu ile dövüldü. Sinan Reîs, 3 defa hurûc edip düşmana 6.000 zâyiât verdirdi. Donanmay-ı Hümâyûn, İstanbul'da idi ve Barbaros, donanmayı bekliyordu. Sarno Dukası ve Mendeia Markisi gibi İspanya Büyükleri, Halku'l-Vâd önünde can verdiler. Ancak Mevlây Hasan, 8.000 deve yükü erzak ve 1.600 atlı ile Charles-Quint'in imdadına geldi. Hayreddin Paşa'nın 6.000 kadar Berberî gönüllü askeri, Mevlây Hasan'ın vaadleri ve İspanyollar'ın korkusuyla, Tunus şehrinde 10.000 kadar Hıristiyan esiri serbest bıraktılar. Bu esirler ve Berberîler, Tunus şehrinde Türk

levendleriyle muhârebeye başladılar. 15 Temmuz'da Halku'l-Vâd düştü ve Sinan Reîs, bir avuç lelvendiyle Tunus şehrine gelip, Hayreddin Paşa ile birleşti. Paşa'nın 9.700 Türk askeri vardı. Ancak düşmanın 30.000 asker ve 500 gemisiyle yüzlerce topuna mukavemet mümkün değildi, Halku'l-Vâd'in düşmesinden sonra ancak 6 gün dayanıp Tunus şehrinden çekildi. 29 Haziranda Mevlây Hasan gelip İmparator-Kral'ın ayaklarına kapanmıştı. Daha ilk vuruşmada Hayreddin Paşa, 2.500 şehit verdi. Yaz sıcağı ve susuzluk, düşman derecesinde zâyiâtı mûcib oluyordu. Paşa, 7.200 askeriyle son hurûcunu yaptı, şehre dönmek isterken, şehre hakim olan Hıristiyan esirler, kapıları kapadılar, Türkler'i almadılar. Barbaros, dehşetli bir taarruzla düşman hattını yardı. Bu taarruz bir kaç bin levendin daha şehâdetiyle neticelendi. Aydın ve Sinan Reisler gibi yaşlı amiraller ve bir kaç bin levendiyle Beledü'l-Unnâb'a (Bon Burnu) can attı. İmparator, Hayreddin Paşa'nın esir düşmesine muhakkak gözüyle bakıyordu, pek çok kızdı ve kumandanlarını cezalandırdı.

21 Temmuz'da Haçlılar, Tunus şehrine girdi. Büyük belde idi. Yapılan zulüm, Haçlı saferlerine rahmet okuttu. 30.000 Arap boğazlandı. 10.000 genç kadın ve çocuk köle olarak alıkonuldu. 30.000 Hıristiyan esir kurtarıldı. Saraylar yağmalandı, onbinlerce yazma kitap yakıldı, nâdide san'at eserleri yok edildi, camiler, medreseler, türbeler tahrip edildi (Hammer, V, 252-3). 72 saat sonra Charles-Quint, mezbaha halindeki şehre girdi. "Charles-Quint'in Tunus'a girdiği günlerde, Sultan Süleymân da Bağdâd ve Tebrîz'e, en azılı düşmanı olan Safevîler'in bu çok büyük ve zengin iki beldesine girdi, hiçbir yağma ve zulüm yapmadı" (Hammer, V, 256-7). 8.8.1535 muâhedesiyle Mevlây Hasan, İspanya'ya tâbî oldu. Yılda 12.000 altın vergi ödeyecekti. Tunus'ta devamlı 1.000 İspanyol askeri ve 10 kadırgası bulunacaktı. Bu sûretle Tunus şehrinde ve Kuzey Tunus'da 11 aylık ilk Osmanlı idaresinden sonra, 39 yıl, 1 ay, 23 gün sürecek olan İspanyol hakimiyeti başladı. Mevlây Hasan, 1542'de oğlu Mevlây Ahmed (1542-1569) tarafından gözlerine mil çekilerek Kayrevân'a

gönderildi, orada 1550'de öldü.

Hayreddin Paşa, Cezâyir'e geldi. Tunus'tan hareketinden 15 gün sonra 32 parça donanma ile Cezâyir limanından çıktı (5.8.1535). Balear adalarını alt-üst edip Minorka'da Mahon limanını zabtetti, 5.500 esir aldı. Cebelitârık'tan çıkıp Kadiz Körfezi'ne geldi ve Portekiz'in güneyindeki Faro limanını vurdu. İstanbul'a giderken Tunus şehrinin limanı Benzert'i zaptedip garnizon koydu. Cezâyir'de büyük oğlu Hasan Bey'i vekil bırakıp, İstanbul'a döndü.

Preveze Zaferi (28 Eylül 1538)

11 Mayıs 1537'de Barbaros, Donanma ile İstanbul'dan ayrıldı. 6 gün sonra da Kaanûnî, ordu ile İstanbul'dan hareket etti. Venedik üzerine –yukarıda anılan- Otranto ve Korfu seferine çıkılıyordu. Donanmanın da katıldığı Osmanlı târîhinin nâdir sefer-i hümâyûnlarından biridir. 280 parça donanmada 30.000 forsa, onbinlerce levend, 4.000 yeniçeri, 600 kara topçusu, bir kaç bin tımarlı sipahisi vardı.

Barbaros, İtalya'dan çekildikten sonra, donanmanın büyük kısmını Mora'nın Modon limanında 3. vezir Dâmâd Lutfî Paşa'ya İstanbul'a götürülmek üzere teslîm etti. Kendisi 70 gemiyle, Venedik'e ait Güney Ege'deki Kiklad adalarına geldi (Eylül 1537). Bu adalarda halk Rum olup, Venedik'e tâbî bir İtalyan dukalığı idi. Adaları teker teker dolaştı ve Duka'yı (Giovanni Crispo), yıllık 5.000 altın vergi ile Türkiye'ye tâbî olmaya zorladı.

Kış ve baharı İstanbul'da geçiren Hayreddin Paşa, 7 Haziran 1538'de İstanbul'dan ayrıldı. 31 gün sonra da Sultan Süleyman, 8. seferi Boğdan için taht şehrinden ayrılıyordu. Barbaros'un İstanbul'dan ayrılmasından 6 gün sonra da Mısır beylerbeyisi -sonradan vezîr-i âzam- Süleyman Paşa, Hindistan seferi için, başka bir donanma ile, Süveyş limanından hareket ediyordu.

Barbaros, tekrar Kiklad adalarına geldi ve Venedik askeri bulduğu adaları vurdu. Sâlih Reîs'in (Paşa) 20 parçalık filosu ile birleşti. Temmuz'da Girit'e geldi. Venedik'e ait bu mühim adayı baştan başa tahrip etti. Rodos'la

Girit arasındaki Kerpe (Karpatos) ve Kaşot adalarını fethetti. Dîvân-ı Hümâyûn'dan, Andrea Doria kumandasındaki cehennemî bir haçlı armadanın oluştuğu haberini aldı. Ağrıboz'a geldi. Doria'nın Preveze üssünü bombardıman ettiğini haber aldı. Turgut Reîs'i (Paşa) 20 gemiyle öncü olarak Yunan (İyonya) Denizi'ne gönderdi. Doria, Korfu'ya çekilmişti. Barbaros, Preveze'ye girip kaleyi tâmîr ettirdi.

Haçlı Armada, 308'i saff-ı harb teknesi (karaka, galerruvayyal, kadırga, kalyon) olmak üzere, 600'den fazla harb ve nakliye gemisinden oluşuyordu. 60.000 asker bindirilmişti. Küreklerini onbinlerce forsa çekiyordu. Üç kat güverteli 2.000'den fazla asker bindirilmiş 20'ye yakın dev tekne vardı. Donanmay-ı Hümâyûn 122 harb gemisi, 20.000 askerdi. İki tarafta en az 120.000 insan, deniz üzerinde karşı karşıya idiler. Aynı mevkide, 1.596 yıl önce M.Ö. 2 Eylül 31 Günü, İlk ve Ortaçağlar'ın en büyük deniz vuruşması olan Actium muhârebesi geçmişti. Roma Cihan Devleti'nin sâhibini belirleyecek bu vuruşmada, 32 yaşındaki Octavianus (ilk Roma İmparatoru olan

Avgustus), Marcus Antonius'la Kleopatra'nın müttefik donanmasını yenmişti.

Barbaros, amirallerini baştardasına çağırarak uzun bir müzâkere yaptı. Bazıları düşmanın üstünlüğü karşısında tereddüd ettiler ve düşmanın Preveze koyuna girmesini bekleyip, kale topçusu ve kara askerinin de yardımıyla perişan edilmesi fikrini savundular. Hayreddin Paşa, deniz harbinin açık denizde olacağını, sahilde olamayacağını, sahilde manevra yapılamayacağını, uzun menzilli topların düşman çok yaklaşacağı için üstünlüğünü kaybedeceğini, bir gemi isabet alırsa bilhassa denize alışık olmayan kara askeri bulunan gemilerde askerin heyecanla suya atlayıp kıyıya can atmak isteyeceğini ve teknesini mürettebatsız bırakacağını söyledi. Preveze koyundan ve kale toplarının himayesinden çıktı. 27 Eylül'de Arta Karöfezi'nden çıkıp, sahilden 9 km uzaklaştı. İki donanma manevralardan sonra, Arta (Preveze) Körfezi önündeki Aya Mavri adasının güney-batısında İncirlimanı (Porto Fogo, Vasiliko) açıklarında buluştular ki, Yunan (İyonya) Denizi'dir.

28 Eylül Cumartesi sabahı, iki donanma tam mânâsıyle birbirini gördü. Kapdân-ı Deryâ, merkezde idi. Başlıca yardımcıları 2 oğlu Büyük ve Küçük Hasan Reisler idi (sonradan ikisi de Paşa). Sağ kanatta Sâlih Reîs (Paşa), sol kanatta ünlü coğrafya ve matematik bilgini Seydî-Ali Reîs, ihtiyatta Turgut Reîs (Paşa) ve onun yanında Murâd, Sâdık, Güzelce Mehmed Reisler vardı. Sinan, Şâbân, Câfer Reîsler, iki kanatta filo kumandanı idiler.

Haçlı armadanın başında, İspanya büyük-amirali Cenevizli Andrea Doria bulunuyordu. Armadadaki Venedik donanmasına büyük-amiral Vincenti Capello, Papalık donanmasına Marco Grimani kumanda ediyorlardı. Millî bir donanma değildi. Nitekim Doria'nın birçok emri yerine getirilemedi. Barbaros'un manevra dehâsı, Türk gemilerinin yürüklüğü ve topların üstün menzili, Haçlı gemilerinin ağırlıktan mütevellid manevra kabiliyetsizliği, Hıristiyanlar'ı hezimete uğrattı. Yaklaşık 5 saat içinde netice belli oldu ve gece Doria, fener söndürme emri vererek ric'at etti. Haçlı armadanın zayiatı büyüktü, Türkler ise bir kaç

gemi kaybettiler.

Zaferden 17 gün sonra Barbaros-zâde Hasan Bey, Cihan Padişahı Sultân Süleymân’ı 8. Boğdan sefer-i hümâyûnundan dönerken Tunca üzerinde Yanbolu konağında bulup elini öptü, babasının zafer-nâmesini resmî tebliğ olarak toplanan Dîvân önünde okuduktan sonra zaferin tafsîlâtını şifâhen arz etti. Zafer-nâmeyi Pâdîşâh, Allah’a şükretmek için ayakta dinledi. Preveze’nin “cihâd-ı ekber” olarak ilânını, bütün imparatorlukta şenlikler yapılmasını buyurdu. 23 Ekim’de bizzat Barbaros, Edirne’ye gelip pâdişâha günlerce Preveze’yi ve artık Türk gölü hâline gelmiş bulunan Akdeniz politikasını anlattı.

Hasan Bey, Cezâyir’e döndü. İspanya sahillerini vurdu. Endülüslüler’i taşıdı, onlara silâh götürdü. İki defa Cebelitârık kalesini ele geçirip, tahrîb etti. Charles-Quint, Barbaros’a gizlice adamlar gönderip, İstanbul’la ilgisini kestiği takdirde, kendisini bütün Mağrib’in, Kuzey Afrika’nın müstakil hükümdarı tanıyıp, sulh yapacağını bildirdi. Sonra Cezâyir’de

babasına vekâleten bulunan Hasan Bey'e, aynı teklifi, yalnız Cezâyir ülkesi için yaptı. Barbaros, bunları Dîvân'da anlattı ve İmparator'un ümitsiz ve büyük bir teşebbüse girmesinin muhtemel bulunduğunu bildirdi ki, bu teşebbüs 1541'de yapıldı. Bu teklifleri İmparator nâmına müzâkere eden ve Cezâyir'de Türk tab'ası olan Yahudi Dr. Romeo tevkıyf edilip, İstanbul'a getirildi, sorguya çekilip hapsedildi.

Cezâyir Zaferi (24 Ekim 1541)

Preveze'den 3 yıl geçti. Charles-Quint, nasıl Tunus şehrini bizzat gelip fethetti ise, aynı işi Cezâyir şehri için de yapmaya karar verdi. Ordusunun bizzât başında bulunacak, Sultan Süleyman'cılık oynıyacaktı. Kaanûnî, 9. sefer-i hümâyûnundan döndüğü günlerde, 20 Ekim 1541 günü, Cezâyir limanı yakınlarında Harrâş çayının ağzına, korkunç armadasından Haçlı kuvvetlerini ihraca başladı.

Andrea Doria'nın kumandasındaki Haçlı armada, 274'ü harb gemisi olmak üzere 516 parçadan oluşuyordu. 65 dev galerruvayyal,

bilhassa dikkati çekiyordu. Armadaya forsalar dışında 12.330 denizci, 23.900 kara askeri, cem’an 36.230 muhârib bindirilmişti (bunlar Hıristiyan kaynakların rakamlarıdır, Kâtib Çelebî’ye göre 50.000 muhârib). En büyük İspanyol, Katalan, İtalyan, Alman soyluları, yanlarına düşes, markiz, kontes olan eşlerini de almak suretiyle, imparator-krallarının zaferini seyretmeye gelmişlerdi.

Cezâyir’de Hayreddin Paşa’nın –gerçekte mânevî oğlu olan- büyük oğlu Büyük Hasan Reîs (Bey), tümamiral rütbesiyle beylerbeyi vekili olarak bulunuyordu. Cezâyir şehrinde 600 Türk levendi ve 2.000 Arap gönüllü süvarisi ile topçu vardı, o tarihte daha Cezâyir’de yeniçeri ocağı, yâni piyâde sınıfı kurulmamıştı. Cezâyir filosu, Akdeniz’de idi. Diğer şehirlerdeki Osmanlı kuvvetleri de, böylesine kudretli bir Hıristiyan ordusunu yarıp, imdada gelemezlerdi (Hammer, V, 346). Sicilya kralı naibi Prens Fernando Gonzaga’nın İspanyol ve Prens Camillo Colonna’nın kumandasındaki 140 Malta şövalyesi ve 400 Malta silahşörü ön safta taarruza geçtiler. Meksika fâtihi ve umûmî vâlîsi

de la Vallée d’Oaxaca markisi Hernando Cortez (ki bu sırada 57 yaşındadır) ve 2 oğlu, Alba Dukası, Alman birliklerine kumanda eden General von Frundsberg, Papa’nın generali Anguillara, arka safta idiler (Lavisse-Rambaud, IV, 810-1).

Bu kuvvetler, Kudyetü’s-Sâbûn tepesini işgale muvaffak oldularsa da, 23 Ekim günü çok sert savunma karşısında bozulup çekildiler. Düşman kendini toparlayamadan Hasan Bey, 23-24 Ekim gecesi baskın yaptı. 3.000 düşman askeri öldü. Cezâyir filosunun veya Donanmay-ı Hümâyûn’un gelmek üzere bulunduğu, İmparator’u tereddüde düşürdü ve askerin donanmaya bindirilmesi emrini verdi. Halbuki sebât etseydi Cezâyir’i alabilirdi. Hasan Bey’in ne kadar az kuvveti olduğunu istihbar edememişti. Cezâyir şehri halkı da, Hasan Bey’i, İmparator’la müzâkere yapması ve şehri sulh yoluyla bırakması için tazyıyk ediyorlardı. Zira Charles-Quint’in cebren girdiği Tunus şehri halkına yaptıkları unutulmamıştı.

Haçlılar, büyük sahaya yayılmışlardı.

İmparator, Matifou Burnu'nda (Kantaratü'l-Afrûn) toplanmalarını emretti. 31 Ekim'de bütün askerin gemilerine çekilmesi emri verildi. Düşman çekiliyordu. Çekilip gitmeleri karşısında sevinilebilirdi. Fakat Hasan Bey bununla iktifa etmedi. Haçlılar'a, bir daha Cezâyir'e musallat olmamaları için gereken dersi vermeye azimli idi. Büyük bir fırtınanın yaklaştığını da öğrendi ve bundan faydalanmak istedi. Gerçekten armadanın yarısından fazlası sahile oturdu ve Osmanlı kuvvetlerince bu gemiler basıldı. Menzil düzeninin kötülüğü yüzünden Hıristiyan askeri aç ve susuz kalmıştı. Uykusuz, yorgun, fırtına ile perişan idi. Düşmanın 4.000 safkan atından boğulmayanlar kesilerek yenildi. Barutları, silahları ıslanmış, ateş almıyordu. Ağırlıklarını gemilere bindiremediler. 20.000 Haçlı askeri boğuldu, esir düştü veya Müslüman kılıcı altında kaldı. Sahil, Şerşel'den Denis'e kadar, kilometreler boyunca, düşman cesetleri, gemi enkazı ile doldu. Çok büyük ganimet, büyük kumandanlar, prensler, amiraller, Avrupa sosyetesinin kreması İspanyol, İtalyan, Alman hanımları, Müslümanların eline geçti.

Meksika’nın kanlı ve şerefsiz fatihi, eski hapishane kaçkını Cortez’in, Aztekler’den çalınmış eşya ile dolu kadırgası battı ama, kendisi canını kurtarabildi (Hammer, V, 348).

Haçlı armadadaki Müslüman forsaların çoğu boğuldu, Hasan Bey güçlükle 1.800’ünün hayatını kurtarabildi. 31 Ekim gecesi 130 düşman gemisi, Türkler’in eline geçmiş bulunuyordu. Batan gemiler arasında Andrea Doria’nın ve yeğeni Gianetto Doria’nın baştardaları da bulunuyordu (Hammer, V, 347). Doria, büyük gayretle Charles-Quint’i bir kadırgaya bindirdi. İmparator ağladı ve teessüründen başındaki tacı fırlatıp denize attı (Alexandre de la Borde , s. 85). Değerine baha biçilmez atını kestirip, âfiyetle yedi. Hasan Bey, çok az bir kuvveti olması sebebiyle İmparator’u esir edemedi ve çevresindeki Malta şövalyelerinin fedâkârca savunmalarını geçemedi.

2 Kasım’da armadanın geri kalanı denize açıldı. Haçlılar ancak 13 gün Cezâyir topraklarında kalabilmişlerdi. 27 Kasım’da 9.

seferinden dönen Sultân Süleymân, İstanbul'da zaferin bütün tafsîlâtını, öğrendi. Barbaros, olaydan bir ay sonra Cezâyir'e geldi. Erken davranabilseydi, İmparator'u esir alabilecekti. Barbaros'un yaklaştığı haberi, Haçlılar'ın telâş ve hezîmet sebeplerindendir.

Haçlılar zamanı iyi seçmişler ve donanmanın Cezâyir'de bulunmadığı bir sırada baskın yapabilmişlerdi. Ancak Barbaros-zâde Hasan Bey'in azmi, üstün geldi. Artık hiçbir kuvvet, 1830'a kadar, Cezâyir'i almayı aklından geçirmedi. Bir Osmanlı tümamirali, Hıristiyan âleminin yarısına hükmeden imparator-kral Charles-Quint'i yenmişti. Cezâyir hezimeti, Fransa'yı İmparator'la yeniden mücadeleye yüreklendirdi. Az aşağıda görüleceği gibi bu mücâdele için Hayreddin Paşa, Fransa seferine çıktı.

Fransa Seferi (1543-44)

Fransa Krallığı, 15 milyon nüfusuyle, en kalabalık Hıristiyan toplumu idi. Birinci François, Charles-Quint'in nüfuzuna girmemeye

kararlı idi. Osmanlı desteğiyle bunu başardı. 18 Şubat 1536'da vezîr-i âzam Dâmâd İbrâhîm Paşa, Fransa'ya kapitülasyon denen bazı imtiyazlar veren muâhedeyi imzaladı. Bir yardım anlaşmasıdır ve Fransa'yı askerî, iktisâdî olarak kalkındırıp, Almanya-İspanya'ya yutulmasını önlemek gayesini istihdaf etmektedir. Böylece Dîvân-ı Hümâyûn, Fransa'ya birtakım ticârî imtiyazlar bahşederek, onu diğer devletlere tanınmamış bazı haklarla takviye etmektedir. Daha önce Venedik'e de birtakım ticârî kolaylıklar tanıyan ferman ve ahidnameler verilmişti. Fakat Fransa'ya verilenler şümullü idi. Bunun ardından Fransa'ya 18.2.1536'da büyük bir para yardımı yapıldı.

Barbaros Hayreddin Paşa, 28 Mayıs 1543'de Donanmay-ı Hümâyûn ile İstanbul'dan ayrıldı. Bu sûretle Birinci François'nın yıllardan beri - mâlî ve ticârî yardımlar ve çeşitli cepheler açılması gibi istekleri yanında- Fransa'ya asker ve donanma gönderilmesi talebi yerine getiriliyordu. 35 gün önce Sultan Süleyman, 10. seferi için İstanbul'dan hareket etmişti. Donanmay-ı Hümâyûn 154 parça olup, forsalar

dışında 29.440 asker taşıyordu. 20 Haziranda Messina Boğazı'na geldi. Boğazın iki tarafındaki Messina (Sicilya) ve Reggio (İtalya) şehirleri, karşı koymadan teslim oldular. Barbaros, bu şehirlerin askerî tahkîmâtını yerle bir etti, halka dokunmadı, yoluna devâm etti.

Napoli ile Roma arasındaki Gaeta kalesinde İspanyol kumandanı Don Diego Gaetano karşı koydu. Yalnız 3 şehid vererek Türkler kaleyi zabtettiler. Fakat kimseye bir şey yapmadılar. Zira Don Diego'nun 18 yaşındaki kızı Maria, güzelliği bütün Avrupa'da meşhur bir dilberdi. Barbaros kızı nikâhlayıp İstanbul'a gönderdi. Donanma bundan sonra Tevere (Tiber) ırmağı ağzında Ostia limanını işgal etti ki, Roma'dan 15 km'dir. Roma şehri boşaltıldı. Barbaros Roma'ya girip gösteriş yapmak istiyordu. Fakat donanmadaki Fransa büyükelçisi Polin, kapdân-ı deryânın ayaklarına kapanarak engel oldu. Bunun Fransa'ya yardım olmayacağını, papanın kralını aforoz edeceğini söyledi. Bonifacio Boğazı ile Tiren Denizi'nden Batı Akdeniz'e geçildi. 11 Temmuz'da Donanmay-ı Hümâyûn, bugünkü gibi o zaman da Fransa'nın

Akdeniz'deki amirallik merkezi olan Toulon (Tulon) limanına girdi. Fransız gemileri, Osmanlı sancağı çekerek top ateşiyle selamladılar. 44 parça Fransız donanması, Kapdân-ı Deryâ'nın emrine girdi. 20 Temmuz'da Marsilya'ya geldi. Fransız büyük-amirali Enghien dukası Prens François de Bourbon, kral namına Barbaros'a hoş geldiniz dedi. 21 Temmuz'da Barbaros, hükümdarlar için yapılan törenle karaya çıktı. Zira Avrupa'da hâlâ Cezâyir kralı sayılıyordu.

Barbaros, 16 gün Marsilya'da kalıp, Toulon'a döndü. Antibes'e, oradan Nice'e geldi. Nice, Charles-Quint'e bağlı idi. 20 Ağustosta Nice kalesi teslim oldu. Nice önünde 100 levend şehit oldu. Türkler halka hiçbir şey yapmadılar. Ancak Barbaros, Nice şehri anahtarlarını Fransızlar'a teslim etti ve Türkler çekilip, şehre Fransız askeri girince feci bir yağmada bulundu.

Donanmay-ı Hümâyûn, kışı geçirmek üzere Toulon'a döndü. 16.9.1543 muâhedesi ile şehir, Türk Donanması kaldığı müddetce, Türk yönetimine bırakıldı. Bütün Fransız memurları çekildiler. Şehre Türk bayrağı çekildi. 5 vakit

ezan okundu. O yılki vergiyi Türkler topladı. Türkler, 8 ay Toulon'da kaldılar. Bu müddet zarfında Sâlih ve Barbaros-zâde Küçük Hasan Reisler, İspanya ve İtalya sahillerini vurdular. 1544 Nisanı'nda Donanmay-ı Hümâyûn, Toulon'dan ayrıldı. Barbaros, 1 yıl, 3 ay süren bu Fransa seferinden İstanbul'a döndü. Bir daha denize çıkmadı.

Bu sefer Charles-Quint'i yıldırdı ve Fransa ile Crespy sulhunu yapmaya zorladı. Her yıl Fransa'ya demir atacak bir donanma, Charles-Quint için kâbûs olurdu. Bu sûretle Birinci François'nın 1525'deki Dîvân-ı Hümâyûn'a müracaatı ve Kaanûnî'nin bu müracaata "Sen ki Françe vilâyeti kralı Françesko'sun..." diye başlayan ünlü nâme-i hümâyûnu ile başlayan Osmanlı yardımı dönemi sona erdi. Az sonra François öldü ve yerine oğlu İkinci Henri geçti. Ona yapılan yardımlar, ikinci dönemi oluşturmaktadır.

Barbaros Hayreddin Paşa da 4 Temmuz 1546 günü İstanbul'da öldü. 74 yaşlarında veya az daha yaşlı idi. Kendi parasıyla inşa ettirip,

donattığı 30 galer yâni büyük harb gemisini devlete, en iyi terbiye edilmiş 800 kölesini padişaha, 200 kölesini Sadrâzam Dâmâd Rüstem Paşa'ya, 10.000 altın yeğeni (ağabeyi İshak Reîs'in oğlu) Barbaros-zâde Mustafa Bey'e, 30.000 altını Beşiktaş'ta yaptırdığı câmî, türbe ve diğer hayrâtının vakıflarına, Cezâyir'deki bütün mal ve mülkünü mânevî oğlu ve Cezâyir beylerbeyisi olarak halefi Büyük Hasan Paşa'ya, geri kalan bütün servetini, içindeki 1.000 köle ve câriye ile beraber İstanbul'daki sarayını tek gerçek oğlu Barbaros-zâde Küçük Hasan Paşa'ya (ki Turgut Paşa'nın damadı idi) bıraktı. Turgut Paşa ile evli olan kızına bir şey bıraktığı kayıtlı değildir, zira bu hanım zevci dolayısıyla çok zengindi. Ayrıca yüzlerce adamına hayat boyu gelirlerini sağlayacak paralar ve mülkler verdi. Oğlu Hasan Paşa'ya, vezîr-i âzam Rüstem Paşa'ya bir müddet önce borç verdiği 210.000 altını istememesini, vermek isterse kabûl etmemesini vasıyyet etti.

Asırlarca Donanmay-ı Hümâyûn, her seferi için İstanbul'dan ayrılırken, onun Beşiktaş'ta deniz üzerindeki türbesini bütün toplarını

ateşleyerek selamladı. Bugün de her yıl türbesi önünden bahriye merâsimi yapılmaktadır. Türk tarihinin en seçkin bir kaç şahsiyetinden biri sayılmaktadır. Uzun ömrü, XVI. asır gibi “Türk Asrı” denen ve Türklerin bütün tarihleri boyunca en şevketlü asrı olan devirde yaşaması, Oruç Reîs gibi bir dâhînin kardeşi olup, onun yolundan gitmesi, Sultan Süleyman dirâyetinde bir hâmî bulması, dehâsını serbestçe sergileyebilmesini sağlamıştır.

Barbaros Hayreddin Paşa’dan Sonra

Cezâyir Bahriye Eyâleti (1542-1568)

Barbaros Hayreddin Paşa’nın 12-13 yıllık kapdân-ı deryâlığı boyunca Cezâyir bahriye eyâletini, mânevî oğlu Hasan Bey (Büyük Hasan, I.Hasan Ağa, Reîs, Bey, Paşa) idare etti ve Cezâyir zaferi üzerine Dîvân kendisine beylerbeyi (oramiral), yâni babasının rütbesini verdi. Barbaros ölünce de asâleten Cezâyir eyaleti beylerbeyisi oldu. 15 Kasım 1545’de Dîvân-ı Hümâyûn, I.Hasan Paşa’yı bu görevden aldı. Yerine Barbaros’un asıl oğlu olup, yaşça küçük bulunan II.Hasan Paşa’yı İstanbul’dan bu göreve gönderdi. I.Hasan Paşa, Cezâyir’de babasının bıraktığı büyük emlâk ve evkafla uğraşıp, 1549’da 58 yaşında öldü. II.Hasan Paşa’nın 1.beylerbeyiliği 22.9.1551’e kadar 5 yıl, 10 ay, 7 gündür.

Vahrân’daki Kont Alkodet, iki defa Tlemsen’i ele geçirmeye teşebbüs ve işgal etmiş, elinde tutamamıştı. Bu defa Fâs Sultânı, Tlemsen’i almak istedi ve işgal etti. Hasan Paşa, Mostaganem’e geldi. Rio Salado denen

mevkı'de 6.000 Türk, 8.000 Arab-Berberî askeriyle, Mevlây Abdülkaadir'in 20.000 kişilik Fâs ordusunu bozdu. Faslılar, Tlemsen'den çekildiler. Tekrar İspanyollar musallat oldu. Tlemsen'de bir Osmanlı garnizonu vardı. Fakat Abdülvâdî saltanatı sona erdi. 38 yıllık Osmanlı himaye rejimi de kesin ilhakla neticelendi. Cezâyir'in bütünlüğü için mühim bir adım atılmış oldu. Hasan Paşa, Kabîliye'ye gelip, Berberî kabîlelerini teşkîlâtlandırdı. Dîvân'dan Fransa'yı desteklemesi için aldığı emri, Fransızlar'dan hoşlanmadığı için savsaklaması üzerine, İstanbul'a çağırıldı. Yerine Sâlih Paşa beylerbeyi (22.9.1551-Haziran1556) oldu.

Kazdağlı Salih Paşa, Çanakkale doğumludur. Beylerbeyi (oramiral) olduğu zaman 63 yaşında, bütün Avrupa'da ve İslâm âleminde fevkalâde meşhur bir amiraldi. Oruç Reîs ile, onun maiyyetinde Kuzey Afrika'ya ilk ayak basanlardandır. Sonra Hayreddin Paşa'nın en değerli amirali oldu. Arkadaşı Turgut Reîs (Paşa) ile beraber çok başarılı deniz seferleri yaptı, birçok defa Endülüs göçmeni taşıdı, gene Turgut'la beraber esir düşüp, Barbaros

tarafından kurtarılıncaya kadar 3 yıl da Ceneviz kadırgasında forsalık yaptı. Şeytânî zekâsı ile ünlü olup, Doria; Barbaros ve Turgut'tan sonra en çok ondan çekinirdi. Beylerbeyi olunca, 4.000 Türk ve Emîr Abdülazîz kumandasında 8.000 Arap'la Güney Cezâyir'i devlete bağladı. Tell ve Sahrâ Atlasları'nı geçip Vargla'ya kadar indi. Sonra daha güneye inip, büyük Sahrâ'yı dolaştı, Tuareg ve Berberîler'i itâata aldı. Bu sefer, coğrafya keşifleri bakımından da mühim sayılmaktadır (G. Yver, Encyclopédie de l'Islâm, Supplément, 286b; Lavisse-Rambaud, IV, 814). Ancak ihtiyar Sinân Reîs ile genç Ramazan Reîs'i (Paşa) Kabiliye'ye gönderip, orasını bir sancak olarak teşkilâtlandırmak istemesi, başarı kazanmadı. Kabiliyeliler karşı koydular, yalnız vergi vereceklerini, gönüllü olanlardan asker de göndereceklerini, fakat başlarında Osmanlı memuru istemediklerini, kendi kendilerini yöneteceklerini bildirdiler.

Bu sıralarda Fas'ta Sâ'dî Şerîfleri, yeni bir hânedân kurmuş, eski Merînî-Vattâsî hanedanının son mukaavemetlerini kırmakla meşguldüler. Sâlih Paşa, 1553 Ekimi'nde

Cezâyir şehrinden çıktı. 22 kadırga, Rîf, yâni Fas'ın Akdeniz sahillerine demir attı. 1550'de Vattâsîler düşünce Kuzey Fas'ta ve Fas şehrinde, güneyden, Merrâkeş'den gelen Sâdîler'e karşı büyük memnuniyetsizlik başlamıştı. Sâdî sultanı İkinci Muhammed, 80.000 asker, 20 top ve Türkler'den müteşekkil hassa alayı ile, Sâlih Paşa'yı bekliyordu. Fakat bu alayı Osmanlı'ya karşı kullanamayacağını anlayarak, Fas şehrinde bıraktı.

Sâlih Paşa, aralığın ilk günlerinde (1553), Tlemsen'den hareketle Osmanlı-Fas sınırını geçti. Fas şehrinin 60 km kadar doğusunda Tâza yakınlarında, topçusunun üstünlüğü sayesinde, Fas ordusunu dağıttı. İkinci Muhammed, ordusunu toparlayıp 5 Ocak 1554'de Paşa'yı Sebû'nun güney kıyısında tekrar karşıladı, tekrar bozuldu. Paşa, ertesi gün Fâs surları önünde geçen muhârebeyi de kazanarak öğle üzeri Fas şehrine girdi.

Sâlih Paşa, mayıs başlarına kadar 4 ay Fas şehrinde kaldı. Halka iyi davrandı. İkinci Muhammed'in zevce ve harem halkını saygıyla

Merrâkeş şehrine yolladı. Rîf'e girdi ve İspanyollar'dan Penon de Velez'i aldı (ki hâlâ İspanya'dadır). Fas şehri ve Kuzey Fas'ta ilk Osmanlı hakimiyeti 8 ay, 16 günden ibaret kaldı. 21 Eylül 1554'de İkinci Muhammed, Türkler'in çekilmesinden sonra Fas'ı geri aldı.

Sâlih Paşa bundan sonra Cezâyir şehrinin doğusundaki Becâye (Bougie) liman kalesi üzerine yürüdü. 12 gün 14 topla dövülen kaledeki 600 İspanyol teslim oldu (16.9.1554). 600 levendle Ali Reîs'i Becâye'de bıraktı. İstanbul'a Dîvân-ı Hümâyûn'a İspanyollar, Vahrân'dan çıkarılmadıkca Cezâyir'in birliğinin sağlanamayacağını, bunun için izin ve yardım istediğini bildirdi. İstanbul'dan 40 kadırga ve 6.000 yeniçeri gönderildi. Sâlih Paşa, 70 kadırga ile denizden ve kendisi çoğu Arap 40.000 kişilik ordu ile karadan Vahrân'a yürüdü. Yolda öldü. 68 yaşlarında idi. Dîvân, Barbaros-zâde Hasan Paşa'yı, 2. defa olarak İstanbul'dan Cezâyir'e beylerbeyi olarak gönderdi. O gelinceye kadar Sâlih Paşa-zâde Mehmed Bey (Paşa) vekâlet etti. Gene Dîvân, Uluç-Ali Reîs'i, Cezâyir'e göndererek 40 kadırga ile yeniçerileri İstanbul'a

getirmesini, Vahrân'ın fethinden vaz geçildiğini bildirip, emretti.

14 ay Mehmed Bey, beylerbeyi vekilliğinde kaldı. Hasan Paşa ancak 1557 Ağustosunda (resmen tayini Haziran 1556) Cezâyir'e gelip idareyi devraldı. Dîvân, Hasan Paşa'ya, şimdilik Vahrân işinden vaz geçmesini, Fas Sultânı İkinci Muhammed'le İspanya Kralı İkinci Felipe'nin Osmanlı'ya karşı muâhede imzaladıklarını, bu meselenin daha mühim olduğunu ve vahim neticeler doğurabileceğini bildirdi. Sultan, Tlemsen'i yeniden almak istedi, başaramadı. Hasan Paşa, 6.000 Türk, 17.000 Arap askeriyle Fas üzerine yürüdü. Diğer taraftan İkinci Muhammed'in hassa alayı Osmanlı askerlerinden müteşekkil olup, kumandanları Sâlih Kâhya da Türk ve Hasan Paşa'nın adamı idi. Sâlih Kâhya ve alayı, Merrâkeş şehri dışında, İkinci Muhammed'i öldürdü (23.10.1557). 69 yaşında idi. Kellesi Tlemsen ve Cezâyir yoluyla İstanbul'a getirilip, teşhir edildi. Sultân Süleymân, İkinci Muhammed'e çok kızmıştı. Zira Mağrib için sonsuz Müslüman'ın kanı akmıştı. Şimdi bunun sebebi olan İspanya ile

Müslümânlar’a karşı ittifak, ihanet telâkkıy edildi (August Cour, L’Etablissement des Dynasties de Chérifs au Maroc et Leur Rivalité avec les Turcs, s. 130).

Bir avuç Türk’ün Fas gibi büyük bir devletin o kadar yıldır tahtta bulunan hükümdârını İslâm’a ihânet ithâmıyla öldürebilmesi, Mağrib’de münâfıklara karşı Osmanlı otoritesini pekiştirdi. Bu işi icrâ eden Sâlih Kâhya ve askerleri, Faslıların tâkıybi altında ağır zâyiât vererek, Merrâkeş’ten Tlemsen’e gelip, kurtulmayı başardılar.

Fas’ta alelusul taht kavgası başladı. Barbaros-zâde Hasan Paşa, Fas’a girdi. Vâdiyyü’l-Bend meydan muharebesinde iki taraf da netice alamadı (Fas ordusu 30.000 süvari, 10.000 piyâde, 4.000 tüfekci ve topçu, cem’an 45.000 askerdi). Hasan Paşa yeni bir taarruza hazırlanırken, Vahrân’da Kont Alkodet’in arkasından taarruza hazırlandığını haber aldı. Kont, öldürülen Sultan ile yapılan muâhedenin şartlarını yerine getirdiği için hareketinin meşrû olduğu iddiasında idi. 12.000 İspanyol ve bir o

kadar yerli asker ve topçu ile Vahrân'dan çıktı (22.8.1558). Ancak kendisine mühimmat taşıyan 4 geminin Türklerce zabtı İspanyolların mâneviyyâtını kırdı. Tlemsen'i almak istiyordu. Tlemsen sancak beyi Uluç-Ali Reîs'in (Paşa) çok iyi hazırlandığını istihbâr etti, vaz geçti. Mostaganem'i muhâsaraya başladı. Hasan Paşa, 6.000 Türk ve 16.000 Arap'la Mostaganem önünde görününce muhâsarayı kaldırdı, meydan muhârebesi nizâmı aldı. Ancak Hasan Paşa'yı, yenilmez Barbaros'un oğlunu karşılarında gören İspanyol ordusundaki 12.000 Arap, tek silâh atmadan çekilip, gittiler. Bu da muhârebenin kaderini belli etti.

Mostaganem meydan muhârebesi (5.9.1558), Türklerin Mağrib'de İspanyollara karşı kazandıkları mühim zaferlerden biridir. 12.000 İspanyol askeri, büyük, tecrübeli, kahraman, ihtiyar bir asker olan Kont Alkodet muharebe meydanında kaldı, oğlu Don Martin esir edildi. Tek İspanyol askerinin kurtulmadığı meşhurdur. Bu sırada tahttan çekilmiş ve el-Hamrâ sarayında yaşayan Charles-Quint, ölüm hastalığında idi. Mostaganem faciası, ölümünü çabuklaştırmamak

için, kendisinden saklandı. Bu sûretle Barbaros'un oğlunu Fas ve İspanyol ateşi arasında bırakıp, yok etmek projesi netice vermedi. İspanyollar'ın Vahrân surları içine sığınmalarıyla nihayete erdi.

Levendleri (bahriyeli) kıskanan Cezâyir yeniçerilerinin (piyâde) isteklerini yerine getirmek istemeyen Hasan Paşa, eyâletini bırakarak İstanbul'a geldi ve Dîvân'dan kendisini beylerbeyilik görevinden afvetmesini istedi (1561 Kasım). Ahmed Paşa tâyîn edilip, Cezâyir'e gönderildi. Donanma ile Cezâyir'e gelip, âsî yeniçerileri tevkıyf edip, muhâkemeleri yapılmak üzere İstanbul'a sevketti. Ancak ertesi yıl Cezâyir'de eceliyle öldü (Aralık 1562). Dîvân, Hasan Paşa'yı 3. defa olarak Cezâyir'e tâyin ile hareketini emretti. O gelinceye kadar 3 ay Cezâyir'de ihtiyar Yahyâ Reîs, beylerbeyi vekîli oldu.

Hasan Paşa, 10 kadırga ile İstanbul'dan Cezâyir'e geldi. Vahrân'a girmek üzere 16.000 Türk ve 12.000 Arab alıp derhâl Cezâyir şehrinden hareket etti (5.2.1563). 3 Nisan'da

Vahrân surları önüne geldi. İspanya'dan gelecek bir çıkartma ihtimaline binâen Tlemsen Sancak Beyi Rizeli Ali İskender Bey'i bir kaç bin kişiyle Cezâyir'le Vahrân arasına yerleştirmişti, nitekim bu amiral, imdad getiren bir İspanyol filosunu amiral gemisiyle beraber ele geçirdi. Vahrân'ı Kont Alkodet'in oğulları Don Alonzo de Cordoba ile kardeşi Cortes Markisi Don Martin savunuyorlardı. Kuzey Afrika'da yetişmiş değerli generallerdi.

17.5.1509'dan beri İspanyolların elinde bulunan Vahrân, İspanya'nın Almeria (Ar.el-Meriyye) limanına sadece 200 km idi. Muhâsara 11 Mayıs'tan 5 Haziran'a kadar 26 gün devâm etti. Çok şiddetli muhârebeler oldu. İki taraf da ağır kayıplar verdi. Bir İspanyol armadasının gelmek üzere bulunması Hasan Paşa'yı muhâsarayı kaldırmaya zorladı. Nitekim 48 saat sonra korkunç bir armada Vahrân'a girdi. İspanyollar'ın Fas'a bir çıkartma yapacağından korkan Dîvân, 60 kadırga ile Turgut Paşa'yı Tarâbulusgarb'den Rîf (Fas) kıyılarına yolladı. Bundan sonra Hasan Paşa, Malta muhâsarasına (1565) katıldı ve 1567 yılı Ocak ayında

İstanbul'a çağırıldı. Yerine Sâlih Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa tâyin edildi. Hasan Paşa'nın 3 beylerbeyiliği toplamı 15 yıl, 4 aydır. Mehmed Paşa da İstanbul'a çağırılarak (27.6.1568) yerine Uluç-Ali Paşa gönderildi. Hasan Paşa, 72 yaşlarında İstanbul'da öldü, babasının yanına gömüldü (15.3.1572).

Turgut Paşa ve Libya

Turgut, 1485 yılında Menteşe (Muğla) sancağının bir köyünde bir çobanın oğlu olarak doğdu. Çocuk denecek yaşta alelâde levend (bahriye eri) olarak donanmaya girdi. Sultan Korkut'un dikkatini çektiği zaman daha 25 yaşlarında genç bir kaptandı. Oruç, sonra Hızır Hayreddin'in kaptanı, filo kumandanı oldu. Hayreddin Paşa, kapdân-ı deryâ tâyîn edilmek üzere İstanbul'a geldiği zaman, 48 yaşına gelmiş çok büyük bir şöhret olan Turgut Reîs'i de, 19 amiralinden biri olarak, Sultân Süleymân'a takdim etti.

Kaanûnî, Turgut Reîs'e bahriye sancağı (tümamirallik) tevcih etti, resmî Osmanlı

vesîkalarına göre “Turgudca Bey” oldu. Daha çok korsan reisi olarak tanındı. Donanmanın korsan (deniz akıncısı) sınıfını yıllarca idâre etti. Şöhret bakımından, Barbaros Hayreddin Paşa’dan hemen sonra geliyordu. Barbaros’la sıhriyet münâsebetleri de kurmuştu. Karakterinin sertliği ve protokole girememesi yüzünden, Barbaros ölünce kapdân-ı deryâ olup, Dîvân-ı Hümâyûn’a giremedi. Ama Türk denizcilerinin gerçek lideri durumunda kaldı. Üssü Cerbe adası idi. Zamanla Tûnus ülkesinin beşte dördünü ele geçirdi ve Hafsî Sultânını Tunus şehri ile yakın çevresine tıktı. Benzert limanını aldı. Fakat asıl güneydeki Mehdiye kalesini deniz üssü olarak çok tahkîm etti.

Eski Fâtımî taht şehri Mehdiye’yi önce Oruç Reîs fethetmişti. 1550’ye kadar çeşitli İspanyol-Hafsî teşebbüslerine rağmen, Turgut’u Mehdiye’den çıkarmak kaabil olmadı. Bu yılın baharında Turgut, önce Valencia Körfezi’nde, sonra Balear adalarında idi. Mehdiye’de Îsâ Reîs ile Turgut’un yeğeni Hisâr Reîs vardı. Bu durumda Andrea Doria’nın 47 parça donanması, Mehdiye önünde göründü (28.6.1550).

Manastır'ı Türklerden aldıktan sonra Mehdiye'ye gelen Doria, Sicilya Kral Naibi Don Juan de Vega'nın kumandasında bir ordu getirmiş, Hafsî Sultânı da bu orduya katılmıştı. Îsâ Reîs'in garnizonu ise 2.300 Türk levendi ve 5.000 Arap süvarisinden oluşuyordu. 26 Ağustosa kadar kaleye 7.000 düşman güllesi atıldı. 10 Eylül ise muhâsaranın 43. günü idi ve büyük gedikler açılmıştı. Mehdiye'nin ünlü tacirlerinden İbrahim Berât, Haçlılara para karşılığı Türklerin açık bıraktıkları surları gösterdi. Düşman kaleye girip Müslümanlar'ı doğradı, Îsâ Reîs bir avuç kalmış levendi ile esir düştü, kendisi de 70 levendi de yaralı idi (bir müddet sonra takas edilerek esaretten kurtarılacaktır). Haçlılar, şehrin 7.000 nüfus halkını köle olarak götürdüler. Ancak İspanyollar, Mehdiye'yi muhâfaza edemiyeceklerini anlayıp, 1554 başlarında kaleyi yerle bir edip, çekildiler. Dîvân-ı Hümâyûn, Mehdiye'nin düşmesinden müteessir oldu ve Charles-Quint'e ağır bir mektup gönderdi. İmparator, hareketinin Türklere karşı değil, bir korsana karşı olduğu cevabını verdi.

Doria, Turgut'u ele geçirmek için bu defa Cerbe'yi basmaya karar verdi. 150 gemiyle Cerbe'ye geldi. Turgut, filosunu yağlı kızaklarla adanın öbür tarafından denize indirip, yakalanmadı (Hammer, VI, 179-80).

Dîvân, Turgut Bey'i 1551 baharında 7 kapdanı (deniz albayı) ile beraber İstanbul'a çağırdı ki, kaptanlarından biri Barbaros-zâde Gazi Mustafa Bey (Şehit İshâk Reîs'in oğlu), dîğeri sonradan kapdân-ı deryâ ve Cezâyir beylerbeyisi olan Uluç (Kılıç)-Ali Reîs (Paşa)'dir. 90 harp ve bir o kadar nakliye gemisi Turgut Bey'in emrine verildi. Donanmay-ı Hümâyûn'un başında Turgut, Sicilya'ya geldi. 1.500 levend ihrac ederek 2 gün mukavemet eden Siracusa'nın az kuzeyindeki Augusta limanını aldı. Don Hernando de Vega'nın kumandasında gelen Sicilya kuvvetleri bozuldu. Türkler 100 levend şehit ve 14 esir verdiler. Donanmay-ı Hümâyûn, Malta'ya geldi (16.7.1551). Adaya asker çıkarılıp, tahrip edildi. Gozo adası işgal edilip, ahalisinin tamamı (7.000 kişi) esir olarak gemilere alındı ve adaya askerî garnizon kondu. Bu sûretle Malta'ya bitişik Gozo, uzun müddet

Türkler'in elinde kaldı (J. Godechot, Historie de Malte s. 46). İmdada gelen İspanyol filosu, Lampedusa adası yakınlarında fırtınaya tutuldu, 8 gemi battı, 1.500 İspanyol boğuldu.

Turgut Bey, Malta'dan Tarâbulusgarb'e geldi. Müsâid havada o devirde 30 saatte gidilebiliyordu. Libya'nın tamama yakını Türklerin elindeydi, Bingazi (Berka, Sirenaika), Türkler'de idi. Ancak ülkenin başlıca beldesi Tarâbulusgarb limanı ve çevresi, 1510 yılından beri Hıristiyanların ve şimdi Malta Şövalyelerinin elinde idi. Şövalyeler ise bilindiği gibi en azılı İslâm düşmanı idiler. Tarâbulus'un 20 km kadar doğusunda Tacûra'da Türkler bir üs kurmuşlardı. Bu üste Murad Ağa, bir avuç askeriyle, yıllardan beri, şövalyelerin ülkenin içerilerine nüfuz edip, zulüm yapmalarını önlemeye çalışıyordu.

Turgut Bey, 40 top ve 6.000 asker çıkardı. Tarâbulus'u şövalyelerden fethetti (15.8.1551). Kaleyi Fransız olan Gaspard de Vallier ile yardımcısı Desroches savundu. Yerli Araplar, Türklere büyük yardım ettiler. Şövalyeler

defedildi. Murad Ağa, ilk Tarâbulus bahriye eyaleti beylerbeyisi oldu. Tarâbulus, Cezâyir'den sonra Osmanlı devletinin 2. bahriye eyaleti oluyordu, Tunus 3. olacaktır. 1520'den, 31 yıldan beri Murâd Paşa, Tacûra'yı büyük sabırla elinde tutup, hizmet etmişti. 1556'da ölümüne kadar beylerbeyilikte kaldı. Fizân'a asker sevk etti, güneyde Tibesti Dağları'na kadar Osmanlı yönetimine ve daha güneydeki zencî krallıkları Osmanlı nüfûzuna aldı. Türk nüfûzu, Çad Gölü'nden hayli güneye kadar indi.

Turgut Bey, eyaletin fatihi, fakat ikinci beylerbeyisi oldu. Bu sûretle 1556'da, yâni 71 yaşında bahriye beylerbeyisi (oramiral) rütbesine yükseldi. Ölümüne kadar 9 yıl Libya'yı yönetti. Beylerbeyiliği, Tunus ülkesinin beşte dördünü de ihtiva ediyordu.

Turgut Bey, Donanma'yı İstanbul'a getirdi. Kendi sancağının merkezi olan Preveze'ye gitti. Buradan 112 parça Donanma ile Akdeniz'e açıldı. Napoli'nin batı banliyösü Pozzuoli limanına demir attı. Donanmada Fransa büyükelçisi d'Aramont da vardı. Charles-Quint

28.9.1551'de yeniden Fransa'ya harb îlân ettiği için, Turgut Bey'e, Fransa'yı savunmak ve yardım etmek görevi verilmişti. Turgut ise, çok döneklikler yaptıkları için Fransızlardan nefret ederdi. Doria, Turgut'un üzerine geldi. Gaeta Körfezi açıklarında Ponza adası yakınlarında iki donanma karşılaştı (5.8.1552). Batırılanlardan başka 7 gemisini Turgut'a kaptıran Doria, çekilip gitti. Bu Ponza zaferi, Turgut'un mühim başarılarından biridir. İki ay Tiren Denizi'ne hakim olan Turgut, Napoli'nin (Sorrento'nun) karşısındaki Capri adasını da işgal etti.

Kışı İstanbul'da geçiren Turgut, 15.6.1553'de 45 parça ile ayrıldı. 1.2.1553 İstanbul Muâhedesi ile İkinci Henri, pâdişâhı Avrupa'nın tek imparatoru ve metbû-i mufahhamı tanıyordu. Türk deniz yardımına karşılık Fransız Donanması'nı Türkiye'ye terhîn ediyordu, deniz seferinin masraflarını ödemediği takdirde Fransa, donanmasını Türkiye'ye terkedecekti (muâhedenin Fransızca metninde ilgili madde: engagés somme soit payée à l'Amiral du Grand-Seigneur). İkinci Henri'nin Sultan Süleyman'a mektubundan: "Şimdiki halde Fransa'nın hiçbir

şeyi kalmamıştır. Pâdişâh-ı Cihân Hazretleri’nden başka hiçbir yerde ümîdi de yoktur. Nitekim bundan önce de birçok defalar Pâdîşâh-ı Cihan Hazretleri’nin yardımı görülmüştür. Bir miktar nakid ve mal yardımı yapılırsa, Fransa, edebiyyete kadar minnettar olacaktır. Türk cömertliği, cihana nam verecektir. Bu yardım, Cihan Padişahı için, lâ-şey mesâbesindedir”.

Modon’daki (Mora) filoyu ve Fransız filosunu da alan ve 150 parçaya yükselen Turgut Bey, Sicilya’nın ikinci şehri Catania yakınlarına asker çıkardı. Korsika’nın merkezi olan Bastia’ya asker ihrâc etti. Şehri ve kaleyi aldı (17.8.1553). 7.000 kişilik düşman ordusu imhâ edildi. Bonifacio, bir hafta savundu, fethedildi. Ada Türkler’in eline geçti. Adada 7.000 Müslüman esiri bulunup kurtarıldı. Dîvân’ın emri mucibinde Turgut, Korsika’nın yönetimini Fransızlar’a devredip İstanbul’a döndü.

Ancak Fransızlar, İspanya’ya karşı, Korsika’yı muhâfaza edemediler. 1553’ün son aylarında Andrea Doria gelip adayı Fransızlar’dan aldı ve

adanın Fransa'ya geçmesi 200 yıl gecikti. Halkı bugün de İtalyanca konuşan ada, Ceneviz Cumhuriyeti'nin ve Cumhuriyet de İspanya'nın himayesinde idi.

Piyâle Paşa'nın Kapdân-ı Deryâlığı (Ocak 1554)

Bu sıralarda Piyâle Bey, bahriye sancak beyi (tümamiral) rütbesiyle kapdân-ı deryâ (deniz kuvvetleri kumandanı ve bahriye nâzırı) oldu. 38 yaşlarında idi. 1554 yazı Donanmay-ı Hümâyûn'u Akdeniz'e çıkardı. Dîvân'ın emri mûcibince, Korsika'yı ikinci defâ fethedip Fransızlar'a teslîm edecekti. Fransa bu hususta çok yüzsuyu dökmüştü. Turgut Bey'i ve sonra Cezâyir beylerbeyisi Sâlih Paşa'yı donanmasına aldı. Baron de la Garde'ın Fransız donanması ile de birleşti. İtalya'nın Piombino limanına demir attı. Oradan Korsika'ya 3.000 asker çıkardı. Calvi'yi muhâsara etti. Ancak Fransızlar'a kızıp muhâsarayı kaldırdı. Korsika'yı boşalttı. Fransızlar, Korsika'yı alamadılar.

Ertesi yıl, 1555 yazında, gene Fransa'yı destekleme emriyle Piyâle Bey, sefere çıktı (26.6.1555). Turgut Bey'le birleşti. Reggio'yu aldılar. Turgut Reîs, İspanya'ya kadar gitti. Doria'yı bulamayan Piyâle Bey, İstanbul'a döndü.

Ertesi yıl, 1556 yazında Piyâle Bey 45 kadırga ile İstanbul'dan ayrıldı. Cezâyir'e gidip döndü. 1557'de 60 kadırga ile sefere çıktı. Gene Doria'yı bulamadı. Akdeniz'de sancak gösterip döndü. Bu sırada Charles-Quint'in tahttan ferâgatine çok üzülen ve çok daha ihtiyarlıyan Andrea Doria, İspanya deniz kuvvetleri kumandanlığından istifa ile Genova'daki sarayına çekildi. Yeğeninin oğlu Gian Doria, İspanya deniz kuvvetleri kumandanlığına getirildi.

1558 yazı Piyâle Bey, Turgut Paşa ile berâber 150 parça ile sefere çıktı. Sorrento'yu işgal etti. Balear adalarını tamâmen işgal etti. Balearlar'ı savunamayan İspanya, 1559'da Fransa ile Chateau-Cambrésis sulhunu imzaladı. Bu seferden dönüşte Piyâle Bey'e bahriye

beylerbeyiliği (oramirallik) verildi. 1559 yazında Piyâle Paşa, 98 gemiyle Avlonya'ya gelip, Adriya Denizi'ne girdi. Bu denizlerde sancak gösterip, döndü.

Cerbe Zaferi (14.5.1560)

İspanya, bir varlık göstermeye mecburdu. Turgut Paşa'yı ve onun başlıca üssü olan Cerbe adasını hedef seçti. Turgut Paşa, 1560 şubatında yanında bulunan Sığla (İzmir) bahriye sancak beyi Uluç-Ali Reîs'i (Kılıç-Ali Paşa) İstanbul'a Dîvân'a yolladı, Hıristiyanlar'ın İspanya'nın liderliğinde muazzam bir armada hazırladıklarını, muhtemelen Cerbe'ye geleceklerini bildirdi.

Preveze'den beri meydana getirilen en iyi Haçlı armada idi. 200 harb gemisine 30.000 asker bindirildi. Armadaya Gian Andrea Doria, kara kuvvetlerine Sicilya kral nâibi Don Juan de la Cerda (Medinaceli Dukası), Papalık donanmasına Prens Flamino Orsini, Floransa (Toskana) donanmasına Prens Andrea Gonzaga kumanda ediyorlardı. Alman, Malta, Ceneviz,

hatta Monako gemileri, armadaya katılmıştı. Armada Sicilya'dan ayrılıp (10.2.1560) muhâlif rüzgârla bir türlü birleşemedi ve ancak 2 Mart'ta Cerbe'ye gelip ayın 7'sinde adaya asker döktü. Cerbe'de 1.000 levend vardı, 5 gün mukavemet edip Tarâbulus'a çekildiler. İspanyollar adayı ele geçirip muazzam bir kale yaptılar. Don Alvaro de Sandi'in kumandasında 2.200 asker yerleştirdiler.

Uluç-Ali Reîs'in 2 kadırga ile Turgut Paşa tarafından İstanbul'a yollanması üzerine Piyâle Paşa, donanmayı hazırladı. Haçlılar, Tarâbulusgarb üzerine gidip orayı almak istiyorlardı. Hareket edeceklerken, Donanmay-ı Hümâyûn'un hareket ettiği haberi üzerine Türkler'i Cerbe'de beklemeyi tercih ettiler. Piyâle Paşa, 120 gemi ile geliyordu. Düşmanın 200 gemisi olduğu halde bu sayıyı kâfî görmesi, teknelerinden ve askerinden ne kadar emin bulunduğunu gösterir. Ancak yolda 6 kadırga ve 24 nakliye gemisini donanmaya aldı. Tarâbulus'taki Turgut Paşa ile Cezâyir'deki Hasan Paşa'ya hazır olmaları bildirildi. Piyâle Paşa, 33 günde Malta'ya ve 2 günde oradan

Cerbe'ye gelip, 3 mil açıkta demirledi.

Dîvân-ı harbde, Barbaros'un Preveze'de kullandığı planın uygulanması üzerinde amiraller, mutâbık kaldılar. Sol kanada Sığla (İzmir) bahriye sancak beyi Uluç-Ali Reîs (kapdân-ı deryâ Kılıç-Ali Paşa), ihtiyâta Seydî-Ali Reîs kumanda ediyorlardı. Bu sıralarda Turgut Paşa 75, Piyâle Paşa 45, Seydî-Ali Reîs 62, Uluç-Ali Reîs 53 yaşlarında idiler. Midilli bahriye sancak beyi ihtiyar Kurdoğlu Muslihüddîn Mustafa Reîs (ki 39 yıl önce Kaanûnî'nin Rodos seferinde donanma kumandanlığı yapmıştı), kardeşi Rodos bahriye sancak beyi Kurdoğlu Ahmed Reîs, Karası (Balıkesir) bahriye sancak beyi Gazanfer Reîs, filo kumandanları idiler. Amirallerin yaşlı ve eski denizciler olması dikkati çekiyor. XVI. asrın 2. yarısında Türk denizcilik dehâsının, o sıralarda belli olmasa bile, duraklama, belki dumûr dönemine girdiği anlaşılır.

Cerbe muhârebesi, Preveze'den 21 yıl, 7 ay, 16 gün sonradır. 14 Mayıs 1560 sabahı, Cerbe adası açıklarında, dünya tarihinin en büyük

deniz vuruşmalarından biri cereyan etti. Haçlılar, bir kaç saat içinde bozuldular. Türk muhârebe taktiği kusûrsuz ve hârikulâde oldu. Forsalar dışında 30.000 asker olan Haçlılar'ın 20.000'i öldü, boğuldu, esir düştü. Pek çok soylu, amiral, general esir oldu. Prens Orsini maktûl düştü. 70 Haçlı gemisi battı. 21 harb, 26 nakliye gemisi Türkler'in eline geçti. Diğerlerinin çoğu yara aldı. Türk zâyiâtı Preveze'deki gibi şaşırtıcı derecede az oldu. Şehit sayısı 1.000'den azdı ve ancak bir kaç Türk teknesi battı.

Cerbe, Türkler'in târih boyunca, Preveze'den sonra kazandıkları en büyük açık deniz muhârebesidir. 94 yaşındaki Andrea Doria, Ceneviz'deki sarayında, küçük-yeğeninin muzafferiyyet haberini bekliyordu. Bozgunu öğrenince ölüm döşeğine düştü. 25.11.1560'da öldü. 16 ve 17 Mayıs günleri çok başarılı tâkıyb hareketleri yapıldı. Zafer kazanıldıktan sonra 16 Mayısta 12 kadırga ile Tarâbulus'tan gelen Turgut Paşa, bu tâkıyb hareketlerini yürüttü.

Dîvân, Piyâle Paşa'ya vezir (büyük-amiral) rütbesi verilmesini kararşaltırdı ise de, Sultan

Süleyman, bu kararı tasdıyk etmedi. 2 yıl önce beylerbeyi (oramiral) olduğunu, bu kadar çabuk rütbe alırsa rütbelerin haysiyeti kalmayacağını söyledi, ancak torunu ile evlendirerek Piyâle Paşa'yı şahsen mükâfatlandırdı. Sultan Süleyman'ın Barbaros Hayreddin, Turgut, Piyâle Paşalar'dan esirgediği rütbe, çok geçmeden, daha bir nesil sonra, onların başardığı işlerin yüzde birini yapamayan askerlere ve devlet adamlarına verilecektir. Sultan Süleyman, Piyâle Paşa ile Turgut Paşa'ya ayrı ayrı iki hatt-ı hümâyûn yazarak, ikisini de tebrik etti.

Piyâle ve Turgut Paşalar, 14.000 askerle karadan ve donanma ile denizden, Cerbe kalesini sardı. Kalede son sığınan Haçlılar'la 8.000 Hıristiyan askeri birikmişti. İkinci Felipe'den son askerin ölmeden kalenin bırakılmaması emrini almışlardı. Muhâsara, 63 gün sürdü ve 30.7.1560'da kale teslim alındı. Bu müddet içinde Türkler kaleye 12.000 gülle ve 40.000'den fazla ok attılar. Tarihin kanlı vuruşmalarından biridir. Öyle bir an geldi ki, muhârebe kale için değil, çöldeki artezyen kuyuları için yapılır oldu. Kuyuları ele geçiren

taraf, zaferi kazanacaktı. Uluç-Ali reis çok kanlı vuruşmalardan sonra ancak bir kuyuyu ele geçirebildi, diğerleri İspanyollar'da kaldı. Türkler çok yetersiz su bulabiliyor, Hıristiyanlar ise kuyular dışında hiç tedarik edemiyorlardı. Susuzluktan çıldırıp Türkler'e ilticâ eden İspanyollar görüldü. Bir kuyunun önünde 7 Türk kapdanı birden şehid ve ağır yaralı düştü. Siperler birbirine o kadar yaklaştı ki, Türkler'le İspanyollar karşılıklı konuşuyorlardı. Don Alvaro, Turgut Paşa'nın çadırına yaklaşacak derecede şecâat gösterdi. Kralının emrini yerine getirdi.Don Alvaro, tek başına esir edildiği zaman, Turgut Paşa'nın çadırına bir kaç metreye kadar yaklaşmıştı. Don Alvaro, Müslüman forsalara çok kötü muamele etmekle tanınmıştı. Vaktiyle forsalık yapıp kurtulan levendler, amirali parçalamak istediler. Piyâle Paşa'nın kapdân-ı deryâlık baştardasının kapdanı olan Durmuş Reîs, kendisini amiralin vücuduna siper etmek suretiyle hayatını kurtardı. Don Alvaro, esir alınan pek çok amiral ve generalle beraber İstanbul'a sevkedildi.

Cerbe kalesi muhârebesinde Türkler, çoğu

subay olmak üzere 1.000 kadar şehit verdiler. Turgut'un kızkardeşinin oğlu İlyas Reîs ile kethudâsı Mehmed Reîs, ağır yaralandılar. Piyâle ve Turgut Paşalar kaleyi tahkim edip, Tarâbulus'a geldiler, 3 gün kalıp oradan 10 Ağustosta ikisi beraber hareket ettiler. Kurban Bayramı'nı Donanma, Preveze'de kutladı. 27 Eylülde (1560), Donanmay-ı Hümâyûn, İstanbul'a girdi. Halk sâhillere yıkılmış, hâkan ise vezirler ve İstanbul'daki yabancı büyükelçilerle beraber Alay Köşkü'nde idi.Donanma, toplarını ateşleyip hâkanı selâmladı.

Cerbe zaferinde bulunmak, vaktiyle Preveze'de bulunmuş olmak gibi, Türk levendleri arasında büyük şeref sayıldı. Her ikisinde birden bulunan denizciler, çok imtiyazlı kahramanlar olarak telâkkıy edildi.

Piyâle Paşa, 1561, 1562, 1563 sefer mevsimlerinde gene Akdeniz'i dolaşıp, sancak gösterdi. 1564'de Rîf'e geldi (Fas'ın Akdeniz sahilleri). 1560-65 arasında İspanya büyük fedâkârlık göstererek 50 kadırga inşâ edip,

donatmış, Cerbe'deki kayıplarını telâfî etmişti. Piyâle Paşa, Napoli civarında bir kaç kale fethedip Fransızlar'a teslim etti, fakat onlar muhâfaza edemediler (Hammer, VI, 493).

Bu sıralarda Rîf ve Kuzey Fas'da Osmanlı nüfuzu büyüktü. Faslı liderler, hattâ Şerîf hânedânı prensleri, hattâ bazı sultanlar, Halîfe'nin otoritesini tanıyıp, Osmanlı ile işbirliği yapıyorlardı. Ama bazıları da hâlâ İspanya ile çapraşık anlaşmalar yapıp, Hânedân mücâdelelerinden ve Osmanlı'ya karşı galip çıkmak sevdasında idiler. Osmanlı imparatorluğunun bir İslâm devleti olduğunun şuuru içinde değillerdi. Osmanlı'nın gelip feodal imtiyazlarını kaldıracağından çekiniyorlardı.

Piyâle Paşa, Kara Mustafa Reîs'i, İspanya'dan (Endülüs) 100 km olan Penon de Velez adasına yerleştirmişti. Tetvân ve Atlantik üzerinde Safî, keza Türkler'in elinde olup, buralarda mücâhid korsan filoları kurmuşlardı. Binâenaleyh Cebelitârık Boğazı'ndan Akdeniz'e veya aksi istikamette geçmek bile İspanyollar için mesele hâline gelmişti. 31.8.1564'de Gian Doria, 89

kadırga ve 20.000 askerle Penon de Velez'i aldı. Mustafa Reîs Tetvân'da idi. İspanyollar, sahilden biraz içeride olan Tetvân'a gelemediler. Fakat günümüze kadar Penon de Velez, İspanya'da kaldı.

Tarâbulus'a ise (Libya) Turgut Paşa seferde ve İstanbul'da olduğu zamanlar Mehmed Paşa 2 yıl, 7 ay vekâlet etti. Turgut'un ölümünde, talebesi Uluç Ali Paşa 5 ay için beylerbeyi oldu, sonra Rodos bahriye sancak beyi Yahyâ Reîs, 28.3.1571'e kadar Yahyâ Paşa olarak eyâletin başında kaldı.

Malta Seferi (1565)

1523 yılının ilk haftasında Rodos'tan ayrılan Saint-Jean askerî tarîkati şövalyeleri, 25.10.1530'da Charles-Quint tarafından kendilerine verilen Malta ve Gozo adalarına yerleştiler. Malta'nın nüfusu 90 ve Gozo'nunki 7 bin idi. 1530-65 arasında Osmanlılar, uzun müddet Gozo adasını ellerinde bulundurdular ve hemen her yıl Malta'yı vurdularsa da, Şövalyeler'i buradan oynatmak mümkün

olmadı. Bilhassa Turgut Paşa, çok Müslüman kanı döken Şövalyeler'in buradan atılması, yâni Malta'nın fethi için, pek çok defa Dîvân'a başvurdu. Bu sırada grand-maître (üstâd-ı âzam) yâni devlet başkanı, De La Valette Parisot adlı Provence'lı bir Fransız idi. Daha 1515'de Malta şövalyesi olmuş, 1522'de Kaanûnî'nin Rodos'u fethinde ve 1530'da Malta'ya yerleşilmesinde bulunmuş, yıllarca forsa olarak Abdürrahmân Reîs'in kadırgasında kürek çekmiş, sonra kurtulmuş, hayatını Turgut Paşa ile mücâdeleye adamış, 5 Avrupa dili dışında mükemmel Türkçe, biraz Arabca öğrenmişti.

Lampedusa ve Linosa adaları, Türkler'deydi. 17.8.1557'de üstâd-ı âzam seçilen La Valette, bütün gayretlerine rağmen Türkler'i bu adacıklardan atamadı. Osmanlı'nın eninde sonunda Malta'ya çok ciddî bir sefer yapacağını yıllar önce kestiren La Valette, buna göre hazırlanmış, adayı Rodos'tan daha müstahkem labirentler, tüneller, kayalar içinde bir şâhin yuvası haline getirmişti. Bir ara her yıl tekrarlanan Türk filolarının taarruzlarından fütur getiren La Valette, bu kaya parçasının bu kadar

fedâkârlığı göze almaya değmiyeceğini, boşaltıp kayalık halinde Türkler'in işgaline bırakılmasını, kendilerine kuzeyde daha mahfûz olan Korsika adasının verilmesini İspanya'ya söyledi. İkinci Felipe razı oldu. Fakat Ceneviz Cumhuriyeti, krala çok yalvararak bu kararından vaz geçirdi. La Valette için, Malta'yı ne bahasına olursa olsun savunmaktan başka çare kalmadı.

Dâmâd Piyâle Paşa'nın başında bulunacağı Donanmay-ı Hümâyûn, 130 baştarda ve kadırga, 11 kalyon (yelkenli harb gemisi), 3 karamürsel, 50 nakliye gemisi olarak tertîb edildi. Donanmaya bindirilip Malta'ya çıkarılacak kara kuvvetlerine serdâr olarak 5. vezir İsfendiyaroğlu Sultân-zâde Mustafa Paşa kumanda edecekti. Forsalar dışında 13.000 levend, 16.000 kara askeri (4.500 yeniçeri, 3.500 Rumeli sipahisi, 8.000 Anadolu sipahisi), 175 muhâsara topu, 20.000 kantar barut, 40.000 gülle, 10.000 kazma ve 10.000 kürek ve buna göre diğer malzeme, donanmaya yüklendi. Mustafa Paşa, 70 yaşında, Sultan Süleyman'ın halası oğlu, denizcilikten anlamaz, mağrur ve inatçı, fakat kahraman bir asker, mareşal idi.

7.000 forsanın kürek çektiği donanmanın başındaki Piyâle Paşa ile de, kendisine müşâvir verilen ve Dîvân'dan "zinhâr tavsiyelerinden dışarı çıkmaması" bildirilen Turgut Paşa ile de geçinemedi. La Valetta'nın o çağ Hıristiyan âleminin en iyi muhâribleri kabul edilen 10.650 askeri vardı. Ayrıca bütün halkı savunmada çalıştıracaktı. Kayalar içine sığınıp savunacaktı.

1.4.1565'te Hayreddîn Paşa'nın türbesini toplarla selamlayıp İstanbul'dan ayrılan Donanmay-ı Hümâyûn, 19 Mayıs'ta Malta'ya geldi ve 48 saat içinde 20.000 asker çıkardı. Daha önce Sâlih Paşa-zâde Mehmed Bey (Paşa), denizden keşif yapmıştı. Ada bilindiği gibi 824-1127 yıllarında Müslüman Arab hâkimiyetinde kalıp, yerli halk da Arabca ile karışık bir dil konuşur.

Turgut'un 2 Hazîranda 23 kadırga ve 2.110 bahriye azabı (deniz piyâdesi) ile geç gelmesi, Piyâle Paşa küskün bir pasiflikte olduğu için, Mustafa Paşa'nın taktik hatâlar yapmasına sebep oldu. Akıl almaz derecede kanlı muhârebeler oldu. 6. taarruzda Turgut Paşa, başına bir

şarapnel yedi. Çok ağır yaralandı. Beyaz sakalı kıpkızıl kesildi. Mustafa Paşa, en yakın arkadaşı olan merhûm Sâlih Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa, sevgili talebesi Uluç-Ali Bey derhâl yetiştiler. Mustafa Paşa bizzat Kur'ân okudu. Bir kaç saat sonra şehîden öldü. 80 yaşında idi. Uluç-Ali Bey'in, Turgut'un Hıristiyan zulmünden kurtardığı Tarâbulus'a götürüp orada türbe yapılarak gömdürmesine karar verildi. Paşa'nın şehid düştüğü mevkı' bu gün de Pointe Dragut (Turgut Burnu) diye anılmaktadır. 1565 Malta muhâsarasında kaleye atılan gülleler ve buna benzer Türk hatıraları bugün de Malta'ya gelen turistlerce topraktan alınıp, hatıra olarak götürülmektedir. Stanley Lane-Poole "Turgut, amirallikte, Barbaros ayârında, ve Doria'dan üstündü" diye yazar.

23.6.1565'te Sant'Elmo kalesi düşmekle beraber ana kale dayandı. Bu kale Türkler'e 6.000 şehid ve yaralıya mâl oldu. La Valette, elindeki 1.000 Müslüman esiri parça parça doğrattıktan sonra, Türkler'in önüne attı. Bu sırada 100 parçalık bir Haçlı donanma, Piyâle Paşa'nın 236 gemisine çatmadan Malta'ya

kuvvet çıkarmak için Sicilya'da birikmişti. 1 Temmuz'da esas kalenin muhâsarasına başlandı. Temmuz ayı, kızgın güneş altında ve kayalar üzerinde veya içinde, iki taraf için de çok kanlı vuruşmalarla geçti. 2 Ağustostan itibâren Sâlih Paşa-zâde Mehmed Bey (Paşa), dehşetli lâğım (yer altı tüneli) muhârebelerini başlattı. 7 Ağustosta Mustafa Paşa, 22.000 askeri birden taarruza sürdü. Bu taarruz 8 saat sürdü. Mehmed Paşa, Castilla Burcu'nu zabtetti. Bir an kalenin düştüğü sanıldı. Fakat la Valette geceye doğru vaziyeti kurtardı. Aynı günlerde 200 Hıristiyan askerinin Sicilya'dan Malta'ya çıkmaya muvaffak olduğu ve artık bunun arkasının alınamayacağı haberi geldi. Barbaros Hayreddîn Paşa'nın oğlu Hasan Paşa, bir taarruz daha yapıp kendisinin yöneteceğini, muvaffak olamazsa muhâsaranın kaldırılmasının daha iyi olacağını, zîrâ Cezâyir ve İstanbul'dan mühimmât almadan ve Malta'da kışlamayı göze almadan devamın kaabil bulunmadığını, serdâra bildirdi.

8 Eylülde muhâsara kaldırıldı ve 11 Eylülde Donanmay-ı Hümâyûn, Malta'dan hareket etti. Erzak 3 aylık bir muhâsaraya göre hesâb edildiği

için, kıtlaşmıştı. Türkler 8.000 şehid, yaralı, hasta, esir vermiş, elde kalan asker, başarıyla devâm ettirilecek bir muhâsaraya kifâyet etmez olmuştu. Hasan Paşa, filosunu alıp Cezâyir'e, Turgut Paşa'nın naaşı ile beraber onun filosunu alan ve yerine beylerbeyi tâyîn edilen Uluç-Ali Paşa da Tarâbulus'a hareket ettiler. Mustafa Paşa bir filo ile İstanbul'a döndü. Piyâle Paşa esas kuvvetlerle bir kaç ay daha Akdeniz ve Ege'de gezip, Malta başarısızlığı dolayısıyla Hıristiyanlar'ın bir hareket yapmaları ihtimâline göre davrandı. Malta muhâsarasında 8.500'den fazla da Hıristiyan askeri öldü. Hepsi soylu olan ve sayıları 500'ü bulan "şövalye" pâyesindeki Malta Şövalyeleri'nden 260'ı can verdi. Piyâle Paşa bile 18 Ağustosta bacağından yaralandı. Adaya 80.000 Türk güllesi atıldı. Her taraf kül yığını haline geldi. La Valette, yeni inşââta girişti ve Arablar'ın Medîne şehri yakınlarında 3.000 işçi ile bugün La Valetta denen şehri inşâ ettirmeye başladı ki, adanın merkezidir.

1565'in son günlerinde İstanbul'a gelen Piyâle Paşa, 26.3.1566'da hemen denize çıktı. 70 kadırga ile Sakız limanına girdi (14.4.1566).

Burası Türkiye himâyesinde ve Ceneviz yönetiminde idi. Mukaavemet olmadı. Adayı bahriye sancağı olarak ilhâk edip, İtalyan yönetimine son verdi.

Piyâle Paşa, 14 yıl kapdân-ı deryâlık yaptı. 1568'de kubbe vezîri ve 2. vezîr oldu.

Hind Denizlerinde Türkler ve Portekizliler

Hind Okyanusu ve ona bağlı denizler, XVI. asra kadar bir Müslüman denizi idi. Başta Arablar, Müslüman gemiler dolaşır ve mal taşırlardı. XVI. asra Portekiz, büyük bir denizci devlet olarak girdi. Hind Okyanusu'na hâkim olup, Asya mallarını Avrupa'ya kendisi getirmek, Lizbon'dan Avrupa'ya tevzi etmek iddiasında bulundu. Bunun için Güney Asya'da iskeleler elde etti. Osmanlı'dan başka bir İslâm devletinin ciddi deniz gücü olmadığı için, Müslümanlar şaşaladılar. Portekiz gemileri, yakaladıkları Müslüman gemilerinin bütün efrâdını bir kaç gün süren ve her gün bir kaç

yerini keserek uzun bir işkenceyle öldürüyor, Müslümanlar'ın Hind denizlerine çıkmasını önlemek istiyorlardı. Avrupa, Asya'nın pek çok malına muhtaçdı ve çok kârlı işti. Zira bir Asya ülkesinden alınan mal Avrupa'da satın alındığı fiyatın 20 misline kadar satılıyordu. Daha önce bu malı Mısır-Memlûk ve Osmanlı devletleri Avrupa'ya tevzî eder, Venedik ve Cenevizliler'e satar, onlar da Avrupa ülkelerine götürürlerdi. Portekizliler, Hind sularına musallat olunca, Osmanlı'nın elinde yalnız kara yolu kaldı ki, bu yolu da hasım İran kesiyordu. Deniz yoluyla Asya'nın uzak ülkelerinden mal getirmek, transit kârından faydalanmak müşkilleşti. Venedik ve Ceneviz ticareti de, Portekizliler'in lehine, çok müteessir oldu. Akdeniz ticâret âleminin merkezi iken, Amerika'nın keşfi dolayısıyla bir Atlantik ticâreti oluşmuşken, şimdi de Avrupalılar'ın hâkim bulunduğu bir Hind Okyanusu ticareti teşekkül etmeye başladı.

Hindistan'da Gücerât sultânlığı, Türkiye'den Ayaz Bey'i davet edip,hizmetine aldı ve ona bir donanma ve topçu birlikleri kurdurdu. Ayaz Bey, Gücerât'ın en güneyindeki Diu adasında

üslendi. “Melik” unvânı verilen Osmanlı denizcisinin üzerine gelen Portekizliler, 7.000 ölü ve 7.000’den fazla esir verdiler (Bailey, History of Gujarat, Bombay 1896, s. 322). Hüseyin Bey’in kumanda ettiği Osmanlı askerleri 400 ve Gücerâtlılar ise 600 kadar şehid verdiler. Bu olay, Osmanlı’nın, daha Mısır’ı fethedip Hind denizlerine inmeden Hind Okyanusu ile ilgisini gösterir. Hüseyin Bey, 1511’de Gücerat’tan döndü, Memlûkler’in Cidde vâlîsi ve filo kumandanı oldu. 1517’de Sultân Selîm, Mısır’da iken Selman Reîs’e, bu Hüseyin Bey’i öldürmesi emrini verdi, sebebini bilmiyoruz.

Diğer bir Hüseyin Reîs, Türkiye’den gelip Sultan Kansu’nun kapdân-ı deryâsı oldu ve 1507’de filosu ile gelip San’â’yı aldı ve Yemen’de Memlûk hakimiyetini ilân etti. Sonra İkinci Bâyezîd, Kemâl Reîs ile Mısır’a 300 top, 150 seren direği, 3.000 kürek ve buna göre yelken, kereste, zift, çapa vs. gönderdi, 8 kadırgayı da Memlûkler’e hediye etti. Kemâl Reîs, Mısır’da bıraktığı teknisyenlere, Süveyş’te 30 kadırga inşâ etmelerini emretti. Bu kuvvet,

Kızıldeniz ve ötesindeki İslâm ticâretini, Portekizliler'e karşı himaye edeceği için, yalnız Memlûkler'e değil, Osmanlı'ya ve bütün İslâm âlemine de hizmet edecekti (Mas Latrie, Relations et Commerce de l'Afrique Septentrionale de Moyen-âge, Paris 1886, 503-10). Gene İkinci Bâyezîd, Barbaros Kardeşler'in ünlü amiralleri arasına girecek olan Ahmedoğlu Aydın Reîs'i, sonra Hâmid Reîs'i, büyük malzeme ile bir kaç yıl Mısır donanmasını ıslâh etmek için Memlûk hizmetine gönderdi. Ve Memlûkler malzemenin parasını ödemek istedikleri zaman, bu işin Kâfir'e karşı müşterek bir İslâm dâvâsı olduğunu söyledi, kabûl etmedi.

Sultan Selim, 1517'de Mısır'ı fethedince, Selmân Reîs'i "Süveyş Kapdânı" yaptı ki, "Mısır Kapdânı, Hind Kapdânı" da denir. Aşağı yukarı Memlûk devletindeki görevini yapacak, Kızıldeniz ve bu denize açılan bütün denizlerden sorumlu en yüksek Osmanlı amirali olacaktı, görevin rütbesi tümamiral idi. Kapdân-ı Deryâ'dan müstakildi. Mâlî mes'elelerde Mısır beylerbeyisine, askerî mes'elelerde doğrudan Dîvân-ı Hümâyûn'a bağlandı.

Gerek Sultân Selîm, gerek Mısır'ı ıslâha geldiği zaman vezîr-i âzam Dâmâd Makbûl İbrâhîm Paşa, Süveyş tersânesini çok genişlettiler, yeni kadırgalar inşa ettirip, donattılar ve Selmân Reîs'in filosunu takviye ettiler. Kanal olmadığı için, Akdeniz'den Kızıldeniz'e gemi geçirilmesinin mümkün bulunmadığını hatırlamak gerekir. Osmanlı'nın müşkilâtı bu idi. İkinci Selîm (1566-74) Süveyş Kanalı'nı, eski devirlerde olduğu gibi, açmak istedi. Fakat bu proje sonradan terkedildi.

1523'de Selmân Reîs, sefere çıktı. Kızıldeniz güneyinde Yemen'in karşısında Kamaran adalarını Portekizliler işgal etmişti. Portekizliler bu adalardan ve Kızıldeniz'den atıldı. Bu sefere Hayreddin Hamza Bey'in kumandasında 4.000 Osmanlı kara askeri de katıldı. Selmân Reîs, Kamaran adalarında deniz üssü kurdu, Hoca Sefer Reîs'i buraya yerleştirdi. 1527'de Selmân Reîs, Yemen'in mühim kısmında Osmanlı hâkimiyeti kurdu. Fakat Hayreddîn Bey'le aralarında ihtilâf çıktı. Yaptıkları düelloda, daha yaşlı olan Selmân Reîs, Osmanlı'nın en değerli amirallerinden biri öldü. Selmân Reîs'in

kardeşinin oğlu Mustafa Bey de düelloya çağırdığı Hayreddin Bey'i öldürdü.

Selmân Reîs, 241 top taşıyan 19 gemiyle Aden'i de almak istedi, başaramadı (Peçevî, I, 84; Tuhfetü'l-Kibâr, 24-5). Dîvân, Selmân Reîs ölünce, kardeşi Behrâm Bey'in oğlu Mustafa Bey'i Yemen sancak beyi tâyîn etti. Ancak kumandanları Hayreddîn Bey'i öldürdüğü için, Yemen'deki Türk kara askeri, Mustafa Bey'i ve levendlerini istemedi. Dîvân, Behrâm Bey'i İstanbul'a çağırdı ve oğlu Mustafa Bey'e, Kamaran'daki deniz üssüne dönmesini emretti. O da Aden'e geldi, fakat alamadı (Şubat 1530). Seydî-Ali Reîs, Yemen sancak beyi ve Selmân Reîs'in mânevî oğlu Ahmed Bey, onun muavini oldu. Yâni gene iki denizci bu makama getirildi. Dîvân'ın, Yemen'in fethini değil, Portekiz filolarının Kızıldeniz'e tasallutunu düşündüğü âşikârdır.

Behrâm Bey-zâde Mustafa Bey, yardımcısı Hoca Sefer Reîs ile, Hadramût'ta Şihr (Şehrât) limanına geldi, Şihr emîrine 100 levend ve top bırakıp, zinhâr Portekizliler'i kabûl etmemesini

Halîfe-i Rûy-i Zemîn Hazretleri'nin emri olarak tebliğ edip, 4.12.1530'da Şihr'den ayrıldı. Hoca Sefer Reîs'i, Şihr emîri Bedr'in yanına bırakmıştı. Nitekim Portekizliler hemen Şihr'e geldilerse de, Sefer Reîs def'etti. Sonra Sefer Reîs de 4.3.1531'de Mustafa Bey'le birleşmek üzere Hadramût'tan ayrıldı. Gücerât sultanı Bahâdır Şâh, Çampenir'de iki Türk amiralini kabul etti. Bu sırada Diu adasındaki Osmanlı yönetimindeki Gücerât donanmasının başında Türkiye'den gelme Melik Ayaz Bey'in oğlu Melik Doğan bulunuyordu.

Portekizli amiral Nuno da Cunha, 190 harb, 210 nakliye gemisine bindirilmiş, 3.600'ü Portekizli, gerisi yerli 26.060 askerle, 6.1.1531'de merkezi Goa'dan ayrılıp, 7 Şubat'ta Diu'ya geldi. 12 libre gülle atan 40 ağır topla Diu limanını bombardımana başladı. Diu'yu Melik Doğan Bey, Mustafa Bey, Sefer Reîs savundular. Türk kara topları Portekiz donanmasını hırpaladıktan sonra, Türk donanması açılıp Portekiz donanmasının 40 gemisini batırdı, 20'sini ele geçirdi, 1.500 Portekizli'yi ve hizmetlerindeki binlerce

Hindû'yu öldürdü. Bu büyük zafer üzerine Bahâdır Şâh, Mustafa Bey'e "Rûmî (Anadolulu, Türkiyeli) Nâsır Hân" ve Sefer Reîs'e "Hudâvend Hân" unvanlarını verdi. Bir Osmanlı tümamirali ile albayı daha Hindistan'da "hân" oldular. Mustafa Bey, Sûrat Vâlîsi ve Kambey Körfezi amirali oldu. Hind denizlerinde kendilerinden evvel şöhret kazanmış, Hindistan'da nüfûz edinmiş bir Osmanlı amirali olan Melik Doğan'la işbirliği yapacakları yerde, Selmân Reîs'in Barbaros Kardeşler'in dehâsından mahrum yeğeni ile mânevî oğlu, onun aleyhinde çalıştılar ve sonunda Doğan Bey'i Şâh'a öldürttüler. Hind Okyanusu'nda bir Osmanlı sahası edinme ümidi de bu şekilde öldü. Yıllar sonra Timuroğlu Hümâyûn Şâh -ki Bâbur Şâh'ın oğlu ve halefidir- Gücerât'ı istîlâ etti. Mustafa Bey, topçu kumandanı olarak onun hizmetine girdi. Gücerât şâhı Bahâdır ise, Hümâyûn'un eline geçmemesi için, bütün hazinesini İstanbul'a Halîfe'ye yânî Sultan Süleyman'a yolladı, gene rakıybinin eline geçmesin diye de Türk amirallerinin yıllardan beri hazırladıkları 100 parçalık kendi

donanmasını yaktı. Portekizliler'e gün doğmuştu.

Portekiz amirali Nuno da Cunha, 30 gemiyle gelip Diu adasına yerleşti (25.10.1535). Sefer Reîs, düşmanı Diu'dan atmaya çalıştı. Fakat gemisi yoktu, hepsi yakılmıştı, başaramadı. Ama 1546'da bir Portekiz tüfek kurşunuyla şehid oluncaya kadar çok uzun vâdeli bir mücâdeleye girdi. Yerine oğlu Receb Bey, babasının Hudâvend Hân unvânıyle Sûrat valisi oldu, o da 1560'da öldürüldü. İşte bu Selmân Reîs'in kapdânı ve mânevî oğlu Hoca Sefer Reîs, Bahâdır'ın yerine Gücerât şâhı olan yeğeni Mahmûd Şâh'a, Halîfe-i Rûy-i Zemîn Hazretleri Sultan Süleyman'dan yardım istemesini telkîn etti.

Süleymân Paşa'nın Hindistan Seferi (1538)

Dîvân-ı Hümâyûn, XVI. asrın en büyük Osmanlı yöneticilerinden olan Mısır eyâleti beylerbeyisi vezîr pâyesindeki Hâdim Süleymân

Paşa'ya (ki sonrada vezîr-i âzam olmuştur), Hindistan seferi emrini verdi. Bu târihte Süleymân Paşa, 71 yaşlarında, fakat dinç, sert, otoriter, zekî, kurnaz bir devlet adamı idi. Paşa, 76 parça donanma ile Süveyş limanından çıktı (13.6.1538). 25 gün sonra da Sultan Süleyman, 8. sefer-i hümâyûnu için İstanbul'dan hareket edecektir. 6 gün önce de Barbaros Hayreddin Paşa, Preveze için Donanmay-ı Hümâyûn ile İstanbul'dan ayrılmıştı.

Süleyman Paşa'nın donanmasına forsalar dışında, 7.000 yeniçeri ve 13.000 levend bindirildi. 12 yıldan beri Mısır valisi idi. Kızıldeniz üzerinde devletin otoritesine aykırı en küçük bir şeyi düzelterek ağır ağır Kızıldeniz'i geçti. 34 günde Süveyş'ten Aden'e geldi. 27 Temmuz'da Aden'i aldı. Aden emîri Üçüncü Âmir'i (ki Türk asıllı Tâhirî hânedânından idi), baştardasının seren direğine astırdı. Portekizliler'e kolaylık göstermek ve Halîfe'ye itâatte yan çizmekle ithâm etmişti.

Süleymân Paşa, Portekizliler'i Diu adasından atmak istiyordu. Diu adası, Bombay adasının

250 km kuzeyindedir. Paşa, önce Gokala (Bender-i Türk = Türk Limanı) ve Kat kalelerini fethetti. 1.000 kadar zâyiât veren Portekizliler, Diu'ya kapandılar. 27 Ağustosta Türkler, adacığa çıktı ve 1 Eylülde muhasara başladı. Kaleyi Antonio da Sylveria savunuyordu. Düşman büyük zâyiât verdi ve kalede büyük gedikler açılmışken, Süleyman Paşa 20 gün sonra muhâsarayı kaldırma emri verdi (20 Eylül). Askerî olmaktan ziyâde siyâsî bir emirdir.

O çağ Hindistan tarihlerine göre (Ferişte, II, 372), Süleymân Paşa, Hindistan'da fütûhât peşindeydi, hiç olmazsa Gücerât sultanlığını almak istiyordu. Temsil ettiği Osmanlı devleti de, fütûhâtcı bir devletti. Nitekim Paşa'nın Aden emîrini astırması, Mahmûd Şâh'ın ödünü kopardı. Ama bir def'a Halîfe'den yardım istemişti. Osmanlı târihlerine göre ise, Süleyman Paşa'nın iki misyonu vardı: Portekizliler'in Hindistan Müslümanlar'ı'na İspanyollar'ın Endülüs ve Mağrib'de Arablar'a yaptıklarına benzer zulümlerine son verip, onları Hindistan'dan atmak ki, bu Osmanlı devletinin

hem hılâfeti hâiz bulunması, hem en kudretli askerî devlet olması, hem tek donanma sâhibi Müslüman devlet olması bakımlarından, dîn-i mübîn-i İslâm'a borcu idi. Süleymân Paşa'nın ikinci misyonu ise Hind ticâret yollarını gene Müslüman gemicilere ve transit yollarını Osmanlı'ya ve bir Osmanlı ülkesi olan Mısır'a açmaktı. Zîrâ transit ticaretinin ortadan kalkmasından en çok Mısır müteessir olmuş ve bu ekonomik faktör, Memlûkler devrinden beri işlemekte bulunmuştu. Memlûkler'in devamlı Osmanlı denizcileri kullanmaları, bu ekonomik sıkıntıyı def'etmek içindi.

Diğer taraftan Mahmûd Şâh Gücerâtî'nin Portekizliler'le işbirliği yaptığı, Hind Okyanusu'nda Portekiz hâkimiyet, hattâ tekelinin kendi iç politikası yanında vız geldiği açıktır. Osmanlı'yı def'etmek için Portekizliler'le anlaştığı kesindir. Sahte, Lizbon'dan 300 parçalık bir Portekiz donanmasının Diu'ya erişmek üzere bulunduğu Portekizce mektûbu, gûyâ ele geçirmiş gibi hareket edip, Süleyman Paşa'ya gösterdiği ve ülkeyi iyi bilmeyen Paşa'yı ikna ettiği mâlûmdur. Gücerâtlı yardımcı

birlikler de, Osmanlı askerine yardım eder gibi davranıp, bir sürü kargaşa çıkarmışlardır. Gene Şâh'ın, bazı Osmanlı subaylarını, Türkiye'de vezirlerin aldığı maaşlarla kandırarak ayarttığı bilinmektedir. Bâbur Şâh, 12 yıl önce sadece 13.500 Türk askeri ve bir Osmanlı topçu taburu ile Hindistânı fethetmişti. Bu durum, çok taze idi ve Hindistan'daki bütün Müslüman ve Hindû hükümdarları dehşet içinde bırakmıştı. Süleyman Paşa'nın korkunç toplar ve binlerce süvârî getirdiğini gören Mahmûd Şâh, Diu'yu aldıktan sonra Paşa'nın üzerine geleceğini, Ahmedâbâd'a gireceğini sanmıştır. Tabîî Paşa, Diu'yu alsa idi ne yapacaktı suâlinin cevabını verecek bilgi, elimizde mevcud değildir. Paşa tabîatiyle ihâneti anladı. Şâh'ı cezalandırma yoluna gitmedi. Zira Şâh, davet sahibi idi ve Portekizliler'in işini bitiremeyip bir İslâm hükümdârına tecâvüzü, Dîvân'dan aldığı emirlere aykırı idi. Dönüş emri verdi. Fakat bir Osmanlı deniz subayı olan Gücerât devleti hizmetindeki Sefer Reîs'e, görülmemiş büyüklükte toplar ve malzeme bıraktı. Yıllar sonra Bâbur Şâh'ın torunu ve Paşa'nın seferi sırasında hükümran olan

Hümâyûn Şâh'ın oğlu Ekber Şâh, Gücerât'ı fethettiği zaman, üzerinde Sultan Süleyman'ın ismi bulunan bu topların çapını gördüğünde hayretle tedkıyk ettiği ve topları kaldırıp götürdüğü meşhurdur.

Ummân ve Hadramût sahillerini dolaşıp itâata alan Süleymân Paşa, Şihr ve Aden ve Muhâ ve Zebîd limanlarında kaldı. Eritre ve Somali Müslümanlar'ı'na Portekizliler ve onların müttefikı Hıristiyan Habeşistan krallığına karşı top ve tüfek gönderdi. Gazze sancak beyi Mustafa Bey'i, Zebîd merkez olmak üzere Yemen eyâleti beylerbeyisi olarak bu ülkede bıraktı ki, bu Mustafa Paşa, Güneydoğu Anadolu ve Diyarbekir'i Safevîler'den fetheden Bıyıklı Mehmed Paşa'nın oğludur. Ona da mühim kuvvetler bıraktı. Bu sûretle yeni bir Osmanlı eyaleti kuruldu, o zamana kadar Yemen sancak (il) olarak yönetilmişti. İç kısımdaki Zeydî İmâmı, itâat etti. Cidde'de demirledi (13.3.1539). Mekke'ye gidip haccetti. Hicâz'ı Osmanlı düzenine göre tanzim etti. Süveyş'te donanmayı bırakıp Kahire'ye geldi. Dîvân, İstanbul'a gelip Hindistan seferini bizzat

anlatmasını emretti. Hindistan seferi tam 1 yıl sürmüştü. Dîvân'da bazı vezirler, Paşa hakkında tahkıykaat açılmasını istedilerse de, sonunda Dîvân, ekseriyetle, Paşa'nın başarılı ve faydalı bir sefer yaptığına karar verdi (Peçevî, I, 225). Paşa'nın Hindistan seferi hakkındaki raporu elimizdedir (Topkapı Sarayı Arşivi, no. E 9.663). Süleymân Paşa, kubbe vezîri olarak Dîvân'a alındı ve az sonra vezîr-i âzam oldu. Onun seferinden sonra Hindistan'daki Osmanlı haberalma şebekesini daha genişletildi. Burada Süleyman Paşa'nın çok büyük bir yönetici, vâlî olduğunu, dış politika ve askerlikte aynı kabiliyette bulunmadığını belirtmekte fayda vardır.

Özdemir Paşa'nın Sûdân ve Habeş Fütûhâtı

Özdemir Bey, Süleymân Paşa'nın bu Hindistan seferine sancak beyi (tümgeneral) olarak katılmıştı. Aslen Memlûk beylerinden yânî Mısırlı Türk olup, Süleymân Paşa'nın hâs müşâviri idi. Zîrâ Afrika işleri üzerinde

mütehassısıstı (bilhassa Habeşistan ve Güney Arabistan). 1517'de yüzbaşı olarak Osmanlı ordusuna giren Özdemir Bey, dâimâ Mısır eyaletinde hizmet etti. Süleyman Paşa, bir daha dönmemek üzere Kahire'den ayrılırken, İstanbul'a giderken, son bir hizmet yaptı, Özdemir Bey'i bir filo ile Nil'i keşfe gönderdi. Nubya'ya inen Özdemir Bey, Sevâkin'de Kızıldeniz'e çıktı. Bu sefer, Dîvân'ın dikkatini çekti ve sonraki Mısır beylerbeyilerine, Özdemir Bey'in benzeri seferleri için her türlü destek verilmesi emredildi.

Zamanla Özdemir Bey; Eritre'nin tamamını, Somali'nin mühim kısmını, asıl Habeşistan'dan bazı parçaları fethedip Mısır eyaletine bağladı. Ancak bu uzak ülkelerin Kahire'den yönetiminin zor olduğuna karar veren Dîvân, Habeş eyaletini kurup beylerbeyi olarak Özdemir Paşa'yı tâyîn etti. Habeşistan'da en mühim Müslüman devleti olan Harar melikliği ve bunun hükümdarı İbrâhîm oğlu Ahmed Gran (1506-1543) Osmanlı'ya tâbî oldu. Dîvân'ın hedefi, Ortodoks-Yâkuubî yânî Hıristiyan Habeşistan krallığını gittikçe Habeş yaylasına

doğru itmek, denizlerden mutlaka uzaklaştırıp işbirliği yaptığı Portekizliler'le ilgisini kesmekti.

Buna karşılık Portekizliler de, Habeşistan kralı İkinci David'e (1508-1540), Müslümanlar'a yutulmaması için, büyük yardım yapıyorlardı. Bu sûretle Habeşistan yaylası gibi akla zor gelen bir saha, stratejik Osmanlı-Portekiz çekişmesinin mihraklarından biri oldu. Yeni Habeşistan kralı Glâvdevos (Claudius) (1540-1559), 1541'de Lizbon'dan gönderilen top ve tüfekleri alıp eline ilk def'a ateşli silâhlar geçti. Ordusunda ancak 20 Osmanlı süvârî subayı ve bir kaç Osmanlı topçu subayı bulunan Ahmed Gran yenilip, büyük bir toprak parçasını terke mecbur kaldı. Bunun üzerine Yemen beylerbeyisi Mehmed Paşa-zâde Mustafa Paşa, Ahmed Gran'a 10 top, 900 tüfekli Osmanlı askeri gönderdi. Bu kuvvetlerle Ahmed Gran, içlerinde Don Christopher'in kumandasında 450 Portekiz askerinin de bulunduğu Hıristiyan Habeş ordusunu, Afla meydan muhârebesinde büyük bozguna uğrattı, Don Christopher da Gama, esir düştü (Ağustos 1552). Portekiz generalinin kellesi, Zebîd'e Mustafa Paşa'ya gönderildi. Bu

meydan muhârebesi, Habeşistan'da Osmanlı nüfuzunu geniş ölçüde arttırdı. Ancak Ahmed Gran, bir Hıristiyan baskınında şehid düştü (21.2.1543). Yerine Emîr Abbâs geçti.

Portekiz filosu, Aden'i almak istedi. Aden sancak beyi Abdürrahmân Bey, Portekiz filosunu imhâ ve amiral Don Marco'yu esir alıp İstanbul'a yolladı. 45 kadırgalık Türk donanmasının devamlı Kızıldeniz, Aden Körfezi, Ummân Denizi'ni dolaşması karşısında Portekizliler, Bâbülmendeb'i geçemiyeceklerini anladılar. Bundan sonra Özdemir Paşa, Hıristiyan Habeşler'den büyük topraklar fethetti. Sûdân'da o zaman çoğu putperest olan birçok yerli devlet, Osmanlı'ya itaat etti. Habeş beylerbeyisine yıllık vergi ödemeye başladı.

Mustafa Paşa'dan sonra Üveys Paşa, Yemen beylerbeyisi oldu ki, Yavuz Sultân Selîm'in câriyeden olma oğludur. Zeydîler'in elindeki Ta'azz kalesini aldı (12.2.1546). Sonra Özdemir Paşa, Zeydî İmâmı üzerine yürüdü. 6 gün karşı koyan San'â'yı aldı (23.8.1547). Eyâlet merkezi Zebîd'den San'â'ya taşındı. Sonra Özdemir Paşa,

Dîvân tarafından İstanbul'a çağrıldı. Yıllarca hiçbir resmî görev almadan, Sultan Süleyman'ın Afrika işleri için gizli müşâviri oldu. Tekrar Habeşistan'a gönderildi. Merkezi olan Musavvâ'ya geldi. 1562'de 62 yaşlarında orada öldü. Oğlu vezîr-i âzam Özdemiroğlu Osmân Paşa'dır.

Pîrî Reîs'in Seferi (1552)

Muhyiddîn Pîrî Reîs, Karamanlı (Konya) bir âileden olup, amcası Kemal Reîs (Kemâleddin Bey) gibi Gelibolu'da doğdu, onun yanında yetişti, onun Endülüs ve Mağrib seferlerine katıldı, Akdeniz'de görmediği kıyı, ada, liman, kaya kalmadı, hepsinin haritalarını çizdi, amcası ölünce Oruç Reîs'in ve daha sonra Hayreddîn Paşa'nın yanında çalıştı. 1500'de genç yaşında kapdan (deniz albayı) oldu. İkinci Bâyezîd'den sonra Sultan Selim ile görüşdü. Ünlü Kitâb-ı Bahriyye ve Dünyâ Harîtası'nı yazıp çizip takdîm etti. Vezîr-i âzam Dâmâd İbrâhîm Paşa'nın Mısır'ı teftişinde bindiği baştardanın kapdanlığını yaptı ve bir yıllık Mısır reformu

çalışmasınnda müşâviri oldu. 1547'de Solak Ferhad Bey'in yerine Hind Kapdanlığı'na tâyin edilerek Süveyş'e geldi. Portekizliler, Aden'i işgal etmişlerdi. Pîrî Reîs geri aldı (26.2.1548). 31 parça gemi (24'ü kadırga) ile Maskat'a geldi. Burasını da Portekizliler işgal etmişlerdi. 18 gün dayanan Maskat'taki Portekiz garnizonunu General Zoao de Lisboa ile beraber esir aldı. Şihr'e gelip, Hadramût şeyhlerine zinhâr Halîfe-i Rûy-i Zemîn'in sözünden çıkmamalarını, Portekizliler'i kabûl etmemelerini, mükellefiyyetlerini yerine getirmelerini istedi. İran'ın Lâristân kıyısında Kişm adasını aldıktan sonra Portekiz'in elindeki Hürmüz kalesine geldi. Şiddetle muhâsara etti, alamadı. İran'ın sonradan Bender-'Abbâs adını alan limanına girip, gösteriş yaptı ve Portekizliler'le işbirliği yapan Müslümanlar'ı ayıpladı. Ummân emîrliklerini, Katar ve Bahreyn'i gezip Osmanlı'ya tâbî oldukları hakkında ahid aldı. Daha önce bu taraflarda Osmanlı metbûluğu sâdece lâfızda idi. Basra limanına girdi. 27 parça gemisini onarılmak üzere Basra'da bırakıp, 3 kadırga ile Süveyş'e döndü. Basra beylerbeyisi

olarak Güney Irâk, Küveyt, Lahsâ, Şammar, Necd taraflarını yöneten Ramazânoğlu Kubad Paşa, durumu aleyhine olacak şekilde Dîvân'a bildirdi. Dîvân'da Hind sularını bilmeyen vezîrler, gerekli onarım yapmadan gemileri geri getirmenin tehlikeli olacağı hakkındaki Pîrî Reîs'in savunmasını kabûl etmeyip, îdâm hükmü verdiler. 80 yaşlarındaki amiral, Süveş'ten Kahire'ye çağrılıp îdâm edildi.Kaanûnî Asrı'nın en çirkin hadiselerinden biridir.

Maskat, 1506'dan beri Portekiz'in elindeydi. Pîrî Reîs'in fethinin ertesi yılı gene Portekizliler gelip müstevlî oldular. 1580'de Ali Bey, yeniden fethetti. Gene Portekizliler geldiler ve nihâî olarak ancak 23.1.1650'de Maskat'tan atıldılar.

Murâd Reîs'in Seferi (1552-53)

Pîrî Reîs'in yerine Hind Kapdanlığı'na, Katıyf bahriye sancak beyi Murad Reîs getirildi (Aralık 1552). Basra'ya geldi. Pîrî Reîs'in bıraktığı filonun 8 kadırgasını Basra bahrî üssünde bırakıp 18 kadırga ile Ummân Denizi'ne çıktı. 25 kadırgalık Portekiz filosuna çattı. İki taraf

yenişemedi. Bir kaç Portekiz ve Selmân ve Receb Reîsler'in kadırgaları battı, kendileri şehid oldu. Gemileri bozulan Murâd Reîs, Süveyş'e gitmeyi tehlikeli görüp, Basra'ya döndü. Azledilip yerine Seydî-Ali Reîs tâyin edildi (6.12.1553). Hürmüz Boğazı muhârebesi, Osmanlılar'la Portekizliler arasında geçen en kanlı açık deniz muhârebelerinden biri sayılmaktadır. Yazın, dehşetli bir sıcak altında cereyân etmiştir.

Seydî-Ali Reîs'in Hind Kapdanlığı (1553-57)

Seydî-Ali Reîs, İstanbul doğumlu olmakla beraber, ailesi Sinoplu'dur. Gerek dedesi, gerek babası tersâne kethudâsı (bahriye müsteşârı) idiler. Genç yaşında Rodos'un fethine katıldı (1522). Barbaros'un en güvendiği amiraller arasına girdi. Preveze'de sol kanat amirali idi. Tarâblus'un fethinde Turgut Reîs'in muâvini idi. Tersâne kethudâsı, sonra Sultân Süleymân'ın bahriye müşâviri oldu. Hind Kapdanlığı'nı Sultân Süleymân kendisine, Haleb'de

bulunurken teklîf etti. Kabûl ederek (6.12.1553) Haleb'den Bağdâd yoluyle Basra'ya geldi (3.2.1554). 15 kadırga ile Basra'dan ayrıldı (2.7.1554). Bender-Bûşîr ve Katıyf'e, Bahreyn'e geldi. Hürmüz Boğazı'nda 25 Portekiz kadırgası yolunu kesti (9.8.1554). Bir Portekiz kadırgası batınca düşman, Osmanlı filosundan uzaklaştı. Takviye alıp Maksat açıklarında yeniden Seydî-Ali Reîs'in karşısına çıktı (25.8.1554). Korkunç bir sıcak hüküm sürüyordu (Hammer, VI, 186). Portekizliler'e kral nâibi Alfonso de Noronha'nın oğlu Don Fernando kumanda ediyordu. Kıyıya yakın, borda bordaya, akıl almaz derecede kanlı muhârebe hiç durmadan 18 saat devâm etti. 7 Türk ve 6 Portekiz kadırgası battı. İki taraf forsasında kürek çekecek, topçuda top ateşleyecek tâkat kalmadı. İki filo biribirinden uzaklaştı.

Seydî-Ali Reîs, kalan 11 kadırgasıyla yoluna devâm etti. Hadramût kıyılarında "tûfân-ı fîl" tâbîr edilen kasırgaya yakalandı. Doğuya dümen kırdı. Kalafatları açılan teknelerle güç belâ Gücerât'a vardı. 3 kadırgası karaya vurdu. 8 kadırga da tâmirleri uzun zaman isteyen

durumda idi. Ağırlıklar, tekneler batmasın diye denize atılmıştı.

Türk filosu, Bombay'ın 160 km kuzeyinde ve Sûrat limanı güneyinde Demen (Damao) liman açıklarına düşmüştü. 2 kadırgasını ve toplarını Osmanlı asıllı Demen vâlîsi Melik Esed'e bağışlayıp 6 kadırga ile Sûrat'a (Seret) girdi (30.8.1554). Bu gemileri ve toplarını da gene Osmanlı olan Sûrat vâlîsi Hudâvend Hân'a bağışladı. Bunları kullanabilmek için mürettebâtının çoğunu da Hindistan'da bıraktı. Hindistan'da kalmak istemeyen 50 kadar levendiyle hareket etti. Gücerât sultânı İkinci Ahmed Şâh (1553-1561), yaptığı askerî yardım için Seydî-Ali Reîs'e teşekkür etti ve Sultan Süleymân'a tâbî olduğunu bildirdi.

Seydî-Ali Reîs ve levendleri Delhi'ye geldiler. Timuroğlu Hümâyûn Şâh (ki Hindistan fâtihi Bâbur'un oğludur), Osmanlı amiralini hiç ümîd etmediği büyük iltifatlarla karşıladı. Zîrâ ikisi de Sünnî-Hanefî olan Osmanoğulları ile Timuroğulları birbirlerini hiç sevmezler. Osmanlılar, Timur'un fecî Anadolu istîlâsını,

kardeş kanı akıtmasını, XX. asırda bile afvetmemişlerdir. Seydî-Ali Reîs, Timurlular'ın düşmanı ve Osmanlı pâdişâhına tâbî geçinen Gücerât şahlarına askerî yardım yaptığı, top, gemi, asker verdiği için büyük bir belâ beklerken, babası gibi çok aydın bir adam ve Türkçe'de şâir olan Hümâyûn, bunlara hiç aldırmadı. Hümâyûn'un has müşâviri oldu. Ancak 14 ay sonra Hümâyûn, kütübhânesinin üst raflarından bir kitâb almak için çıktığı merdivenden düştü, beyin kanamasından 48 yaşında öldü. Oğlu Ekber Şâh çocuktu. Onun nâmına devlete el koyan Türk beyleri, Osmanlılar'a aynı iltifatı göstermeyip, Hindistan'da ne işleri olduğunu sordu. Ancak eski hükümdar tarafından kabûl edildikleri için, fazla ileri gitmediler. Devletin hâkimi bulunan Karakoyunlu Bayrâm Hân'dan (ki Türkçe'de mühim bir şâirdir) ilgi görmeyen Osmanlı amirali ve levendleri, 15 ay sürecek bir seyahat için Delhi'den ayrıldılar.

Sind-Multân-Peşâver-Hayber-Kâbil yoluyle Timurlu topraklarından çıkıp Cengizoğulları'nın Türkistan topraklarına geçtiler. Semerkand-

Buhârâ-Hıyve yolunu tâkıyb ettiler. Ancak kuzeyden gidemeyip, güneye dönüp Horâsân'da, azılı Osmanlı düşmanı ve Şîî Safevî topraklarına girdiler. Bin müşkilâtla Irak'ta Osmanlı topraklarına kavuşup, Bağdâd'a cân attılar. Seydî-Ali Reîs, İstanbul'a Galata'daki ünlü konağına indi (1.5.1557). Fakat Sultan Süleyman, Edirne'de idi. Denizciliğe merâkı ve denizcilere sevgisi bilinen pâdişâh, Seydî-Ali Reîs'i birçok gece Edirne Sarayı'nda hususî olarak kabul etti. Birikmiş maaşlarının ödenmesini emretti. Seyâhatini kaleme almasını buyurdu.

Pîrî Reîs gibi, XVI. asır müsbet ilimler târîhinin büyük şahsiyetlerinden biri olan Seydî-Ali Reîs, coğrafya, matematik, astronomi üzerinde mühim eserlerin müellifi ve şâirdir. 1560 Cerbe muhârebesinde de bulundu. 65 yaşlarında İstanbul'da Galata'daki konağında öldüğü zaman (Ocak 1563), Cerbe'den 3 ve Hindistan dönüşünden 6 yıl geçmiş bulunuyordu.

Seydî-Ali Reîs, Hindistan'da iken, Hind kapdanlığına Kurdoğlu Hızır Reîs tâyîn edildi

(Aralık 1554). 15 yıl bu makamda kaldı. 1569'da İndonezya seferine gönderilince yerine Mahmûd Reîs getirildi. Sonra Sinan Reîs bu makama geldi ve 1577'de Hind Okyanusu'nda Portekiz donanmasını mağlûb etti.

Hulâsaten söylemek gerekirse, Gücerât imparatorluğu, çöküş devresinde bir Müslüman devletti. Tıpkı son dönem Memlûk devleti (Mısır) gibi donanması ve topçusu, hattâ eyâlet vâlîlikleri, Osmanlı subaylarının eline geçmişti. Dîvân-ı Hümâyûn bu zemini işleyip, Gücerât'a hâkim olamadı. Bunu başarabilse, Portekiz mes'elesini kökünden halledecek ve Mağrib'de İspanyollar'a karşı tâkıyb ettiği başarılı politikayı tekrarlayabilecekti. Mağrib, İspanya'nın başı ucunda idi. Buna rağmen başarı kazanıldı. Osmanlı toprakları ile Hindistan arasında büyük bir deniz vardı ama, Portekiz'le Hindistan arasında ise iki okyanus bulunuyordu. 1572'de Timuroğlu Ekber Şâh, Gücerât devletini yıkıp, eyâlet olarak ilhâk edince, bu topraklarda Osmanlı'nın şansı kalmadı. Zirâ Türkiye ve İran'dan sonra dünyânın 3. büyük devletini elinde tutan Timuroğulları ile bir savaş bahis

mevzuu olmazdı ve olsa, muhtemelen Osmanlı, bu savaştan yenik çıkardı.

Asrın sonlarında Aden bahriye sancak beyi (tümamiral) Ali Bey'in faâliyetleri dikkati çeker. Maskat'a kadar gidip oradan Portekizliler'i kovdu. Sonra filosu ile Kenya'ya gelip Malindi limanına demirledi (1584). Yerliler, bilhassa buradaki Arab azınlık ve Arab-Zencî melezi olan Svâhilîler, Osmanlıyı çok iyi karşıladılar. Ali Bey, onlardan müteşekkil bir askerî birlik kurdu. Kuzeyde Lamu adasını, güneyde Mombasa limanını ve aradaki sâhili, Osmanlı hâkimiyetine aldı. Buraları ve güneyde Mozambik kıyılarına kadar zaten yerli Şîrâzî hânedanınca Yavuz Sultân Selîm'i metbû tanımışlardı, yânî Osmanlı, bu toprakların yabancısı değildi. Portekizliler'e karşı Ali Bey'in kurduğu Arab kuvvetleri başarıyla mücâdele etti ve Portekizliler yalnız Malindi'yi alabildiler. 1589'da Ali Bey, 4 kadırga ve çok sayıda nakliye gemisiyle tekrar geldi. Mombasa'ya ayak bastı. Goa'daki Portekiz kral nâibi -ki Hind Okyanusu'ndaki en büyük Portekiz görevlisidir- kardeşi Don Thomé de Souza Countinho'yu, bir filo ile Ali Bey'in

üzerine gönderdi. Baskına uğrayan Türk filosu yakıldı. Mombasa, Türkler'den alındı. Ali Bey, esîr edilip Lizbon'a götürüldü. Türk leventleri Tanganyika içerilerine kaçtılar. Burada Afrika'yı harâbeye çeviren Zimbas zencîlerinin eline geçip, kızartılarak yendiler. Bu sûretle Tanganyika ve Mozambik kıyılarından Portekizliler'i atmak mümkün olmadı. Ama Şîrâzîler, bu ülkelerin şurasına burasına hâkim olarak Osmanlı tâbii geçinmekte devâm ettiler. Bu sıralarda Fas'ta Ramazan Paşa, Portekiz ordu, donanma, kral ve devlet adamlarını imhâ edip, Portekiz devletini yıkmıştı. Dîvân-ı Hümâyûn, Hind Okyanusu'na daha büyük bir filo gönderebilseydi, Portekizliler'in Doğu Afrika'dan atılması ve burada Osmanlı hâkimiyetinin yerleşmesiyle İslâm'ın bugünkinden daha lehde bir nisbette yayılması ve Hıristiyan dîninin girmesinin önlenmesi mümkün olabilirdi.

Özdemir Paşa'nın 5 yıl içinde Sûdân ve Habeşistan'da yaptığı fetihler ise muazzam oldu. Emrinde 30.000 asker vardı. 1.000'i İstanbul'dan getirilmiş tüfekli yeniçeri idi.

6.000'i Mısır Türkleri'nden toplanmış gönüllüler ve çoğu eski Memlûk devleti askerlerinin çocukları idi. O zamana kadar hiç bir yabancının ayak basmadığı yerler keşfedildi. I. ve VI. şelâleler arasındaki topraklar gezildi. Nehrin iki yanında Osmanlı yönetimi ve iç bölgelerde Osmanlı himâye rejimi kuruldu. Her yerde garnizonlar kuruldu ki, sâdece subayları Türk, efrâd yerlilerdi. Eritre ve Somali fethedilip Habeşistan'ın iç bölgesinden mühim bir parça da himâyeye alındı. Özdemir Paşa, merkez seçtiği Bundiyye şehrinde tropikal bir hastalıktan öldü ve nâşı oğlu tarafından Musavvâ'da yaptırılan muhteşem türbeye gömüldü. Özdemir Paşa'nın yerine 34 yaşındaki oğlu Osmân Bey, Habeş beylerbeyisi Osmân Paşa olarak tâyîn edildi (1560). İstanbul'a çağrılıncaya kadar (22.8.1567), babasının fütûhât sâhasını genişletti. Afrika'nın ücrâ köşelerine kadar İslâm dinini, câmii, Osmanlı düzenini, o ülkelerin asla görmediği medeniyet ve kültür unsurlarını götürdü.

6. Sefer-i Hümâyûn: 1. İran Seferi

(1533-35)

1514 Çaldıran darbesi, 1533'e kadar 19 yıl, dünyanın Türkiye'den sonra gelen 2. devleti durumundaki Safevî İran Türk İmparatorluğunu, hareketsiz tuttu. Bu müddet içinde İran, Türkistân hâkanlığı ile doğuda çekişti. 1533'de Şâh İsmaîl'in ölümünden 9 yıl geçmiş ve oğlu Şâh Tahmasb 16 yaşına gelmişti. Tahmasb, Sultan Süleyman için, Charles-Quint'den sonra en büyük rakıyb ve düşman oldu. Charles-Quint'den 5 ve Tahmasb'dan 19 yaş büyüktür.

Kuzey Irak'ı elinde tutan Osmanlı devletinin, mutlaka Basra Körfezi'ne inmesi, prestij bakımından Bağdâd'a hakim olması gerekiyordu. Türkmen Safevî İran, Doğu Anadolu'nun şurası burası üzerindeki emellerinden hâlâ vaz geçmiş değildi. Van'ı elinde tutuyor, Osmanlı'ya tâbî Bitlis hânını Şâh'a tâbî olması için ayartıyordu (21.9.1532). Bu durum üzerine vezîr-i âzam Dâmâd Makbûl İbrâhim Paşa, İran üzerinde sefere hareket etti (21.10.1533). Kışı Haleb'de geçirdi. Sonra Âmid (Diyarbakır) şehrine gelip (14.5.1534) burada 1

ay kaldı. Ahlat, Âdilcevaz, Erçiş ve nihayet Van (23.6.1534) İran'dan alınarak Safevîler Van Gölü bölgesinden çıkarıldı. Erzurum'un kuzey-doğusundaki yerler, Pasinler'den Oltu'ya kadar, bu arada Bâyezid (şimdiki Ağrı ili) kezâ Safevîler'den alınarak bugünki Türkiye'nin doğu sınırları elde edilmiş oldu.

Sultan Süleyman ise, vezîr-i âzamı ile birleşmek üzere, 11.6.1534'de İstanbul'dan ayrıldı. 6. sefer-i hümâyûnudur ki, 1. İran seferidir ve Osmanlı tarihlerinde "Irâkayn" (2 Irâk, yânî Irâk-ı Arab ve Irâk- Acem) Seferi diye meşhurdur. İkinci Süleyman'a Macaristan fatihliği kazandıran 3. seferi Mohaç'dan sonraki en ünlü sefer-i hümâyûndur, zirâ Bağdâd fatihliği kazandırmıştır. İstanbul'da Ulu Şehzâde Mustafa, taht muhâfızı (saltanat nâibi) olarak bırakılmıştır.

İbrahim Paşa, İran'ın eski taht şehri Tebrîz'e girdi (13.7.1534). Tek kişinin burnu kanamadı. Ulama Paşa'yı Tebrîz (Güney Azerbaycan) beylerbeyisi yaptı. Yavuz'un fethinden 19 yıl, 10 ay, 7 gün geçmişti. Geylân (Reşt) emîri

Dûbâc İshâkî, Safevî tâbiiyyetinden çıktığını, Osmanlı tâbii olduğunu îlân etti (21.8.1534). Kuzey Âzerbaycân'daki Şîrvân-Şâhlar da Osmanlı tâbiiyetine girdiler. Bu sırada Tebrîz, artık İran'ın taht şehri değildi. Bir kaç yıl önce taht şehri daha içeride Kazvîn'e taşınmıştı. Tebrîz, Türkiye sınırına yakındı ve Osmanlı'ya karşı savunamıyordu.

Bu arada Hakkâri ve bugünki Ermenistan devletini teşkil eden topraklar alındı. Bu olaylar geçerken İkinci Sultan Süleyman Han, Konya'ya gelip Mevlânâ'nın sandûkasının saçaklarını öptü (20.7.1534). Pâdişâh, Kayseri'de iken, Barbaros Hayreddin Paşa da Tunus şehrini fethetmek üzere İstanbul'dan ayrılıyordu (1.8.1534). 20 Ağustosta Şîrvân-şâh, Erzincan'da bulunan pâdişâha tâbiiyetini arz etti. 28 Eylülde Pâdişâh, Tebrîz'e geldi. Yavuz'un fethinde dünyanın en büyük ve parlak beldelerinden biri olan şehir, eski mâmurluğunu kaybetmişti. 29 Eylülde Ucan yaylasında pâdişâh ile vezîr-i âzamı buluştular.

5 Ekim'de iki ordu birleşerek, padişahın başkumandanlığında, Ucan yaylasından hareket

etti. 13 Ekim'de Tebrîz-Kazvîn yolunda Sultâniye'ye geldiler. Geylân emîrine Reşt'e dönmesi için emir verildi. Sultan Süleyman, Safevî ordusunu bulmak için oyalanıyor, keşif yaptırıyordu. Şâh'ın ise, babasının Çaldıran'daki âkıbetine düşmemek için, meydan muhârebesine çıkmamak azmi kesindi. Sultan Süleyman, ne Charles-Quint'i, ne Tahmasb'ı meydan muhârebesine razı ve icbâr edememiştir. Padişah, Kuzey-doğu Anadolu'yu içine almak üzere Erzurum eyaletini kurup, başına Dulkadıroğlu Mehmed Hân'ı (Paşa) getirdi ki, babası Sultan Selim'in dayızâdesi idi. Orduy-ı Hümâyûn, Hemedân'a geldi (29 Ekim) ki, Irâk-ı Acem'in merkezidir. Irak Selçukluları'nın taht şehri idi. Bugün olduğu gibi o zaman da bu bölgeler Türkler'le meskûndu.

Orduy-ı Hümâyûn Bağdad üzerine yürüdüğü anlaşılınca, Safevîler'in Bağdâd beylerbeyisi Tekelü (Antalyalı) Mehmed Hân Türkmen, şehrin Osmanlı'ya karşı savunmasının mümkün olmadığını görüp şehri boşalttı. Sultan Süleyman, halîfeler şehri Bağdâd'a girdi (28.11.1534). Bu şehirde yaşayan çok büyük Türk şâiri Fuzûlî-i

Bağdâdî: Geldi burc-î evliyâyâ pâdşâh-î nâm-dâr târîh mısraını (941) taşıyan 70 beyitlik ünlü kasîdesini sunarak, Sultân Süleymân'ı karşıladı. Pâdişâh, derhâl İmâm-ı Âzam Ebû-Hanîfe'nin türbesini ziyâret ederek, Âzamiyye'nin ihyâsını emretti. Bu arada kutsal Şîî şehirleri (Kerbelâ ve Necef), Osmanlılar'ın eline düştü. Sünnîler'ce de kutsal olduğu için, itinâ edildi.

Pâdişâh, Bağdad'da 4 ay, 1 gün kalıp hareket etti (1.4.1535). Bütün Orta Irak fethedildi. Basra'daki Emîr Râşid'in ise tâbiiyyeti kabûl edildi, Bağdad'a gelip hakanın elini öptü. Padişah Bağdad'da iken Şâh gelip, Tebrîz'i istirdâd etti (9.12.1534). Bu sûretle Tebrîz'deki 2. Osmanlı hakimiyeti 4 ay, 27 gündür. Hâkan, 18-23 Mart'ta Kerbelâ ve Necef'i ziyâret etti, Hazret-i Hüseyn ile babası Hazret-i Alî'nin türbelerinde sadaka dağıttı. Bağdâd beylerbeyiliğini kurarak başına Ramazanoğlu Uzun Süleyman Paşa'yı getirdi ki, bu Türkmen prensi, 5 yıl sonra da ilk Budin (Macaristan) beylerbeyisi olmuştur. Osmanlı'nın geleceği zannıyle bir ara taht şehri Kazvîn'i de boşaltıp (Hammer, V, 208) meydan muhârebesini kabul

etmeyeceğini açıkça gösteren Şâh, Orduy-ı Hümâyûn'un İran'a yeniden girmesi üzerine Tebrîz'i gene savunmadı. Tebrîz, 3. def'a işgal edildi (30.6.1535) ve hâkan, 17 gün İran şahlarının sarayında kaldı. İki Osmanlı işgali arasındaki Safevî hakimiyeti 6 ay, 22 gündür.

Şâh'ın 18 yaşındaki kardeşi Sâm Mîrzâ -ki Horâsan = Herât valisi idi- Tebrîz'e gelip Sultan Süleyman'a sığındı (21.7.1535). Mühim bir olaydı. Şâh, Ustacalu Han Türkmen'i elçi gönderip sulh istedi. Irak ile Doğu Anadolu'da bu sefer-i hümâyûnda Osmanlılar'ca fethedilen yaklaşık 500.000 km2 kadar ülkeleri bırakmayı kabul ediyor, fakat Azerbaycan'da ve İran'da işgal edilen yaklaşık 400.000 km2 kadar ülkeleri geri istiyordu. Şartları böyle idi. Bu sırada kendini Kazvîn'de tehlikede gören Şâh, Isfahân'a çekilmişti. Şüphesiz Osmanlı, Kazvîn'e ve Isfahân'a gelmeye muktedirdi. Fakat o zaman Şâh ve Türkmen ordusu Meşhed'e, Herât'a, Kandehâr'a çekilecekti. Safevî stratejisi anlaşılmıştı. 18 gün Şâh'ı arayan Sultan Süleyman, 31 gün sonra Tebrîz'e döndü (20 Ağustos). 27 Ağustosta hareket etti. Ahlat'a

geldi. Burası Osmanoğulları'nın atalar yurdu idi, buradan Söğüt'e gelmişlerdi. Ancak Van'ı Safevîler işgal etmişti, şimdilik geri alınamadı.

Orduy-ı Hümâyûn 20 Ekim'de Diyarbakır'a gelip 22 gün kaldı. 24 Kasım'da Haleb'e geldi. 8 gün kalıp hareket etti. 8 Ocak 1536'da Sultan Süleyman, bu def'a Bağdâd Fâtihi sıfatıyla İstanbul'a döndü. Sefer-i hümâyûn 1 yıl, 6 ay, 27 gün sürmüş, İbrahim Paşa'nın İstanbul'dan ayrılması üzerinden ise 2 yıl, 2 ay, 18 gün geçmişti. 4 asır için Irak'ı Osmanlı birliğine katan bu mühim sefer, Safevîler'i Arab âleminden tamamen atmış oldu. Erzurum eyaleti kurularak (1.11.1535), Türkiye'nin Kafkasya sınırı temînât altına alındı. Osmanlı dönünce, Safevîler, Tebrîz'i ve bugün İran'da kalan toprakları geri aldılar. Van gibi Anadolu'da bir kaç yeri hâlâ ellerinde tutuyorlardı.

1536-48 arasında iki büyük Türk İslâm devleti arasında statükonun muhâfazası için iki taraf da gayret gösterdi. Ancak Osmanlı lehine gelişmeler oldu. Erzurum beylerbeyisi Dulkadıroğlu Mehmed paşa, Ahıska'yı fethetti

(4.7.1536) ve Gürcistan'ın mühim kısmını Osmanlı nüfûzuna aldı. Türkmenler, kolayca Şîî oldukları hâlde, Kürdler, Sünnîlik'de (Şâfiî) direniyorlardı. Bu yüzden daha çok Osmanlı'yı tutuyorlardı. İran'ın Kürd ve kısmen Arablar'la meskûn güney-batı bölgesinde Osmanlı nüfûzu gittikçe arttı.

Basra eyâleti kuruldu (24.7.1538). Güney Irak, Küveyt, Lahsâ, Katıyf, Necd, Katar, Bahreyn, Ummânü'l-Mütesâlih, Cebel Şammar bölgeleri, doğrudan doğruya veya Arab şeyhlerine Osmanlı himâyesi kabul ettirilerek, Basra'ya bağlandı. Bu sûretle Basra Körfezi üzerinde geniş bir Osmanlı yayılması görüldü.

1547'de Şâh'ın diğer bir kardeşi, Elkas Mîrzâ, İstanbul'a gelip padişaha sığındı. Bu da İran üzerine yeni bir seferin açılmasına başlangıç oldu. Yeni seferin asıl sebebi, "halîfe" denen Şâh'ın ajanlarının, hâlâ Anadolu'ya ve Güney Kafkasya'ya sızıp, Türkmenler arasında Şîî mezhebini ve Şâh tarafdarlığını yaymalarıdır. Safevîler bu işi Şîrvân'da (Kuzey Azerbaycan) kan akıtarak yapmaya kalkınca, yeni bir sefer

zarûreti doğdu. Anadolu'da ise ancak ince ve gizli bir propaganda ile îmanlar değiştiriliyordu. Şîrvân'dan sonra Kuzey Kafkasya'nın doğusundaki Sünnî-Şâfiî Dağıstan'da da Safevîler, kılıç kuvvetiyle halkı Şîî'leştirmek istediler. Dağıstân beyi Kırım Şamhal, Osmanlı'ya ilticâ ederek yardım istedi. Dîvân-ı Hümâyûn, Osmanlı'ya gücü yetmeyen İran'ın, ne kadar Sünnî küçük devlet varsa onlara musallat olarak kayıplarını telâfî etmek politikasından vaz geçmeyeceğine karar verdi.

Osmanlılar, Dağıstan ve Şîrvân'ı işgal ettiler. Kuzeyden sarıldığını gören Şâh telâş etti. Charles-Quint'in tekliflerini kabul ederek, Almanya-İspanya ile ittifak etti. Anadolu'da ise yeniden pek çok Türkmen'in ve Kürd'ün Sünnîlik'ten ayrılıp Şîa'yı kabûl ettiği görüldü. Safevî ajanlarının Tokat, Amasya, Çorum, Sıvas, Trabzon, Erzincan, Urfa, Diyarbakır, hatta Konya çevrelerinde birçok aşîret ve köy üzerinde müessir olduğu tesbit edildi. Sünnî imamlar ve hocalar, bu Şîa propagandası karşısında âciz kaldılar. Osmanlı düzeninde, eline silâh alıp baş kaldırmayan pâdişâh

tebeasının din ve mezhebi dolayısıyla baskı altına alınması sistemi yoktur. Binâenaleyh Osmanlı yöneticileri de âciz kalıyorlardı. Ancak Pîr Sultân Abdal gibi çok ileri giden ve Anadolu halkını açıkça Osmanlı'ya karşı kışkırtıp Şâh'ın yanına çağıran bir kaç kişi îdâm edildi. Alevî'liği kabul eden her kişi, Şâh'a "nezir" adıyle vergi veriyor, bu para İran'a gidiyordu. Rûm (Sıvas) eyâletinde Alevîlik propagandasının Ordu'ya da sıçradığı tesbit edildi. Osmanlı devletinin böyle bir şeye müsâmaha etmesine imkân yoktu. 20 levend (beylerbeyinin muhafız askeri), İran'a ajanlık yaptıkları tesbit edilip, tevkıfleri için emir çıktı. İran'a kaçarlarken yolda yakalanıp Erzurum'a getirilip asıldılar. Anadolu, Avrupa'da Katolik-Protestan kavgasına benzer kanlı bir iç harbe girmek üzereyken Dîvân, İran'a harb ilanına karar verdi. Türkistan hâkanına nâme-i hümâyûn yazılarak, doğudan İran üzerine yürümesi istendi.

Sultan Süleyman'ın Doğu ve Anadolu politikası akıllı ve gerçeklere uygundu. Alevî olanlara veya geçinenlere, açıkça devlet aleyhinde bulunmadıkları takdirde, hiçbir baskı

yapılmamasını te’mîn etti. Ancak Erzurum ve güneyde Diyâr-ı Bekr eyaletleri, Anadolu’yu İran’ın maddî ve mânevî taarruzundan muhâfaza edemiyordu. Daha doğuda yeni eyaletler kurulması lüzûmunu gören hakan, Erzurum doğusunda Kars ve Diyâr-ı Bekr doğusunda Van eyâletlerini kurdu. Dulkadıroğlu Mîrzâ-Ali Bey ilk Kars ve Çerkes Sarı İskender Bey, her ikisi de beylerbeyilik ve paşalıkla ilk Van eyâleti vâlîleri oldular. Bu sûretle ancak 1548’de Türkiye’nin bugünkü doğu sınırı kesin şekilde tesbit edilip, te’mînâta alındı. Ki, bu tarihte Osmanlı’nın hangi sınırlara eriştiği, yukarıdaki bahislerde anlatılmıştı. Kaanûnî, Sünnî olan Elkas Mîrzâ’yı, ağabeyi Tahmasb yerine şâh da îlân etti. Mîrzâ, Kum ve Kâşân dahil birçok İran beldesini elde ettiği halde varlık gösteremedi ve değersiz bir şahsiyet olması yüzünden İran’da Şîî hakimiyetinin yıkılması şansı elde edilemedi (Târîh-ı Â’lem-ârây-ı’Abbâsî, s. 74-5).

Diğer taraftan Şîrvân’da (Kuzey Âzerbaycan) Osmanlı hakimiyeti 2,5 yıldan ibaret kaldı. Artvin ve Kars’ın son kazalarının Safevîler’den fethi, 1551 Mayısı’na kadar gecikti.

11. Sefer-i Hümâyûn: 2. İran Seferi (1548-49)

Sultan Süleyman'ın iki İran seferi arasında 13 yıl ara vardır ve bu müddet içinde Avrupa'ya 4 sefer-i hümâyûn yapmıştır. 2. İran seferi, 11. sefer-i hümâyûnudur. 29.3.1548'de İstanbul'dan hareketiyle başlamıştır. Sefere padişahın en küçük oğlu Şehzâde Cihangir de katıldı. Elkas Mîrzâ ise şâh ilân edilerek Osmanlı kuvvetleriyle önden İran'a sevk edildi.

Şâh, Tebrîz'de idi. Padişahın Hoy'a geldiğini öğrenince şehri boşaltıp Kazvîn'e çekildi. Asla meydan muharebesi kabul etmemeye kararlı idi. Osmanlılar, 4. def'a Tebrîz'i işgal ettiler (27.7.1548). Tebrîz'in Osmanlılar'ca 3. tahliyesi üzerinden 12 yıl, 11 ay, 1 gün geçmişti. Şehirde 5 gün kalan hâkan Van'a geldi. 10 gün kaleyi savunan Safevîler 25 Ağustosta teslim oldular. Kaleyi fevkalâde tahkim eden padişah, Diyarbakır'a (29 Eylül), oradan Haleb'e (25 Kasım) gelip, kışı Haleb'de geçirdi. 6.6.1549'a kadar padişah, 6 ay, 11 gün Haleb'de kaldı. Bu

sırada Elkas Mîrzâ, Kirmânşâh-Hemedân-Kum-Kâşân-Isfahân-Şîrâz seferlerini yaptı, fakat ağabeyine baş eğdiremedi. Ağabeyinin eline geçip Kahkaha (Alamût) kalesine gönderildi.

Kaanûnî, Haleb'de oğulları Bâyezîd ve Cihângîr Hanlar'la kışlayıp hareket etti. Uzun müddet de Orduy-ı Hümâyûn ile Diyarbakır civarında konakladı (25 Ağustos-5 Kasım 1549). 21 Aralık'ta İstanbul'a dönen Sultan Süleyman'ın bu sefer-i hümâyûnu 1 yıl, 8 ay, 23 gün devâm etti. 1551 yazında Şâh Tahmasb, Doğu Anadolu'ya geldi. Van ve Erzurum eyaletlerini çiğnedi.

12. Sefer-i Hümâyûn: 3. İran Seferi (1553-55)

2. İran seferinden dönüşünden 3 yıl, 8 ay, 8 gün sonra Sultan Süleyman, 3. İran seferi için İstanbul'dan hareket etti (28.8.1553). Bu sefere "Nahcevan Seferi" de denir. 58 yaşını geçmişti. Yanına en küçük oğlu Şehzâde Cihangir'i aldı ve ortanca oğulları Şehzâde (İkinci) Selîm ile

Şehzâde Bâyezîd de yolda katıldılar. 5 yıl önce yaptığı gibi kışı, çok sevdiği Haleb'de geçirmeye karar verdi. 5 ay, 1 gün bu şehirde kaldı (8.11.1553-9.4.1554). 18 Temmuz'da Revân'a geldi (Erivan). İran'ın eyâlet merkezi olan bu şehri aldı. Aras nehrinin kuzey kıyısında –sefere adını veren- Nahcivan şehrini de aldı. Kuzey Âzerbaycân'dan –Aras'ı geçerek- Güney Azerbaycân'a geldi. Şâh, sulh istedi. Osmanlı istihbaratı padişaha, Şâh'ın meydan muharebesi kabul etmemeye kararlı olduğunu, Safevî ordusunu bulmanın imkânsızlığını bildirdi. Hâkan, Anadolu'ya döndü. 24 gün Erzurum'da kalıp 28 Eylülde ayrıldı. 30 Ekim'de Amasya'ya varıp burada 7 ay, 22 gün kalıp kışı geçirdi (30.10.1554-21.6.1555).

Padişahın mûtad dışı olarak 2 yıl üst üste Anadolu'da kışlaması, Şâh'ı ürküttü. Çok uzun müzakerelerden sonra Türkiye ile İran arasında Amasya Muâhedesi imzâlandı (29.5.1555). Gürcistan paylaşıldı. Anadolu'da aşağı yukarı bugünkü sınırlar üzerinde anlaşıldı. Güneyde Irak'da da sınırlar aşağı yukarı bugünkü gibi idi. Almanya büyükelçisi Baron von Busbek ile de

uzun müzâkereler yapıldı. Fakat sulh imzalanmadı. 2 Haziran'da ancak 6 aylık bir mütâreke yapıldı.

Dünyanın 1. ve 2. devletleri olan Osmanlı Türkiyesi ile Safevî İran, 23 yıl sürecek bir sulh dönemine girdiler. Bu sıralarda Charles-Quint ferâgat ederek Almanya ile İspanya biribirinden ayrıldı, Avrupa ve Osmanlı, rahat nefes aldı. Osmanlı, gene Almanya ve İspanya ile savaşacak, fakat hiç olmazsa ayrı iki devletle savaşacaktı. İran ile sulh, 3 sefer-i hümâyûndan sonra, Irak'ın ve Doğu Anadolu'nun ilhâkı, Anadolu birliğinin kesinleşerek Osmanlı lehine gerçekleşmesi, Kafkasya'da mühim kazançlarla neticelenmişti. Osmanlı için çok kârlı bir durum gibi gözüküyordu. Aslında o derecede radikal bir çözüm olmaktan uzaktı. Amasya Muâhedesi, Osmanlı'nın cihan devleti idüğünün şüphesiz bir çok vesîkasından biri mâhiyetindeydi. Fakat aynı zamanda Türk âleminin ikiye bölündüğünü, Türkiye ile Türkistan arasına Şîî İran'ın girdiğini, bu barajın aşılamadığını, milyonlarca Türk'ün İran'da İranlılaşmaya ve İran tebeası olmaya mahkûm edildiğini de gösterir bir vesika idi.

Üstelik Charles-Quint'i ve halefi Ferdinand'ı imparator titri ile tanımayan ve bu tanımayışını onlara kabul bile ettiren Osmanlı Cihan Devleti, Şâh'ın Pâdîşâh ile aynı statüde, eşit bir hükümdar olduğunu resmen kabul ediyordu. Avrupa'da "Şâh olmasa Osmanlı, Ren'e dayanır" fikri gerçekti. İran'da "Avrupa, bilhassa İspanya ile Almanya olmasa Osmanlı, Türkistân'a dayanır" fikri talaffuz edilmemişti ama, bu da bir gerçekti. Osmanlı'nın Avrupa'da Viyana barajını aşması gerekmezdi, belki hiç lüzumlu değildi. Fakat Safevî barajını yıkması tarihin Asya lehine şartlarını değiştirecekti. Osmanlı'nın nefesi buna yetmedi.

Velîahd-Şehzâde Sultân Mustafa Hân Mes'elesi

Kaanûnî Sultan Süleyman'ın çocukları şunlardır: Velîahd-şehzâde (1.1526-11.1553) Mustafa (1515-6.11.1553), Şehzâde Mehmed (1521-6.11.1543), Mihrümâh Sultân (1522?-25.1.1578), İkinci Selîm (28.5.1524-15.12.1574), Şehzâde Bâyezîd (14.9.1525-

23.7.1562), Şehzâde Cihângîr (1531-27.11.1553). Küçük yaşta ölen 5 şehzâde ile 3 sultân bunların dışındadır. En büyük oğlu Ulu Şehzâde Mahmûd 9 yaşında ölmüştü (29.10.1521). Mehmed, Mihrümâh, Selîm, Bâyezîd, Cihângîr, hepsi Hurrem Hâsekî-Sultân'dan (1506?-17.4.1558) doğmuşlardır. Ulu Şehzâde Mustafa'nın annesi Mâh-i Devrân Hâsekî'dir (1499?-3.2.1581).

Hurrem Hâsekî, Sultân Süleymân üzerinde gittikce artan bir nüfuz kazandı ve tek zevcesi hâline geldi. Büyük şehzâde dışındaki çocuklarının annesi idi. Tahtı kendi oğullarından birine te'mîn etmek için, velîahd-şehzâdeyi bertaraf etmesi gerekiyordu. Bunun için çok uzun yıllar süren, çok sabırlı, dikkatli, entrikalı bir politika tâkıybine başladı ve bütün mevcûdiyetini bu işe hasretti.

Kaanûnî'nin Pîrî Mehmed Paşa'yı emekliye sevk edip vezîr-i âzam yaptığı Dâmâd Makbûl İbrâhîm Paşa (25.4.1495-15.3.1536), 12 yıl, 8 ay, 18 gün iktidar makamında kaldı (27.6.1523-15.3.1536). Padişahın hemşîresi Hadice

Sultan'ın (1496?-1582) zevci idi. Tam salâhiyetle hükûmet işlerini yürüttü. Çok parlak diplomattı. Böyle bir vezîr-i âzamın meşrû velîahd aleyhine tahrîki mümkin değildi. İbrâhim Paşa'nın düşmesine ve ansızın idamına sebeplerden biri de, Hurrem'in onun kuyusunun kazılmasındaki pek su yüzüne çıkmayan ince entrikalarıdır. Hurrem, nâfiz bir vezîr-i âzamdan kurtuldu. Nitekim ondan sonra gelen vezîr-i âzamların hiç biri, İbrâhim Paşa'nın nüfuzunu kazanamadı. Sırasıyla Ayas Mehmed Paşa (15.3.1536), onun ölümüyle pâdişâhın diğer bir hemşîresi ile evli bulunan Dâmâd Lutfî Paşa (13.7.1539), onun azliyle Hâdim Süleymân Paşa (27.4.1541), nihâyet Dâmâd Rüstem Paşa (28.11.1544) vezîr-i âzam oldular.

Bu arada Hurrem'in büyük ve Kaanûnî'nin 2. oğlu Şehzâde Mehmed, Saruhân beyi olduğu Manisa'da öldü. İstanbul'a getirilip babasının Mîmâr Sinân'a yaptırdığı muhteşem Şehzâde Câmii yanındaki türbesine gömüldü. Artık Hurrem, diğer oğulları için çalışacaktı. Velîahd-Şehzâde Mustafa hakkındaki projesi, Şehzâde Mehmed'in ölümüyle hiç değişmedi.

Dâmâd Rüstem Paşa (1505?-10.7.1561), Kaanûnî'nin çok sevgili ve tek kızı Mihrümâh Sultân ile evlendi (26.11.1539). Gerek kızı, gerek dâmâdı, Hurrem Hâsekî'nin iki vasıtası oldular. Bu troyka, hedefine adım adım yürüdü. Sonunda işi gaayet mâhirâne düzenlenmiş sahte nâmeler tertîbine kadar götürdüler. Buna göre Sultan Mustafa ile Şâh Tahmasb anlaşmışlardı, Mustafa, Şâh'a damad olacak ve Şâh da ordusu ile Şehzâde'yi babasının tahtına oturmak için destekleyecekti. O çağ Osmanlı politikasında Dîvân-ı Hümâyûn'u en çok ürküten husus, Anadolu'ya Şîî'liğin sıçraması idi. Burada anlatılması lüzumsuz bir seri entrika neticesinde Sultan Süleyman, büyük oğlunun kendisine karşı ayaklanacağına ve devletin başına çok büyük bir gaaile açacağına kaanî oldu. 12. sefer-i hümâyûn (3. İran seferi), İran'a karşı hazırlandı ama, padişah, yolda büyük oğlunun işini bitirmeye de karar vermişti.

Konya Ereğlisi yakınlarında Aktepe ordugâhında Velîahd-Şehzâde, kemendle boğuldu (6.11.1553). Ordu'da muazzam bir memnuniyetsizlik, çok sert tepkiler oldu. Sultan

Süleyman, komplonun en büyük adamı olan damadı Rüstem Paşa'yı azletmeye mecbur kaldı.

Sultan Mustafa Han'ın katli, Kaanûnî Asrı'nın en çirkin ve uğursuz olaylarından biridir. 38 yaşında ve 32 yıl, 10 aydan beri veliahd ve Cihan Saltanatı diye öğünülen Osmanoğulları tahtının meşrû ve liyâkatli vârisi idi. Sultan Süleyman, bir seri entrikanın kurbanı olarak, oğullarının en değerlisine kıymıştı. Sultan Mustafa'nın Ordu'da ve halk içinde prestiji tam olup, dedesi Yavuz Sultan Selim'in modeli idi. Vechen Sultan Selim'e o derecede benzemesi, kendisine olan sevgiyi arttırmıştı. Şâir ve hattât idi. 2 kızı kendisinden sonra öldü. Bu olayla çok sarsılan Sultan Süleyman'ın en küçük oğlu Cihângir de 22 yaşında Haleb'de öldü. Mustafa, Bursa'daki türbesinde, Cihangir ise İstanbul'da medfûn olup, Cihângîr adına babası İstanbul'da bir câmî yaptırmıştır. Böylece ortada Cihân Tahtı'nın 2 vârisi kaldı: Velîahd-Şehzâde Selîm ve ondan sadece 16 ay küçük olan Şehzâde Bâyezîd. İkisi de Hurrem'den doğmuşlardı. Bâyezîd daha faâl ve daha muhteristi. Şimdi Cihan Tahtı verâsetini onlar çekişeceklerdi.

Şehzâde Sultân Bâyezîd Hân Mes'elesi

Şehzâde Bâyezîd'in sancağının 17,5 yıldan beri bulunduğu Germiyan'dan (Kütahya) –İstanbul'a çok daha uzak olan- Amasya'ya değiştirilmesi (21.12.1558), Ulu Şehzâde Selîm'in ise Konya'da bulunması, padişahın, artık meşrû velîahd olan Selîm'i desteklemeye kararlı olduğuna işaret sayıldı. Bâyezîd, ağabeyinin üzerine yürüdü, fakat Konya meydan muharebesinde yenildi (30-31.5.1559). Amasya'ya geldi ve 12.000 askerle İran'a hareket etti. Peşindeki ordu kendisine erişemedi. İran'a girdi ve 3,5 ay sonra İran'ın taht şehri olan Kazvîn'e geldi (24.11.1559). Şâh Tahmasb tarafından davet edilmişti ve çok iyi karşılandı. Ancak emrindeki ordu ile Şâh'ı devirmek teşebbüsü ortaya çıkınca, ordusu dağıtıldı, kendisi de sıkı göz altına alındı. Sonunda Şâh, Sultan Süleyman'ın tekliflerini kabul ederek, Şehzâde Bâyezîd ile 4 oğlunu katlettirip, Osmanlı elçilerine teslim etti (23.7.1562). Şehzâdeler Sıvas'a getirilip gömüldüler.

Şâh, bu pis iş için, Sultan Süleyman'dan

1.200.000 altın ve Kars kalesini istedi. Ancak 500.000 altın ve ağır mücevherler aldı. Şehzâde Bâyezîd 37, ağabeyi Selîm 38, Kaanûnî 67, Şâh ise 48 yaşlarında idiler.

Şehzâde Bâyezîd, Türkçe ve Farsça'da şâir (mahlası Şâhî), hattât, değerli asker idi. 9., 10., 11., 12. sefer-i hümâyûnlara katıldı. Arab ülkelerinden Macaristan'a, İran'a kadar olan yerleri gördü. En büyükleri 19 yaşlarında ve Çorum sancak beyi Orhan olan 5 oğlu katledildi. 4 kızı hayatta kaldı.

Şehzâde Mehmed'in kızı Hümâ-Şâh Sultân (1544?-1582?), 3 def'a evlendi ve Kaanûnî'nin bu torununun pek çok çocuğu oldu. Ancak Bâyezîd'in düşmesinden sonra tahta geçebilecek tek şehzâde olarak Sultân Selîm kaldı.

Sultân Bâyezîd, Kazvîn'de iken, İstanbul'da Rüstem Paşa öldü (10.7.1561). İlk sadâreti 8 yıl, 10 ay, 8 gün, 2.si 5 yıl, 7 ay, 19 gün ve ikisinin toplamı 14 yıl, 7 ay, 19 gündür. Kanûnî devrinde en uzun iktidarda kalmış vezîr-i âzam ve esâsen Türkiye tarihinde en uzun başbakanlık yapmış olanlar içinde müddet bakımından 8.dir.

Halk ve aydınlar tarafından sevilmezdi. Şahıslara karşı hasis, fakat sosyal müesseseler, vakıflar, hayır eserleri yapmakta cömertti, akıl almaz hayır eserleri bırakmıştır. Servetinin bir kısmı rüşvetle edinilmiştir. Osmanlı devletine rüşveti sokmak gibi kötü bir şöhreti vardır. Bir Osmanlı tarihi yazdı ki Almanca'ya da çevrilmiştir, çok değerli değildir. Kurnaz, entrikacı, padişahtan korkmasa zalim olabilecek tabîatte, hükûmet işlerinde otoriter ve ehildi. Yüzü gülmez bir adamdı. Yerine 2. vezir olduğu için otomatik olarak geçen Semiz Ali Paşa ise aksine her zaman mütebessim, latîfeci, şakacı, zekî diplomat, muktedir devlet adamı idi. Fevkalâde şişmandı. Sadâreti 4 yıldan 11 gün eksiktir. Eceliyle öldü (28.6.1565). 2. vezir Sokollu Dâmâd Mehmed Paşa, otomatik olarak yerine vezîr-i âzam oldu. Kaanûnî'nin son vezîr-i âzamıdır. Yaşca kendisinden küçük olan Ulu Şehzâde (İkinci) Selîm'in büyük damadı idi.

13. ve Sonuncu Sefer-i Hümâyûn: Sigetvar Seferi (1566)

Sultan Süleyman, Nahcivan seferinden döndüğü 10 yıl, 9 aydan beri sefere çıkmamak suretiyle, ihtiyarladığını ilân etmişti. 4 oğlunun ve zevcesi Hurrem'in ölümleriyle sarsılmıştı. Sarayında ölmek istemedi. Ordusu içinde, mehter ve top sesleri arasında ölmek istedi. İstanbul'dan hareket etti (1.5.1566). Bu seferden dönemeyeceğini hareketinden önce anladığını gösteren deliller vardır.

29 Haziran'da Belgrad'ın karşı kıyısında Zemlin sahrâsında otağı kuruldu. Burada Erdel prensi Kral İkinci Janos'u (Yanoş) kabul etti. Üç def'a diz çöküp yer öpen krala elini öptürdü ve "nasılsın sevgili oğlum?" şeklinde büyük iltifatta bulundu. Bu Janos, Kaanûnî'nin Macaristan kralı yaptığı Zapolya'nın oğlu olup, 1 yaşında iken babasının ölümü üzerine kral olmuş, Kaanûnî tarafından kundağı içinde kabul edilerek Erdel prensi olarak Trasilvanya'ya gönderilmişti, şimdi 26 yaşına gelmişti. Sultan Süleyman'ın, Mohaç'ı kazanması, Macaristan'ı fethi ve krallığa Zapolya'yı tâyîni üzerinden tam 40 ve şimdi bulunduğu Zemlin sahrasına gelmesi, ilk sefer-i hümâyûnunda Belgrad'ı

fethetmesi üzerinden de tam 45 yıl geçmişti. İkinci Janos, Katolik'liği bırakıp Protestan olmuştu.

Sultan Süleyman, 5 Ağustos'ta Sigetvar kalesi önüne geldi. Budin eyaletinin sancak merkezlerinden olan Peç şehrinin 30 km kadar güney-batısında bir Alman kalesi idi. Bu sırada Kırım Hanı Devlet Giray, Slovakya'da idi (Hammer, VI, 310). Sigetvar, 10 yıl önce Budin beylerbeyisi Ali Paşa tarafından 69 gün kuşatılmış, düşürülemememişti. Sultan Süleyman, maiyyetindekilerin ağlıyarak yalvarmalarına rağmen hasta hasta atına binip muhâsara saflarını teftiş edip, son emirlerini verdi. Âşık olduğu askerini son def'a görmek istediği âşikârdır. Çok bitkin olarak otağına dönüp yattı ve bir daha kalkamadı. 5 Eylül'de dış kale düştü, iç kale mukavemet ediyordu. 7 Eylül 1566 Cumartesi günü henüz başlarken, gün doğmadan saat 1.30'da, "Cihan Hâkanı", Türkler'in "Kaanûnî" ve "Gazî", Avrupalılar'ın "Muhteşem" ve "Büyük" dedikleri İkinci Sultan Süleyman Han öldü. Bu sûretle, Birinci Murâd gibi şehîd olmamakla berâber, muhârebe

sahrâsında ölen ikinci pâdişâhtır. Fâtih ve Yavuz da sarayda değil, sefer hâlinde ve otağlarında ölmekle beraber, düşman toprağında ve harb meydanında değillerdi.

Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan ayrıldığı 4 ay, 6 gün olmuştu. Cenazesinin İstanbul'a gelmesiyle tamamlanan 13. sefer-i hümâyûn ise 7 ay, 5 gün sürmüş sayılır. 71 yaşını 4 ay ve 10 gün geçiyordu. Ondan önce ancak Orhan Gazi bu yaşa erişmiş, diğer padişahların çoğu bugün genç ve orta yaş sayılan yaşlarda ölmüşlerdi. Saltanatı Mîlâdî hesâb ile 46 yıldan 15 gün eksik ve Hicrî târîh ile yaklaşık 47 yıl, 4 aydır. Sigetvar iç kalesi ölümünden 5 saat sonra düştüğü için, bunu göremedi. İstanbul'da Süleymaniye Camii'ndeki türbesinde medfundur. İç organları ise tahtının bulunduğu yerin arkasına gömüldü ve sonra türbe yapıldı ki, bu türbe bugün de Macaristan'da mevcud ve turistlerce "Muhteşem Süleyman'ın kalbinin gömüldüğü yer"dir.

Kaanûnî Sultân Süleymân'ın Şahsiyeti

Doğu dilleri dışında Sırpça da bilen Sultân Süleymân, büyük bir dîvân sâhibi şâir (mahlası Muhibbî), hattat, değerli taşlar mütehassısı idi. Dinlenmek için bunlarla uğraşır ve okurdu. 13 sefer-i hümâyûnunun müddet bakımından toplamı 10 yıl, 7 ay, 7 gündür. Bu müddeti Sultan Süleyman, İstanbul dışında, at üzerinde veya otağında, ordu içinde geçirdi. Sık sık Edirne'de oturması, Bursa ve sâir şehirlere gitmesi, bu müddetin dışındadır. Osmanoğulları içinde diplomasi ve devlet idaresinde gösterdiği dehâ bakamından Fâtih'ten, askerlik dehâsı bakımından Fâtih ve babası Yavuz'dan sonra gelir. Örnek bir hükümdar olarak onunla çok az şahsiyet mukayese kabul eder. "Zamânın hiçbir hükümdarı, Kaanûnî Süleyman'dan daha iyi bir eğitim görmemiş ve büyük bir devleti idare için onun gibi pratik şekilde yetişmemiştir" (S.N.Fisher, The Middle East, A History, New York 1959, s. 222). "Charles-Quint'den daha büyük bir şahsiyetti. Başında bulunduğu Türk imparatorluğunu, hiçbir Avrupa devletinin aynı müddet içindeki tekâmülüyle mukayese dahi edilemeyecek derecede geliştirip, halefine teslim

etti" (N.Iorga, Voyageurs Français dans l'Orient, s. 21). "Yeni Çağ'ın en muhteşem hükümdarıdır. Ancak XIV. Louis'nin ihtişamı onunkiyle mukayese edilebilir" (Hellert, Atlas, s. 20b). "Almanya ve Rusya ile Polonya ve Venedik gibi dört büyük devletten yıllık vergi alan Sultan Süleyman, Fransa'yı da himayesine aldı" (d'Ohsson, Tableau Général de l'Empire Ottoman, VII, 443). "Avrupa'da Kaanûnî Türkiyesi üzerinde o yıllarda çok yoğun yayın yapıldı. Meselâ 1529 yılında Avrupa'da Türkiye'yi mevzû alan 56, 1532'de 76, 1533'de 59, 1542'de 71 ve diğer yıllarda buna göre kitap basıldı" (Gölner, Die Europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts, Bükreş 1961). Avrupa'da pek çok roman, piyes, operaya da mevzu teşkil etti.

Kendisini şahsen gören Malta şövalyelerinden Geuffroy'ya göre "uzun boylu, zayıf, esmer çehreli, geniş ve yüksek alınlı" idi. Diğer kaynaklar, çatık kaşlı olmamakla berâber nâdiren tebessüm ettiğini, ciddî ve vakur ve laubalilikten hoşlanmaz olduğunu, az ve kesin konuştuğunu yazmaktadır. Hukuk ve edebîyât

sâhalarında âlimdi. Şeyhulislâm Ebüssuûd Efendi ile beraber yaptığı kanunlar, XIX. asır başlarına kadar yürürlükte kalmış, bazı maddeler, imparatorluğun sonuna kadar değişmemiştir. Kaanûn-nâme-i Sultân Süleymân, Fâtih Kaanûn-nâme'sini tamamlayan bir anayasa olup, zamanında yayınlanan diğer kanunlar çeşitlidir ve birçok eyalet kanunu da vardır, eyaletler için o ülkelerin durumu göz önüne alınarak ayrı kanunlar yapılmıştır. Ve Ebüssüûd Efendi bunları, şeriat ve örfî hukuk ile çok mâhirâne bağdaştırmış, Hanefî fıkhının esaslarına aykırı olmaksızın, hâkan namına pek çok kanun yayınlanmıştır. Bu kanunlar, dikkatle uygulanmıştır. Kanun yaptığı için değil, bunları adâletle tatbıyk ettiği için millet Sultan Süleyman'a "Kaanûnî" demiş, Avrupalılar'ın zamanında ve sonradan verdiği "Büyük", "Muhteşem" gibi lakabları Kaanûnî'liği yanında ehemmiyetsiz görmüştür. Gerçekten çok ileri, bugün de bütün medenî dünyada mer'î, fakat o zaman başka bir devlette akıldan geçirilmez kanun maddeleri vaz' etmiştir. Biri, bütün tebeanın biribirine eşit olduğu ve aynı çeşit

cürmün cezasının, kim olursa olsun, herkes için aynı ve eşit olacağı maddesidir: “Cinâyât mukaabelesinde olan cürm-ü siyâset bâbında vaz’ olundu ki, sipâhî ve raiyyet ve şerîf ve vazı’ ve denî’ ve refî’ arasında müşterekdir; şöyle ki: her kim bu cerâimden birisi ile mücrim ola, mukaabelesinde tâ’yîn olunan ukuubetle muâ’kab olur” (Kaanûn-nâme-i S.Süleymân, 1. bâb, 1. fasıl).

Yavuz Sultan Selim’in ölümünde (1520), imparatorluk topraklarının kıt’alara yayılış durumu şöyle idi: 1.702.000 km2 Avrupa + 1.905.000 km2 Asya + 2.950.000 km2 Afrika = 6.557.000 km2.

Yarım asır geçmeden siyâsî harita, iki mislinden fazla bir genişlik arzederek şu durumu aldı: 1.998.000 km2 Avrupa + 4.169.000 km2 Asya + 8.726.000 km2 Afrika = 14.893.000 km2.

Avrupa’da -bugünki siyâsî sınırlarla- Eszak hâric Macaristan, Erdel (Transilvanya, şimdi Romanya’da), Banat (şimdi Romanya ile Yugoslavya’da), Belgrad ve Voyvodina

(Yugoslavya'da), Hırvatistan ve Slovenya; Ege'de Kiklad ve Sporat adaları, Mora'da Nauplion limanı, Sicilya güneyinde Pantelleria ve Lampedusa adaları, Kaanûnî devri fütûhâtıdır.

Asya kıt'asındaki fütûhât şudur: Rodos ve Oniki Ada, Arabistan, Batı Gürcistan, Doğu Anadolu'nun bir kısmı (Van, Ağrı, Hakkâri vs.). Arabistan'da himaye bölgeleri olarak Osmanlı tâbiiyyet ve nüfûzuna alınan yerler Güney Yemen, Hadramût, Katar, Ummânü'l-Mütesâlih, Necd, Ummân, Küveyt, Bahreyn'dir. Sakız adası ile Erzurum, Kars, Artvin gibi yerler de doğrudan doğruya ve kesin şekilde ilhâk edildi.

Afrika kıt'asındaki kazançlar: Eritre, Cibûti, Somali, Habeşistan'da Harar ve Ogaden bölgeleri, Libya, Tunus'un en büyük kısmı (Tunus şehri ve çevresi hariç), Büyük Sahrâ, Çad-Nijer bölgesinde himâye bölgeleri.

Kaanûnî devrinde fethedilip de elde tutulamayan ve padişahın öldüğü 1566 tarihinde Osmanlı sınırları içinde bulunmayan yerler aşağı yukarı 1 milyon km2 tutmaktadır ki, yukarıdaki

yekûnların dışındadır: Kazan hanlığı, Astırhan hanlığı, Çuvaşistan, Kaanûnî'nin ölümünden 10 yıl kadar önce Ruslar'ca istilâ edildi. Kuzey Azerbaycan'da Şîrvân-Şâhlar, Dağıstan şemhalliği, Geylân'daki (Reşt) İshâkî emîrliği, bir müddet Osmanlı tâbii olup, sonra Safevîler'de kaldı. Güney Azerbaycan, Lûristan, Hemedân, Hamse, Kirmânşâh, Ardelân (Kürdistan), Hûzistan (İran Arabistanı) güneyi, Isfahân, Yezd, Kazvîn, Reyy (Tahrân) eyaletlerinden parçalar, kısa ve daha uzunca müddetler Osmanlılar'ca istilâ edildi, fakat Safevîler'de kaldı. Fas'ın kuzeyi, kuzey-doğusu, Avusturya'nın birçok eyaleti, İtalya'da Reggio, Otranto, Messina limanları, Korsika ve Gozo adaları, Balearlar; Rutenya, Rusya'da Nijniy Novgorod (Gorkıy), ve daha birçok bölge, geçici Türk işgalinde kalan diğer topraklardır.

Kaanûnî devri, en geniş sınırların elde edildiği dönem değildir. En muhteşem, devletin en iyi yönetildiği dönemdir. Âzamî sınırlar onun ölümünden çeyrek asır sonra, torunu Üçüncü Murâd'ın son yıllarında elde edilmiştir.

Kaanûnî devrini, o yıllarda yaşayan Latıyfî, hiçbir mübâlağa taşımıyan şu belîğ cümle ile ifade eder (Tezkiretü'ş-Şu'arâ, s. 13): "Bir sultân-ı 'azıymü'ş-şândır ki, her hıttada hutbesi yürür, ve bin bir kal'ada nevbeti vurulur."

XVI. ASRIN ORTALARINDA DÜNYÂNIN

UMÛMÎ SİYÂSÎ TABLOSU (1566)

1. AVRUPA

Kaanûnî'nin öldüğü 1566 yılında dünya devletlerinin durumlarını kısaca gözden geçirmek suretiyle, Türkiye'nin dünya üzerindeki pozisyonunu daha iyi anlamış olacağız.

Yalnız Avrupa kıt'asındaki toprakları bakımından, bu tarihte, nüfusça Avrupa'nın 1. devleti Türkiye (28 milyon kadar), 2.'si İspanya (19 milyon), 3.'sü Almanya (18 milyon), 4.'sü Fransa (15 milyon) idi, başka hiçbir Avrupa devletinin nüfusu 10 milyonu aşmıyordu. Türkiye'nin, İspanya'nın, Avrupa dışında da pek geniş toprakları vardı. İspanya ile Almanya, henüz 10 yıl önce (1556) Charles-Quint'in Almanya için kardeşi, İspanya için oğlu lehine tahttan feragat etmesiyle ayrılmışlardı. Ayrılmadan önce, 36 milyonluk o zaman için pek muazzam bir topluluk meydana getiren

Almanya-İspanya, yalnız Avrupa kıt'asındaki nüfus bakımından, Türkiye'yi de geçiyordu.

Genişlik bakımından Avrupa'nın en büyük devleti Rusya idi. Sonra Türkiye, sonra İsveç, sonra İspanya, sonra Almanya, sonra Lehistan geliyordu. Bunlar dışında –Fransa dâhil- Avrupa devletlerinin toprakları 500.000 km2'yi geçmiyordu. İsveç, henüz büyük devletlerden sayılmıyordu. Rusya da 10 yıl önce büyük devletler arasına girmişti. Avrupa büyük devletleri, güç ve ehemmiyet bakımından şöylece sıralanabilir:

- Türkiye
- İspanya
- Almanya
- Fransa
- Venedik
- Portekiz
- İngiltere

- Lehistan

- Rusya

Bu listede dikkati çeken taraf, XV. asrın ortalarında Avrupa'nın Türkiye'den sonra 2. devleti olan Venedik'in düşmeye başlamasıdır. Bunun sebebi, XVI. asır ticaretinde Akdeniz'in inhisârını kaybetmesi ve bu ticâretin Okyanuslar'a yayılmasıdır. Portekiz, bu sebeple, 1499'dan beri büyük devletler arasına girmiştir. Lehistan ve Rusya'nın güçsüzlüklerinin sebebi, tamamen kara devleti olmalarıdır. Zaten Rusya bu asırda ve XVII. asırda bir "Avrupa devleti" mahiyetinde değildir. Tamamen bir Ortaçağ cemiyeti hâlinde ve her bakımdan Avrupa'dan geridir. Altınordu Hâkanlığı'nın maddî olduğu kadar mânevî mîrâsını da toparlamak suretiyle güç ve mevki kazanmaya çalışmaktadır.

Nisbetsiz şekilde öteki Hıristiyan Avrupa devletlerinden güçlü olan İspanya Krallığı, İspanya'dan başka İtalya'nın en güzel eyaletlerini, Sicilya'yı, Napoli Krallığını, Milano'yu (Lombardiya), Sardunya'yı elinde tutmaktadır. Avrupa'nın en sanayileşmiş ülkeleri

olan Holanda ve Belçika da İspanya'nın elindedir. Bugün Fransa'ya ait olan Franche-Comté, Roussillon, Artois gibi yerler de İspanya'nındır. İspanya, Amerika kıt'asından sonra Asya'ya da el atmış, Filipin Adaları'nı elde etmiştir.

Almanya İmparatorluğu, feodal bir devlettir. İmparatora doğrudan doğruya ait olan yerler, eski Bohemya Krallığı (Bohemya ve Moravya ile Silezya), eski Macaristan Krallığının Türkiye'ye geçmeyen bazı parçaları (Slovakya vs.) –ki bu parçalar için Almanya, Türkiye'ye tâbî idi-, Avusturya arşidukalığından ibarettir. Devlet, Trieste limanı vasıtasiyle Adriyatik'e, dolayısıyla Akdeniz'e de inmektedir. Bu topraklar dışında Almanya'da 500 kadar devlet ve devletçik vardır. Bazılarının nüfusu bir kaç yüzden ibaret olan bu devletçiklerin hükümdarları, imparatora tâbidirler. Bu tâbiiyet bağları henüz oldukça kuvvetlidir. Bu hükümdarcıklardan bir kısmı Katolik'liği bırakıp Protestan'lığa geçmişler, fakat imparatorlarıyla olan bağlarını koparmamışlardır. Bu sûretle Almanya, Katoliklik'e dayanmakla beraber, bir

Katolik-Protestan devlet olmuştur. İspanya, Portekiz, Venedik, Lehistan, hattâ Fransa'daki koyu Katoliklik burada yoktur. İngiltere, Protestan/Anglikan, Rusya ise Ortodoks'tur.

İskoçya, henüz ayrı bir krallıktır, İngiltere ile birleşememiştir. İngiltere, Galler ve İrlanda, "Büyük-Britanya ile İrlanda" krallığını meydana getirmektedir. İngiltere, mahcub şekilde Kuzey Atlantik'e el atmaya başlamıştır. Danimarka-Norveç, tek krallıktır ve Güney İsveç, İzlanda gibi yerler de 1,5 milyon nüfuslu bu devlete aittir. İsveç krallığının nüfusu 2,5 milyondur ve Finlandiya, Karelya ve bir kısım Baltık ülkelerini de içine almaktadır. Lehistan krallığı ile Litvanya büyük-dukalığından meydana gelen Lehistan'ın 6 milyondan fazla nüfusu vardır. Beyaz Rusya, bu krallığa aittir. Venedik Cumhuriyeti'nin nüfusu 4 milyona yakındır. Venedik, Dalmaçya, Doğu Lombardiya, Kıbrıs, Girit ve Korfu, bu kudretli devletin elindedir.

Diğer Avrupa devletleri arasında, Korsika ile Ligurya'yı elinde tutan Ceneviz Cumhuriyeti (800.000 nüfus), İsviçre Cumhuriyeti (1,2

milyon), Papalık (1,8 milyon), Malta (100.000), Ferrara Dukalığı (140.000), Savoie Dukalığı (1,5 milyon), Mantua Dukalığı (110.000), Parma Dukalığı (200.000), Luka Dukalığı (70.000), Toskana (Floransa) Büyük-Dukalığı (800.000) sayılabilir.

Bütün Hıristiyan Avrupa'da nüfusu 200.000'i geçen sadece 5 şehir vardır: Londra, Paris, Napoli, Venedik ve Lizbon.

2. AFRİKA

Afrika kıt'asının en büyük kısmını Türkiye eline geçirmiştir. Bu kıt'ada aşağı yukarı 8,7 milyon km2 tutan ülkeler, doğrudan doğruya veya tâbiiyet yoluyla Türkiye'ye aittir. Bu topraklarda takriben 17 milyon nüfus yaşamaktadır.

Türkiye'nin Afrika'da 4 beylerbeyiliği vardır: Yarım asır önce Türkiye'ye katılan Memlûk İmparatorluğunun Afrika'daki topraklarını içine alan ve Türkiye'nin en mühim eyaletini teşkil eden Mısır Beylerbeyiliği (merkezi Kahire),

Cezâyir Beylerbeyiliği (merkezi Cezâyir), Tunus'un en mühim kısmını da içine alan Trablusgarb Beylerbeyiliği (merkezi Trablusgarb) ve Habeş Beylerbeyiliği (merkezi Massava). Mısır Beylerbeyiliği bugünki Mısır'dan başka Doğu Sudan ve Bingazi'yi, Trablusgarb Beylerbeyiliği ise, bugünki Libya'dan (Bingazi hariç) başka Tunus'un üçte ikisini ve güneye doğru Orta Afrika'da mühim bir araziyi içine alıyordu. Bu 4 beylerbeyiliğe bağlı, yahut doğrudan doğruya padişahın metbûluğunu tanıyan Orta Afrika'nın Müslüman Zenci Devletleri vardı. Bunların en mühimmi, Çad Gölü'nün güneybatısına doğru uzanan Bornu krallığı idi.Habeşistan'daki Müslüman devletçikler de Türkiye'ye tâbi idi.

Türkiye'den başka Afrika'da büyük devlet olarak yalnız Fas İmparatorluğu vardı. Bu Arab devleti, bugünki Fas'tan başka, geniş ölçüde güneye, Batı Afrika'ya yayılıyordu. Fas'ı metbû tanıyan birçok Müslüman Zenci devleti vardı. Bunların en ehemmiyetlileri, Gao Müslüman Zenci Krallığı ile Hausa Krallığı idi. Çad Gölü'nün güneydoğusunda uzanan ve Putperest

olan Bagirmi Krallığı, Habeşistan’daki Ortodoks/Yâkubî krallık gibi, bağımsızdı.

Portekizliler, Doğu ve Batı Afrika kıyılarında bazı üsleri ellerinde tutuyorlardı. İspanya’nın da bir kaç ehemmiyetsiz toprağı vardı. Bütün Orta (Kongo havzası) ve Güney Afrika, meçhul ülkeleri teşkil ediyordu. Bu ülkelerde yaşayan Zencîler, henüz târîhî zamanlara girmemişlerdi, yazı kullanmıyorlar ve bilmiyorlardı. Onun için bunların tarihleri hakkındaki bilgilerimiz pek iptidâîdir ve ancak arkeolojik donelere dayanmaktadır.

3. ASYA

XVI. asırda Avrupa’nın hayli ehemmiyet kazanmasına ve umumî dünya tarihi içindeki payını büyütmesine, birçok kıt’aya el atmasına rağmen, Asya, en büyük, güçlü, zengin ve ehemmiyetli kıt’a olmak durumunu muhafaza ediyordu. 1566’da Asya’daki büyük devletler, güç sırasına göre şunlardır:

- Türkiye

- İran

- Hindistan

- Çin

- Türkistan

- Güney Hindistan

Bunlardan ilk dördü, Avrupa'nın bütün devletlerinden daha zengin ve güçlü devletlerdi. Türkistan ile Güney Hindistan'ın ehemmiyetleri nisbeten azdı. İran Türk İmparatorluğu (Safevîler), Türkiye'den sonra dünyânın 2. devleti vaziyetinde idiler. Türkiye ve İran, yükselme hızlarından hayli kaybetmekle beraber, henüz hafif de olsa, yükselmelerine devâm ediyorlardı. Halbuki Hindistan Türk İmparatorluğu (Timuroğulları) tam bir yükselme çağındaydılar, yükselme hızları, diğer iki büyük Türk devletinden fazlaydı. Nitekim XVII. asrın ortalarında Timuroğulları, Safevîler'i 3. derecede bırakıp dünyanın 2. devleti hâline çıkacaklardır. Türkiye, Anadolu'nun ve Arabistan'ın tamamını henüz ele geçirmişti. Arabistan'ın bazı bölgeleri,

tâbiiyet yoluyla devlete bağlanmıştı. İran, Türkiye'ye kaptırdığı Gürcistan'ın Karadeniz kıyıları dışında bütün Kafkasya'yı elinde tutuyor, fakat Türkiye bu büyük ülkeyi komşusundan koparmaya azimli görünüyordu. İran, Türkiye tarafından Arabistan'dan tamamen çıkarılmıştı. İran'ın bazı eyâletleri, Osmanlı istilâsına açıktı.

Afganistan'ın Farsça konuşan eyaletleri İran Safevîleri'ne, Afganca (Puştû) konuşan eyaletleri ise Hindistan Timuroğulları'na bağlı idi. Türkçe konuşan kuzey eyaletlerini Türkistan Şeybânîler'i ellerinde tutmakta devâm ediyorlardı. Timuroğulları, Hindistan'daki diğer devletlerin zararına, bu kıt'ayı birleştirmek için, çok büyük faaliyete girişmişlerdi. Güney Hindistan'daki devletlerden imparatorluk derecesinde mühim olan, Âdil-Şâhlar idi. Bu hânedan, Osmanoğulları'ndan (II.Murad'dan) indikleri iddiasında idiler. Orta ve Güney Hindistan'daki diğer Türk, Müslüman ve Hindû devletlerinin ehemmiyetleri ancak mahallî idi. Bunlardan Gücerât Şâhlığı, Timuroğulları tarafından ortadan kaldırılmak üzere

bulunuyordu.

Türkistan, duraklama devresindeydi. Orta Asya'daki bu tek büyük Türk devletinden başka diğer Türk devletleri, Harzem Hanlığı, Sibir Hanlığı, Kazan Hanlığı, Çağatay Hanlığı idi ve bunların hepsinin başında Cengiz Han'dan inen hânedânlar bulunuyordu. Moğolistan ve Doğu Sibirya'nın mühim kısmı, gene Cengiz Han'dan inen, fakat Türk'leşip Müslüman'laşamamış olan Budist Moğol hanlarının elindeydi. Doğu Avrupa'da gene Cengiz Han'dan inen Kırım hanları Türkiye'ye, Kasım Hanları ise Rusya'ya bağlı idi. Rusya, Urallar'a dayanmış, bu sıradağları atlayıp Asya kıt'asına, Sibirya'ya geçmek için hazırlanıyordu. XVI. asrın sonları, Doğu Türk âlemi için, inhitat devresini teşkil ediyordu.

Kuzey Asya'da Yakut Türkleri, Samoyedler, Tunguzlar ve onların yakın akrabası Mançular, göçebe halde yaşıyorlardı. Orta Asya'da Budist Tibet, Hindû Nepal, Müslüman Kişmir, henüz bağımsızdılar. Budist Kore Krallığı da fiilen bağımsızdı. Japonya İmparatorluğu, fazla

nüfusuna ve orijinal medeniyetine rağmen tamamen içine kapanmış olmak yüzünden, büyük devlet vaziyetinde değildi. Güneydoğu Asya'da Çinhindi'nde Budist krallıklar vardı. Daha güneydoğuda Müslüman Malezya ve İndonezya devletleri bulunuyordu. Bunların en ehemmiyetlisi, Türkiye'yi metbû tanıyan Kuzey Sumatra'daki Açe Melikliği idi. O zaman az bir nüfusa sahib olan Cava adası, Müslüman devletçikler arasında paylaşılmıştı. Filipinler, İspanyol hakimiyetinde bulunuyordu. Portekiz de Asya kıyılarında birçok üssü elinde tutuyordu. Henüz başka Avrupalılar, Asya'ya el atamamışlardı. Seylan, bağımsızdı.

4. AMERİKA

İspanya, Kuzey ve Güney Amerika'nın en mühim kısmını elinde tutuyor, bu kıt'alarda daha da genişlemek istidadını gösteriyordu. Portekiz, ancak Doğu Brezilya kıyılarına sâhibdi, o da içeriye, karaya doğru sokulmaya çalışıyordu. Fransa, Terre Neuve (Newfoundland) adasına ve bu adanın karşısındaki Kanada sahillerine

sokulmuştu. Terre Neuve’ün bazı sahilleri de İngiltere’nin elindeydi. İngilizler, henüz kıt’a Amerikası’na uzanamamamışlardı. Bütün Orta Amerika ve Antil Adaları, İspanya sömürgesiydi. İngiltere, Antiller’e sokulmak arzusundaydı, fakat kendinde henüz bu derece bir deniz gücü göremiyordu. Bununla beraber, 10 yıldan beri tahtta olan I. Elizabeth, İngiltere’yi, büyük bir denizci devlet yapma çabası içindeydi. Meksika’nın kuzeyinde uzanan Kuzey Amerika toprakları, henüz Beyazlar’ın müdahalesine maruz kalmamıştı. Bu büyük ülkelerde, Kızılderili federasyon ve konfederasyonları bulunuyordu. Güney Amerika’da İspanyol ve Portekizliler’in erişemedikleri iç ülkelerde, bilhassa Amazon havzasında yaşayan Kızılderililer, Kuzey’dekilerden daha ibtidâî idiler. Meksika, Peru ve orta Amerika’daki mütekâmil Kızılderili medeniyeti, İspanyollar tarafından yok edilmiş, bu ırklar, büyük bir inhitat devresine girmişlerdi. Avrupa’lılar nazarında bütün Kızılderililer ve Zenciler, hayvan derekesinde ve esir sayılıyordu. Avrupalılar, bu muameleyi sonraki

asırlarda Sarı Irklar’a, Esmer Irklar’a, hatta Hıristiyan olmayan Beyaz Irklar’a da teşmil edeceklerdir.

Amerika’ya yüzbinlerce İspanyol gelip yerleşmişti. Portekizliler, hatta diğer Avrupalılar’dan da bu kıt’aya yerleşmek üzere gelenler vardı ve nisbetleri gittikçe çoğalıyordu. Amerika’daki nüfusu 70.000’i geçen hiçbir şehir yoktu. 70.000 nüfusa da, henüz yalnız Meksiko şehri ulaşabiliyordu. İspanyollar, bu şehirde 1551’de bir üniversite kurmuşlardı. Güney Amerika’da Peru’nun Lima şehrinde de aynı yıl bir dînî üniversite açmışlardı. 1572’de Kolombiya’da Bogota’da da açacaklardı. 1535’te, daha güneyde Buenos Aires kasabasını kurmuşlardı. Bu devirde İspanya’nın Amerika’da 6,5, Portekiz’in 1,5 milyon tebaaya mâlik oldukları tahmin edilmektedir. Florida yarımadası da İspanya’ya aitti. Bataklıklar halinde olan ve 1990’da 8 milyon nüfusun (1910’da henüz 713.000) yaşadığı bu yarımadada o devirde ancak 10.000 Kızılderili ile bir kaç yüz İspanyol vardı.

Okyanusya kıt’ası, tamamen meçhuldü. Beyazlar, buraya ayak basmamışlardı. Avustralya yerlileri, Taş Devri’nde yaşıyor ve yeryüzünün en ilkel topluluklarını teşkil ediyorlardı. Diğer Okyanusya adalarındaki yerliler daha yüksek medeniyet seviyesine erişmişler idiyse de, bunlar da yazı bilmedikleri için târih çağına girememişlerdi.

KAANÛNÎ'NİN ÇAĞDAŞI OLAN

BÜYÜK DEVLET HÜKÜMDARLARI

(1520-1566)

Kaanûnî, dünya tarihinde başlı başına bir devreyi temsil eder. 46 yıllık saltanatı boyunca çağdaş olduğu büyük devletlerin hükümdarlarını, aşağıda gösteriyorum. Bu çağda dünyada Türkiye'den başka 6 Doğu (Asya-Afrika) ve 9 Avrupa devleti, "büyük devlet" vasfı göstermektedirler. Bunlardan doğu devletleri, umumiyetle batı devletlerinden çok daha güçlüdür. Önce doğu, sonra batı devletlerini ele alıyorum. Bunlar,kendi aralarında, ehemmiyet derecesine göre sıraya konulmuşlardır. Meselâ doğuda en mühim devlet olan İran başta, Avrupa'daki en mühim devlet olan İspanya da baştadır.

Avrupa büyük devletlerinden Macaristan, 1526'da Türkiye'ye katılmış ve bu vasfını kaybetmiştir. Gene Avrupa devletlerinden Rusya da, ancak 1557'de, yâni Kazan ve Astırhan hanlıklarını ilhâk ettikten sonra büyük devletler arasına girmiştir. Dîğer devletlerin hepsi Kaanûnî'nin uzun saltanatı boyunca, bu

vasıflarını korumuşlardır.

1. TÜRKİYE İMPARATORLUĞU: Kaanûnî II. Sultan Süleyman Han (1520-1566 = 46), Yavuz I. Sultan Selim Hân'ın oğlu ve halefidir. Osmanoğulları'ndan 2. İslâm Halîfesi ve İslâm Halîfeleri'nin –Hz. Ebû-Bekr 1. olduğuna göre-74.'südür.

2. İRAN İMPARATORLUĞU: Bir Türk devletidir. Hânedân da Türk'tür. Bu çağda arasız şekilde, Türkiye'den sonra dünyanın 2. devleti vaziyetindedir. Tahtta Safevîler'den 1. ve 2. hükümdarlar bulunmuşlardır, ilki ikincinin babasıdır:

Şâh İsmâîl I. Safevî (1502-1524 = 22)

Şâh Tahmasb I. Safevî (1524-1576 = 52)

3. HİNDİSTAN İMPARATORLUĞU: Bu devirde Hindistan'da 3 hânedân saltanat sürmüştür: Afgan'laşmış Türk olan Lûdîler, Türk Timuroğulları, Afgan'laşmış Türk olan Sûrîler, tekrar Timuroğulları. II. İbrahim, II. İskender'in oğludur. Hümâyûn, Bâbur'un, Ekber de

Hümâyûn'un oğludur. Şîr Şâh, Hasan Sûr'un oğludur. İslâm Şâh, Şîr Şâh'ın oğludur V. Muhammed ve III. İbrâhîm, İslâm Şâh ile –başka babalardan- amca oğullarıdır. III. İskender, bunların üçünün de amcasıdır. Bunlar Sûrîler'in sırayla 5 hükümdarlarının ve bu hânedânın tamâmını teşkîl ederler. II. İbrâhîm ise, Lûdîler'in 3. ve sonuncusudur:

İbrahim Şâh II. Lûdî (1516-1526 = 9)

Bâbur Şâh (1526-1530 = 4)

Hümâyûn Şâh (1530-1540 = 10+1555-1556 = 1 = 11)

Şîr Şâh Ferîd Sûr (1540-1545 = 5)

İslâm Şâh Sûr (1545-1553 = 8)

Muhammed Şâh V. Âdil Sûr (1553)

İbrahim Şâh II. Sûr (1553-1555 = 2)

İskender Şâh III. Sûr (1555)

Tekrar Hümâyûn Şâh

Ekber Şâh (1556-1605 = 49)

4. ÇİN İMPARATORLUĞU: Ming hânedânının 7., 8., 9. imparatorları tahttadır. İlk ikisi kardeş, sonuncusu, ikincisinin oğludur:

Wu-Tsung (1505-1521 = 16)

Şih-Tsung (1521-1566 = 45)

Tsung (1566-1573 = 7)

5. GÜNEY HİNDİSTAN İMPARATORLUĞU: 1525'te Behmenî hânedânı kesin şekilde son bulmuştur. Yerini 5 devlet almıştır. Bunların en mühimleri, Âdil-Şahlar, imparatorluk derecesinde ve büyük devlet mevkıindedirler. Behmenîler'den ilk üçü, kardeş olup, hepsi Mahmûd Şâh'ın oğullarıdır, sonuncusu, III. Ahmed'in oğludur. Bunlar, Behmenîler'in 15-18. hükümdarlarını teşkil ederler. İsmâîl Âdil-Şâh'ın babası Yûsuf Şâh II. Murâd'ın oğlu ve Fâtih Sultân Mehmed'in küçük kardeşidir. Mallû ve İbrâhîm, İsmâîl Şâh'ın, Alî ise İbrahim Şâh'ın oğullarıdır:

III. Ahmed Behmen-Şâh (1518-1520 = 2)

II. Alâeddin Behmen-Şâh (1520-1522 = 2)

Veliyyullâh Behmen-Şâh (1522-1525 = 3)

Kelîmullâh Behmen-Şâh (1525)

İsmâîl Âdil-Şâh (1510-1534 = 24)

Mallû Âdil-Şâh (1534-1535 = 1)

İbrâhîm Âdil-Şâh (1535-1557 = 22)

Alî Âdil-Şâh (1557-1579 = 22)

6. TÜRKİSTAN İMPARATORLUĞU: Cengiz hanedanının Cuci Ulusu'ndan Şeybânîler saltanat sürmekte ve Doğu Türk (Türkistan) hâkanlığı tahtında oturmaktadırlar. Hânedânın 2.'si olan Köçküncü, Şeybânî (Şaybak) Han'ın halefi ve amcasıdır. Ebû-Said, I. Abdullah ve Abdüllatif Hanlar, Köçküncü'nün oğullarıdır. Ubeydullah. Şaybak Han'ın yeğenidir. I. Pir-Muhammed'le İskender, kardeştirler. Nevrûz Ahmed, bunların amcalarının amca oğludur:

Köçküncü Han (1510-1530 = 20)

Ebû-Said Han (1530-1533 = 3)

Ubeydullâh Han (1533-1539 = 6)

I. Abdullah Han (1539-1540 = 1)

Abdüllatîf Han (1540-1551 = 11)

Nevrûz Ahmed Han (1551-1556 = 5)

1. Pîr-Muhammed Han (1556-1561 = 5)

İskender Han (1561-1583 = 22)

7. FAS İMPARATORLUĞU: Arab'laşmış Berberî Merînî hânedânının Vattâsî kolu saltanat sürmektedir. VI. Muhammed, Merînîler'in 33. ve sonuncusudur. Merînîler'in yerine Arab Sâdî Şerîfleri geçmiştir. Bunlar, Hz. Hasan yoluyla Hz. Peygamber'den indiklerini iddia etmektedirler. Sâdîler, 1509'dan beri Merrâkeş şehrinde, Fas şehrindeki Merînî-Vattâsîler'e karşı müddeî durumundadırlar: 1550'de tek başlarına imparatorluğa hâkim olmuşlardır. Vattâsîler'den 3 sultân, baba-oğuldur. Sâdîler'den I. Ahmed ile II. Muhammed kardeş, I. Abdulah ise, bu sonuncusunun oğludur. I. Muhammed, bunların aynı atadan inen, uzak akrabasıdır.

Mevlây Sultan Muhammed V. (1500-1530 = 30)

Mevlây Sultan Ahmed (1530-1550 = 20)

Mevlây Sultan Muhammed VI. (1550)

Mevlây Sultan Muhammed I. (1509-1524 = 15)

Mevlây Sultan Ahmed I. (1524-1539 = 15)

Mevlây Sultan Muhammed II. (1539-1557 = 18)

Mevlây Sultan Abdullah I. (1557-1574 = 17)

8. İSPANYA KRALLIĞI: 1516'da "Charles-Quint" diye meşhur olan I. Carlos, İspanya Kralı oldu. Bu sûretle Avrupa'nın en kudretli devleti, Alman Habsburg hanedanına geçti. Charles-Quint, aynı zamanda Almanya İmparatoru, yâni yeryüzünde "imparator" titrini taşıyan tek Hıristiyan hükümdâr idi. Charles-Quint, Arşidük Philipp'in (İspanyollar'a göre I. Felipe) oğludur. Arşidük Philipp, Kastilya Prince Consort'u ve Holanda-Belçika (Pays-Bas) hükümdarı idi.

Mensub bulunduğu Habsburglar, Capet'lerden sonra, bütün tarihteki Hıristiyan hanedanların en büyüğüdür. Charles-Quint tahttan feragat edince, büyük oğlu II. Felipe'ye İspanya Krallığını, kardeşi Ferdinand'a da Almanya İmpatarotuğunu bıraktı:

I. Carlos (1516-1556 = 40)

II. Felipe (1556-1598 = 42)

9. ALMANYA İMPARATORLUĞU: Charles-Quint, İspanya Kralı olduktan 3 yıl sonra da Almanya İmparatoru oldu. Yerine kardeşi Ferdinand, onun yerine de Ferdinand'ın oğlu II. Maximilian geçti. II. Maximilian, amcası Charles-Quint'in kızı Maria ile evli idi. Yâni Charles-Quint'in kızı da Almanya İmparatoriçesi ve Bohemya Kraliçesi olmuştur. Charles-Quint, imparator olarak "V. Karl" adını taşır:

V. Karl (1519-1556 = 37)

II. Ferdinand (1556-1564 = 8)

II. Maximilian (1564-1576 = 12)

10. VENEDİK CUMHURİYETİ: Burada "doç" denen Venedik Cumhurbaşkanlarını göstermeye lüzum yoktur. Aynı aileden gelmemişlerdir.

11. MACARİSTAN KRALLIĞI: II. Lajos ("Layoş" okunur) yâni Louis, Macaristan Kralı olarak "II. Ulaszlo", Lehistan Kralı olarak "III. Vladislas", Bohemya Kralı olarak da "VI. Ladislas" diye anılan zatın oğludur. Babası ölünce, II. Lajos, Macaristan ve Bohemya kralı olmuştur. Lehistan tâcı, Lajos'un amcası olan I. Sigismund'a kalmıştır. Bu sûretle Lajos'un, Litvan asıllı olan Jagellon hanedanına mensub bulunduğu anlaşılır. Bilindiği gibi II. Lajos, Mohaç'ta ölmüş ve onunla beraber Macaristan devleti, 600 yıldan daha fazla bir zamandan beri aralıksız muhafaza ettiği büyük devlet vasfını kaybetmişti, ülke, Türkiye'ye ilhak edilmiştir. II. Lajos, Charles-Quint'in kızkardeşi Maria ile evliydi. Bu sûretle Charles-Quint'in bir kızkardeşi de Macaristan ve Bohemya Kraliçesi olmuştur. Bohemya, Almanya'ya geçmiştir:

II. Lajos (1516-1526 = 10)

12. FRANSA KRALLIĞI: Bu sıralarda Fransa

tahtında, Capet hanedanının Valois dalı vardır. Capet'ler, târih boyunca Hıristiyan hanedanlarının en büyüğü olarak meşhurdur. Bu hânedân yalnız Fransa'da değil, İspanya, Portekiz, Macaristan, Napoli vs. birçok ülkelerde saltanat sürmüştür. I. François, XII. Louis'ye (1498-1515) halef olmuştur. XII. Louis'nin babası Orléans dukası Dauphin (Fransa veliahdi) Prens Charles'la, I. François'nın büyükbabası Angoulême kontu Prens Jean, kardeştirler. I. François'nın babası, yâni Prens Jean'ın oğlu, Angoulême dukası Prens Charles'dır. Charles-Quint'in kızkardeşlerinden Eleanora, 2. izdivacında I. François ile evlenmiş, bu sûretle Charles-Quint'in bir kızkardeşi de Fransa kraliçesi olmuştur. I. François'yı oğlu II. Henri, onu da oğulları takıyb etmiştir. II. François, İskoçya Kraliçesi Mary Stuart ile evli idi. I. François, Capet'lerden 26. Fransa Kralıdır:

I. François (1515-1547 = 32)

II. Henri (1547-1559 = 12)

II. François (1559-1560 = 1)

IX. Charles (1560-1574 = 14)

13. PORTEKİZ KRALLIĞI: Portekiz tahtında da Capet hanedanının bir dalı, asırlardan beri saltanat sürmektedir. Bu devlet, I. Manuel zamanında, 1499'da büyük devletler arasına girmiştir. Portekiz donanması, Türkiye, İspanya ve Venedik'ten sonra dünyada 4. olmuştur. I. Manuel'in babası V. Alfonso'dur. Ağabeyi II. Joao (yânî Jean)'nun yerine geçmiştir. 14. Portekiz kralıdır. Yerine oğlu III. Joao geçmiş, onun yerine de torunu (Infant Joao'nun oğlu) I. Sebastian kral olmuştur. III. Joao, Charles-Quint'in kızkardeşi Catharina ile evli idi. Charles Quint'in bir kızkardeşi de Portekiz Kraliçesi olmuştur. I. Sebastian, Vâdîyu's-Seyl meydan muharebesinde Türkler'e yenilmiş ve muharebe meydanında ölmüştür. Az sonra İspanya Kralı II. Felipe, kendini aynı zamanda Portekiz Kralı ilân etmiş, uzun zaman iki devlet birleşmiştir.

I. Manuel (1495-1521 = 26)

III. Joao (1521-1557 = 36)

I. Sebastian (1557-1578 = 21)

14. İNGİLTERE KRALLIĞI: VII. Henry (1485-1509), Tudor hânedânından ilk İngiltere kralıdır. Yerine oğlu VIII. Henry geçmiştir. Bu kral, 6 kere evlenmek ve 1534'te Katoliklik'ten ayrılıp Anglikan olmakla meşhurdur. Yerine sırasıyla oğlu çocuk VI. Edward, kızları Mary ve Elizabeth geçmişlerdir. Edward, yaşça ablalarından küçüktür. Charles-Quint'in gelini olan Mary, Katolik ve İspanya kralı II. Felipe ile evli idi. Bu 3 kardeşin üçünün de anneleri ayrıdır:

VII. Henry (1509-1547 = 38)

VI. Edward (1547-1553 = 6)

I. Mary (1553-1558 = 5)

I. Elizabeth (1558-1603 = 45)

15. LEHİSTAN KRALLIĞI: I. Sigismund, IV. Kazimierz'in oğludur. Litvan asıllı Jagellon hânedânından 6. kraldır. Lehistan kralları, aynı zamanda Litvanya büyük-dukasıdırlar. Yerine oğlu II. Sigismund geçmiştir. Macaristan Kralı II. Ulaszlo'nun oğludur:

I. Sigismund (1506-1548 = 42)

II. Sigismund – August (1548-1572 = 24)

16. RUSYA İMPARATORLUĞU: Rusya ancak 1557'de büyük devletler camiasına dahil olmuştur. Fakat henüz dünyadaki büyük devletlerin en güçsüzüdür. III. Vassili (1505-1533), IV. Ivan'ın (Jean) babası ve 47. Rus hükümdarıdır. "Grozny = Müthiş" diye anılan IV. İvan'ın anası Elena Glinsky, Türk asıllıdır. Bu hânedân Slavlaşmış Norman'dır. IV. İvan, 1547'de "büyük-prens" sanını bırakarak "Çar=küçük imparator" titrini almıştır:

IV. İvan (1533-1584 = 51)

NETİCE

KAANÛNÎ'NİN ÖLÜMÜNDE

TÜRKİYE (1566)

46 yıl, tamamen rakibsiz olarak Türkiye tahtında kalmak ve Yavuz gibi bir babadan kudretine son olmayan bir devlet tevârüs etmek şanslarına sâhib olan Kaanûnî Sultan Süleyman'ın târih sahnesinden çekildiği 1566 yılında, Osmanlı Türk İmparatorluğu tekâmülünü bitirmiş değildi. Daha çeyrek asır yükselmekte devâm edecek, ondan sonra duraklama devresine girecektir. Ancak bu duraklama devresinin tohumlarını, henüz filizlenmemiş de olsa, Kaanûnî devrinde, Türkiye devletinin bütün târih içinde her bakımdan akıl almaz bir büyüklüğe eriştiği çağda aramak ve bulmak mümkündür. "Kaanûnî Çağı" denen ve Türkler'in 2.500 yıllık tarihleri boyunca erişebildikleri en büyük saadet devrinde[1] irtikâb edilen bazı hatalı ve zararlı davranışları hatırlamak, bu iddiamızı te'yid edebilir.

Devlet idâresine ilk defa olarak kadın nüfûzu,

Hurrem Haseki-Sultan'la girmiş ve son derece zarar vermiştir. Velîahd-Şehzâde Mustafa'nın îdâmı yalnız büyük bir hukukî haksızlık teşkil etmez, devletin istikbâli için de pek uğursuz olmuştur. Şehzâde Mustafa taht yolundan uzaklaştırıldığı gibi, ona yakın değerde olan Şehzâde Mehmed ve Şehzâde Bâyezîd de ölmüşlerdir. Cihan Tahtı, Kaanûnî'nin oğullarının en az değerlisi olan II. Selîm'e kalmıştır. II. Selîm kötü bir hükümdar değildir, belki zamanımıza göre hatta ideal bir hükümdardır. Çünkü devlet işlerine pek az karışmış, bütün işleri hükûmete ve hükûmetin başında bulunan Sadrâzam Sokollu Mehmed Paşa'ya bırakmıştır. Birçok meziyetleri olmasına rağmen, kendisinden önce aralıksız 10 çok büyük hükümdara sahib olan Osmanoğulları tahtı, onunla ilk defa olarak vasat bir şahsiyet görmüştür. Vasat bir şahsiyet ise, Cihan Devleti olan bir imparatorluk için, yetersiz bir şahsiyet demektir. O zamanın anlayışı da, devlet işlerinden el çeken ve "vezîrine ısmarlayan" bir hükümdarın varlığına müsait değildi. II. Selim'e kadar birbiri ardından gelen 10 büyük padişahın

dehâlarıdır ki, Türkiye'nin Cihan Devleti halinde yükselmesine ve Türk milletinin tarihindeki en büyük zirveye erişmesine birinci derecede âmil olmuştur. II. Selim'le beraber artık bu çapta hükümdar görmek, arada bir rastlayan piyango kabilinden bir mes'ele olmuştur. II. Osmân, IV. Murad, III. Selim, II. Mahmud gibi çok büyük hükümdarların yanında, I. Mustafa, Sultan İbrahim, III. Osmân, IV. Mustafa gibi kabiliyetsiz simalar eksik olmamıştır. Şüphesiz bu vazıyet Türkiye'nin inhitâtının başlıca, hattâ birinci sebebi değildir, birçok sebepten biridir. Ancak Velîahd-Şehzâde Mustafa gibi, 40 yaşına yaklaşmış ve bütün davranışlarıyla tamamen müstesnâ bir şahsiyet olduğunu göstermiş ve bütün imparatorluğa da kabul ettirmiş bir prensi taht ve taçtan mahrum etmek, devlet ve Osmanoğulları için çok uğursuz olmuştur.

O zamana kadar Türkler'de kadınlar, devlet işlerine karışmaz, hele devletin hayâtî mes'elelerine müdâhale edemezlerdi. Bu işler, Avrupa'da olurdu. Hurrem'in açtığı yolda bundan böyle Safiye ve Kösem Vâlide-Sultanlar gibi zararlı simalar eksik olmayacaktır.

Kaanûnî'nin, zevcesi ve kızının da etkisiyle damadı Rüstem Paşa gibi halk tarafından sevilmeyen ve devlet adamlarının ekserisi tarafından tutulmayan bir şahsı ısrarla iktidarda bulundurması da çok zararlı bir davranıştır. Üstelik Rüstem Paşa büyük bir devlet adamı yahut kumandan da değildi. Meselâ İbrahim Paşa'nın kaabiliyeti onda yoktu. Kezâ Rüstem'i tekrar iktidara getirebilmek için Dâmâd Kara Ahmed Paşa gibi pek değerli bir sadrâzamı îdâm ettirmek de büyük bir haksızlık teşkil etmiştir.

Aslında Pîrî Paşa'yı İbrahim Paşa'nın lehine iktidardan uzaklaştırmak da pek doğru bir hareket değildi. Pîrî Paşa iktidarda ölünceye kadar kalsa ve İbrahim Paşa, Dîvân-ı Hümâyûn'da onun yanında uzun yıllar çalıştıktan sonra vezîr-i âzam yapılsaydı, daha münasip olurdu. İbrahim Paşa'nın düşme sebepleri arasında, birden eriştiği ıkbâli hazmedememesinin de bulunduğunu hatırlamak lâzımdır.

Rüşvet almak ve mal toplamak hırsı, insanlıkla başlar ve gene insanlıkla bitecektir. Ancak bu

nakıysaları, devletin bünyesine zarar verecek dereceye çıkaran Rüstem Paşa olmuştur. Gerçi sonraki asırlarda bazı devlet adamları, bu bahislerde Rüstem Paşa'ya rahmet okutacak davranışlarda bulunacaklardır. Ancak yolu, Rüstem Paşa açmıştır.

Kaanûnî'nin deniz siyaseti, övülmeye değer. Dehasını gösterdiği başlıca sahalardan biri budur. Barbaros'a verdiği mevki ve onu en yakın müşâviri derecesine yükseltmesi de unutulamaz. Ancak Barbaros'un ölümüyle Dâmâd Piyâle Paşa'nın Türk deniz kuvvetlerinin başına geçmesi arasındaki 8 yıl içinde kapdân-ı deryâlığın Sokollu Mehmed ve Sinan Paşalar gibi iki generale verilmesi doğru değildi. Bu senelerde Turgut ve Sâlih Paşalar, hatta Barbaros-zâde Hasan Paşalar gibi pek büyük denizcilerin hayatta bulunduğu hatırlanırsa, bu hususta işlenmiş olan hata ağırlaşır. Kezâ Pîrî Reîs gibi Türk'lüğün yüz aklarından çok büyük bir bilgin denizcinin 80 yaşlarında ve belki de hiçbir mühim suça dayanılmayarak îdâm edilmesi bu çağın acele verilmiş zararlı kararları arasındadır.

Bütün bu mütalâalardan sonra, Kaanûnî’nin hemen her sahada pek kaabiliyetli adamları bulup çıkarmasını, kullanmasını ve yükseltmesini bildiğini de hemen ilâve etmek lâzımdır. Padişahın bu husustaki görüş enginliği, onun yetiştirdiği devlet adamlarının, asrın sonuna kadar iktidarda kalmalarını ve imparatorluğu daha çeyrek asır ilerletmelerini te’mîn etmiştir.

Kaanûnî’nin Charles-Quint tehlikesini kelimenin bütün mânâsiyle görmesi, Protestan mezhebini himâye ederek Katolik âleminin parçalanmasına ve Almanya ile İspanya’nın ayrılmasına sebep olması, Türkiye’nin dış siyaset bakımından istikbâlini te’min etmiştir. Keza onun, Ebüssuûd gibi pek muktedir yardımcı ve müşâvirleriyle beraber giriştiği kanunlaştırma hareketi, Türkiye’yi daha uzun müddet iç huzur içinde yaşatmıştır. Bilhassa fıkh (İslâm Hanefî hukuku) ile “örfî-sultânî hukuk” denen Türk millî hukukunu, zamanın ihtiyaçlarını en iyi karşılayacak şekilde bağdaştırması, muazzam imparatorluğun her iklimi için, o ülkelerin vaziyetine en uygun

kanunlar vaz’etmesi, Kaanûnî’yi “Kaanûnî” yapan çok büyük başarılarıdır.

Mohaç’ta gösterdiği örnek imha muhârebesi ve diğer askerî hareketleri, Kaanûnî’yi bütün tarihin en namlı serdarları arasına koyduğu gibi, devlet adamı ve diplomat olarak, belki askerliğinden de üstün bir şahsiyet göstermiştir. İlim, devlet adamlığı için lâzım, fakat tek başına ve liderlik, temyiz gibi başka kaabiliyetler olmaksızın yetersiz olmakla beraber, Kaanûnî’nin hukuk ve edebiyat gibi sahalarda büyük bir bilgin olduğunu da söylemek lâzımdır. Haleflerinin çoğu, II. Selîm, III. Murâd ve başkaları da bilgindiler, ancak büyük hükümdar olamamışlardır. Çünkü Kaanûnî’nin şüphesiz doğuş eseri (par naissance) olan dehâsı bir yana, onun çalışkanlık, enerji, metod, tâkıyb fikri, intikal sür’ati vasıflarına sâhib değillerdi. Orhan Gazi ve I. Murad, bilgin olmadıkları halde, dehâ sâhibi çok büyük hükümdarlardı.

Kaanûnî devrinde Türkiye öyle bir güç derecesine erişti ki, dünyanın geri kalan bütün devletlerinin güçlerinin toplamı, Osmanlı

imparatorluğununkinden aşağıda kalıyordu. Yukarıda sayılan hataların, yarım asırlık oldukça uzun bir zaman zarfında ve Türk Cihan Devleti'nin sınırları gibi pek azametli bir mekân içinde işlendikleri hatırlanacak olursa, bu devir, "ideal çağ" olarak kabul edilebilir. Çünkü nice devlet adamı çıkmıştır ki, bir kaç yıl içinde ve pek dar sınırlar çerçevesinde, mantığın kabul edemiyeceği derecede akılsız davranmışlardır. Kaanûnî'nin mirasının azameti, halefleri olan II. Selîm ve III. Murâd devirleri incelenirken, daha iyi anlaşılır.

SULTÂN SÜLEYMÂN VE EKİBİ

Kaanûnî Sultân Süleymân'ın tarihin "örnek hükümdar"ı olduğunu belirtmeye çalıştık. Tabîatiyle bu hüküm, Devlet'i yöneten hükümdarlar tipi içindir. Sultân Süleymân'ın başarısının önde gelen sebebi de, her alanda yetenekleri bulmak, seçmek, korumak, yükseltmek, çalıştırmak husûsundaki engin görüşüdür. Bu sûretle tarihimizin büyük adamlarının, seçkin dehâlarının, yoğunlukla onun dönemine isabet ettiğini görüyoruz. Bu husus şüphesiz Devlet'in yücelmesinde fazlasıyla etkili oldu. Sultân Süleymân'ın yarım asrını, bütün Türk tarihinin en muhteşem dönemi hâline getirdi. Bazı Avrupalı tarihçiler 16. asra (1500-1600) "Türk Asrı" dedikleri gibi, "Süleymân Asrı" da demişlerdir. 16. asrın Türk tarihinin doruk yüzyılı olduğu doğrudur. Türk devletleri, Türkiye (Osmanlı), İran (Safevî), Hindistan (Timurlu), Güney Hindistan (Âdil-Şâh), Türkistan (Şeybânî) ve ikinci derecedeki diğerleri, gerçekten 16. asrı da Arz'ın en büyük ve o çağda en zengin parçalarını ellerinde

tutarak büyük bir medenî aktivite ve kültür yoğunluğu oluşturmuşlardır. Tabiatiyle Osmanlı Türkiyesi, başı çekti. Sultân Süleymân da, 16. asrın Türk ihtişamının en belirgin senbolü oldu. Kurduğu, gerek Devlet, gerek kültür hayatında iktidara getirdiği ekip, gerçekten muhteşemdir. Çoğunun yetişmesinde ve yükselmesinde, seçilmesinde birinci derecede etkili olduğu, devrinin en büyük isimleri şu sûretle sıralanabilir:

Askerlik alanında: Yavuz'un Güneydoğu Anadolu'yu Safevîler'den fetheden Akkoyunlu kumandanı, Diyarbakır'ı fethettiği için o yörede "Fâtih Paşa" diye anılan Bıyıklı Mehmed Paşa (ölm. 24.12.1521), Sultân Süleymân'ın saltanatının ilk günlerinde öldü. Sultân-zâde Gazi Husrev Bey (Paşa) (1480?-1541), İkinci Bâyezîd'in kızından torunu, Yavuz'un yeğeni, Sultân Süleymân'ın hala oğlu, büyük akıncı beyi (komando generali), Bosnasarayı'nın gerçek bânîsidir. Sultân-zâde Gazi Koca Balı Paşa (ölm. 8.1543), Sultân Süleymân'ın dîğer bir hala oğlu olup, Dâmâd Gazi Yahyâ Paşa'nın oğludur, çok ünlü akıncı beyi, 1542 Budin zaferinin

başkumandanı idi, Budin beylerbeyisi (Macaristan eyâlet vâlîsi) iken vezîr (mareşal) rütbesinde öldü. Sultân-zâde Gazi Mehmed Paşa (ölm. 2.1548), Balı Paşa'nın kardeşi, Budin beylerbeyisi olarak halefi, Sultân Süleymân'ın Avrupa'daki sınırlarımızı korumakla görevlendirdiği, bu işi büyük liyâkatle yapan 3 hala oğlu prensin yaşça küçüğüdür. Ağabeyi gibi Budin'de (Budapeşte) eyâlet vâlîsi iken öldü. Bavyera'nın taht şehri Regensburg'u, Moravya'da Brno'yu (Brünn) ve Peç'i fethetti, Vertizo (2.12.1537) ve Istabur (22.8.1541) meydan muhârebelerinde başkumandan olarak zafer kazandı, oğlu Budin beylerbeyisi şâir Arslan Paşa'dır. Birinci Sâhib Giray Hân (1481-1551), Sultân Süleymân'ın Kırım ve Kazan hânı yaptığı büyük askerdir, Nijniy Novgorod'u (Gorkıy) fethetti; Yavuz'un kayın-pederi Birinci Mengli (Benli) Giray'ın oğlu, Devlet Giray'ın amcasıdır. Özdemir Paşa (1500?-1560), Sultân Süleymân'ın Arab ve Habeş işleri mütehassısı olan hâs müşâviri, Habeşistân Fâtihi, ilk Habeş beylerbeyisidir. Afrika'da büyük ülkeler fethetti. Birinci Devlet Giray Hân (1512-1577),

Moskova'yı fethettiği ve Kremlin'e girdiği için "Taht-alan" diye anılan Kırım hânıdır. Lala Kara Mustafa Paşa (1520?-7.8.1580), Sultân Süleymân'ın şehzâdelerinin lalası idi, Sokollu-zâdeler'dendir, ağabeyi Husrev Paşa, Kaanûnî'nin 2. vezîri idi; sonra Kıbrıs Fâtihi ve vezîr-i âzam olup öldü. Özdemiroğlu Osmân Paşa (1526-30.10.1585), Özdemir Paşa'nın oğlu ve yerine Habeş beylerbeyisidir, sonra Kafkasya fâtihi oldu ve vezîr-i âzam iken öldü. Vezîr-i âzam Sokollu-zâde Lala Mehmed Paşa (ölm. 21.6.1606) ve vezîr Tiryâkî Hasan Paşa (1531?-1.1614), Kaanûnî devrinde doğmuş büyük askerlerdir, fakat şöhretleri daha sonradır.

Devlet adamlığı, yöneticilik, diplomasi alanında: Pîrî Mehmed Paşa (1455?-13.11.1532), Yavuz'un son ve Kaanûnî'nin ilk vezîr-i âzamı, Kuzey Irâk'ın fâtihi, Şeyhulislâm Zenbilli Ali Efendi yeğeni büyük devlet adamıdır. Dâmâd Makbûl İbrâhîm Paşa (1495-15.3.1536), Sultân Süleymân ile yaşıt, onun en ünlü ve gözde ve 2. vezîr-i âzamı, eniştesi, büyük diplomattır. Hâdim Hacı Süleymân Paşa (1467?-28.9.1547), Kaanûnî'nin vezîr-i

âzamlarından, Birinci Hindistan Seferi başkumandanı, devlet ve idâre adamı, uzun müddet Devlet'in 2. eyâleti sayılan Mısır'ın beylerbeyisidir, Mısır'da koyduğu kanunlar 19. asra kadar yürürlükte kaldı.

Denizcilik alanında en büyük amiraller: Selmân Reîs (ölm. 1529), Hind denizlerinde Türk gücünün gerçek kurucusudur. Ahmedoğlu Aydın Reîs (1470?-8.1535), Barbaros Kardeşler'in ünlü arkadaşıdır. Barbaros Hızır Hayreddîn Paşa (1472?-4.7.1546), Oruç Reîs'in kardeşi ve halefi, Preveze galibi, kapdân-ı deryâ, muhtemelen tarihin en büyük amirali. Barbaros-zâde Gazi Büyük Kara Hasan Paşa (1491-1549), Barbaros'un mânevî oğlu ve Cezâyir beylerbeyiliğinde halefi, İmparator Charles Quint'e karşı Cezâyir galibi. Sâlih Paşa (1488?-6.1556), Çanakkaleli veyâ Kazdağlı denen, Oruç ve sonra Barbaros'un yanında yetişen amiral, Preveze'de sağ kanat amirali, Cezâyir beylerbeyisi iken Fâs'ı fethettiği için "Fâs Fâtihi" denir. Turgut Paşa (1485-17.6.1565), Barbaros'un gerçek halefi, Preveze amirallerinden, Trâblusgarb fâtihi, Malta'da

şehîd oldu. Barbaros-zâde Küçük Hasan Paşa (1500?-15.3.1572), Barbaros'un tek oğlu ve Turgut Paşa'nın dâmâdı, 3 def'a Cezâyir Beylerbeyisi, 5.9.1558'de İspanyol ve Fâslılar'a karşı Mostaganem meydan muhârebesi galibi. Dâmâd Piyâle Paşa (1508?-21.1.1578), kapdân-ı deryâ, İkinci Selîm'in dâmâdı, 2. vezîr, Preveze'den sonraki târîhin en büyük açık deniz Türk zaferi olan Cerbe'nin galibi. Kılıç-Ali Paşa (1507?-21.6.1587), kapdân-ı deryâ, büyük Türk denizcilik ekolünün son halkası. Gazi Ramazân Paşa (ölm. 1589), Tûnus ve Cezâyir beylerbeyisi, Vâdi's-Seyl meydan muhârebesinde büyük Portekiz devletini yıkan amiral, Gemlik civârından Kumla'dandır, şöhreti Kaanûnî devrinden sonradır. Koca Murâd Reîs (1529?-1609), Kaanûnî devrinde yetişmiş şöhretli amirallerin sonuncusu.

Hukuk alanında: Zenbilli Ali Cemâlî Efendi (1445?-10.1525), İkinci Bâyezîd'in son, Yavuz'un tek, Kaanûnî'nin ilk şeyhulislâmı, Pîrî Mehmed Paşa'nın amcası olan devlet adamı ve bilgin. Mehmed Ebüssüûd Efendi (28.12.1490-23.8.1574), Kaanûnî'nin son şeyhulislâmı, en

büyük şeyhulislâm, hukukçu ve devlet adamı, Sultân Süleymân'ın Kaanûnî olmasında en büyük teknik yardımcı.

Târih alanında: Kemâlpaşa-zâde Ahmed Şemseddîn Efendi (1468-16.4.1534), şeyhulislâm olarak Zenbilli Ali Efendi'nin halefi, tarihçi, hukukçu ve devlet adamı, Matrakçı Nasûh Bey (1480?-28.4.1564), tarihçi, matematikçi, kartograf, ressam, silâh mütehassısı. Celâl-zâde Mustafa Çelebî (1495?-1568), tarihçi, bilgin, devlet adamı, Kaanûnî'nin ünlü nişâncısı. Hoca Sâdeddîn Efendi (1536-2.10.1599), şöhreti sonradan olmakla berâber Kaanûnî devrinde yetişen tarihçi ve devlet adamı, şeyhulislâm, Yavuz'un nedîmi bestekâr Hasan Cân Çelebî oğlu, en ünlü Osmanlı ulemâ âilesi olan Hoca-zâdeler'in atası, Üçüncü Murâd ile Üçüncü Mehmed'in baş-hocası, Haçova zaferinin mânevî galibi. Gelibolulu Mustafa Âlî Çelebî (Paşa) (24.5.1541-1600), en büyük tarihçilerden, çok verimli yazar, maliyeci, şâir. Selânikî Mustafa Efendi (1540?-1600 sonları), târihçi, Kaanûnî'nin hâssa hâfızlarından olup, ölümünde yanında idi.

Coğrafya ve kartografya alanında: Muhyiddîn Pîrî Reîs (1475?-6.1554), büyük Türk denizcilik ekolünün kurucusu Kemâl Reîs'in yeğeni olan amiral, Hind Okyanusu amirali, büyük kartograf ve coğrafyacı. Seydî-Ali Reîs (1498?-1563), Türk amirali, coğrafya ve matematik bilgini, şâir, Hind Okyanusu amirali, Preveze'ye ve Cerbe'ye katılmıştır.

İlim ve fikir alanında: Taşköprülü-zâde Ahmed İsâmeddîn Efendi (2.12.1495-13.4.1561), eserlerini Arapça yazan büyük ansiklopedist. Dâmâd Lutfî Paşa (1483?-1563), Kaanûnî'nin eniştesi ve vezîr-i âzamı, devlet adamı, bilgin ve yazar.

Şiir alanında: Fuzûlî Mehmed Efendi (1480?-11.1.1556), Âzerî lehçesi kullanmıştır. Nev'î Yahyâ Efendi (1533 sonları – 24.6.1599), kazasker şâir. Bâkî (Mahmûd Abdülbâkıy Efendi) (1527-7.4.1600), Rûmeli kazaskeri, Sultân Süleymân'ın sultânü'ş-şuarâ'sı. Rûhî (Bağdâdlı Rûhî Dede) (ölm. 1605), Terkîb-i Bend'i ile ünlü şâir. Yahyâ Efendi (1.1553-27.2.1644), Kaanûnî devrinde doğdu, gazel

formunun üstâdı, devlet adamı, 18 yıldan fazla şeyhulislâm oldu, babası da şeyhulislâmdır.

Musiki (bestekârlık) alanında: Şeyh Abdülalî Efendi (ölm. 1575?), asrın en büyük bestekârı. Hatîb Zâkirî Hasan Efendi (1545?-1623), dînî bestekâr. Bora İkinci Gazi Giray Hân (1554-3.3.1608), Kaanûnî devrinde doğdu, büyük sâz eserleri bestekârı, sâzende, nakkaş, şâir, bilgin, devlet adamı, kumandan, Birinci Devlet Giray'ın oğlu olan Kırım hânı.

Mimarlık alanında: Alâeddîn Ali Bey (ölm. 1537), Sultân Selîm Câmii mîmârı, Sinân'ın gerçek müjdecisi mîmârbaşı. Koca Sinân Ağa (29.5.1490-9.4.1588), muhtemelen Dünyâ tarihinin en büyük mimarı, Selîmiye ve Süleymâniye başta olmak üzere pek çok ülkede yüzlerce eser yapan ve yarım asır kadar mîmârbaşı olan san'atkâr. Koca Mehmed Ağa (1553?-1625?), Sultân Ahmed mimarı olup, Kaanûnî devrinde doğdu.

Güzel san'atlar alanında: Karahisârî Ahmed Şemseddîn Efendi (1468-1556), 16. asrın en büyük hattâtı, Süleymâniye'deki yazılar

onundur. Nigârî Haydar Bey (ölm. 1572), büyük minyatürcü. Nakkaş Bosnalı Seyyid Osmân Efendi (ölm. 1590?), Hüner-nâme minyatürlerini yapan ressam.

Kesin dehâ eseri gösterdiklerine inandığımız isimleri andık. Bunlar dışında Sultân Süleymân Asrı, her alanda çok büyük isimlerle dolup taşmaktadır. Osmanlı Türkiyesi dışındaki Türk âleminde de Kaanûnî döneminde büyük şahsiyetler yetişti ki, en önemlileri şunlardır:

Şâh İsmâîl Safevî (17.7.1487-22.5.1524), Âzerî Türkçesi ile hem klasik, hem halk tarzında büyük bir şâir, Safevî hânedânından ilk İran imparatoru, Yavuz'un rakıybi olup Türk'lüğü karpuz dilimler gibi ikiye böldü. Zahîrüddîn Muhammed Sultân Mîrzâ Bâbur Şâh (14.2.1483-25.12.1530), Timuroğulları'ndan son Türkistan hâkanı ve 19. asır ortalarına kadar devâm eden Hindistan Türk imparatorluğunun kurucusu, Çağatay Türkçesi ile yazan çok büyük edîb ve şâir. Dünyâ tarihinin en seçkin isimlerinden biri. Bihzâd (1455?-1537?), minyatür ressamlarının en büyüğüdür, önce Türkistan

Timuroğulları'nın, sonra İran Safevîleri'nin sarayında çalıştı. Bayrâm Hân (ölm. 3.3.1561), Bâbur'un oğlu Hümâyûn ve onun oğlu Ekber Şâhlar'ın sadrâzamı devlet adamı, kumandan, Çağatay Türkçesi'nde şâir. Birinci Abdullâh Hân Şeybânî (1530?-1.1598), Türkistan (Doğu Türk) hâkanı, Cengizoğulları'nın Cuci Ulusu'ndan Şeybânî hânedânından, ondan sonra Türkistan büyük devletler arasından silinip çökmeye başladı. Abdürrahîm Hân Karakoyunlu (16.12.1556-1627), yukarıda anılan Bayrâm Hân'ın oğlu, babası gibi Hindistan Timuroğulları'nın sadrâzamı (hân-ı hânân), kumandan, devlet adamı, edîb, fikir ve ilim adamıdır.

KAANÛNÎ SULTÂN SÜLEYMÂN ÂİLESİ,

ÇOCUKLARI ve TORUNLARI

KAANÛNÎ SÜLEYMÂN II

(1495-1566) (1520-1566)

SÜLEYMÂN II KAANÛNÎ, Gaazî, “Muhibbî”, şehzâdeliğinde bâzan “Süleymân-Şâh” (Top.Sar.Arş., E 10.292). Avrupalılarca “Muhteşem” ve “Büyük” (Trabzon Sarayı, 27.4.1495 (dîğer rivâyet 6.11.1494) –Sigetvar otağ-ı hümâyûnu, 7.9.1566, saat 1.30 = 71,4,10) (saltanatı: 22.9.1520 – 7.9.1566 = 45, 11, 15) (cülûsunda yaşı: 25, 4, 25): Velîahd: 24.4.1512 – 22.9.1520 = 8, 4, 28 (velîahdliğinde yaşı: 16, 11, 27). Medfeni: Süleymânîye Câmii’nde Sinân yapısı Süleymâniye veyâ Kaanûnî Türbesi.

Nikrîs (goutte=damla) hastalığına inzimâmen ihtiyarlık ve sürmenajdan 13. sefer-i hümâyûnunda Macaristan’da Sigetvar kalesini Almanlar’dan almak üzereyken öldü. Ölümü 48 (gerçekte 52) gün saklandı. Orduy-ı Hümâyûn, Sigetvar fethinden dönüşünde Mohaç sahrâsında Vezîr-i âzam Dâmâd Sokollu Mehmed Paşa, orduya pâdişâhın öldüğünü, arabasının içindekinin cenâzesi olduğunu açıkladı. Yeni pâdişâh İkinci Selîm de Belgrad’a gelmişti.

Ahşâsı Sigetvar yakınlarında Macarlar'ın "Turbek" (Türbe) dedikleri hâlen mevcûd türbesine gömüldü. Cenâze, İstanbul'da sevkedildi (Mohaç'da ölümünün açıklanması 25.9.1566). 28.11.1566'da Belgrad'da ve 5.12.1566'da İstanbul'da cenâze töreni yapıldı.

Şâir, hattât, kuyumcu idi. Sırbca da biliyordu. Dîvân'ı büyüktür ve Â'dile Sultân tarafından, yeni harflerle 1001 Temel Eser'de (2 c., Vahîd Çabuk nş.) ve sonra Kültür Bakanlığı'nca basıldı. Dîvân-ı Muhibbî'yi, pâdişâhın bütün şiirlerini toplayıp sıraya koyarak şâir ve müellif Draçlı Ahmed Fevrî Efendi (ölm. 1570) tedvîn etti.

Şehzâde Süleymân, önce, babasının Trabzon sancağına yakın Şebinkarahisâr sancakbeyi, bir kaç ay sonra, gene 1509'da Bolu sancakbeyi, amcası Velîahd-Şehzâde Ahmed'in Bolu'ya îtirâzı üzerine Kefe sancakbeyi (6.8.1509-24.4.1512=2,8,19) oldu. Kırım'da Kefe'ye, ölen amcası Şehzâde Mehmed'in yerine ve annesi ile berâber gitti (Top.Sar.Arş., E 6.185, E 98). Babasının cülûsunda, Kırım Hânı ile görüşerek,

İstanbul'a geldi. 22.9.1520'ye kadar velîahdliği boyunca Saruhân (Manisa) sancakbeyi oldu. Buraya da annesi ile gitti. Velîahdliğinde babasının uzun Mısır seferinde Edirne'de taht muhâfızı ve Rûmeli saltanat nâibi bulundu (5.6.1516-27.7.1518=2,1,20). Daha önceki İran seferinde ise İstanbul muhâfızı idi. Binâenaleyh velîahdliğinde uzun müddet Manisa'dan uzakta, Edirne ve İstanbul'da bulundu. Manisa'dan İstanbul'a gelip 30.9.1520'de cülûs etti. Eyüb Sultân'da son Abbâsî Halîfesi Mütevekkil tarafından halîfelik kılıcı kuşatıldı (5.10.1520) ("el-Mütevekkil..., Selîm Hân ile İstanbul'a gidip hayli î'zâz, ikrâm olunup zevk, safâda iken Selîm Hân vefât edip Süleymân Hân dahi kendiye hâdden efzûn in'âm, ihsân edip, Süleymân Hân'a ibtidâ hılâfet şemşîrîn Ebâ-Eyyûb-i Ensârî'de bunlar kuşatıp, Süleymân Hân, bunlardan bî'at kabûl edip cülûs etdiler", Evliyâ Çelebi, X, 38).

Dadısı: Dâye Hâtûn (ölm. İstanbul 1531'den sonra), Ayvansaray'da mescid ve türbesi, Mahmûdpaşa'da câmii (1530). Velîahd olmadan önceki lalası: Ken'ân Hudâyî Bey, şâir,

med.Balıpaşa. Şehzâde iken önce defterdâr, sonra lalası: Sinân Paşa (ölm. Selânik, 1550?), 1520'de 4. vezîr, emekli olup câmî yaptırdı, Selânik'de yaşadı. Velîahdliği boyunca lalası, Cezerî-zâde Kaasim Paşa, cülûsunda tekrar 4. vezîr oldu (ölm. Bursa 1543; 90'lık) ki, Yavuz'un da son lalasıdır (1511-2). Ölüm hastalığında hekimi: Kaysûnî-zâde Mehmed Efendi, Başmuallimi: Hâce-i Sultânî Mevlânâ Hayreddîn Hızır Çelebî (doğ. Daday, ölm. Kefe 1543). Daday'da mescid, mekteb, vs.; bunun oğlu: Ahmed Efendi (1537-8.1563=26), 1561'de Şâm kadısı, Dîğer hocası: Zeyrek-zâde Rükneddîn (Şemseddîn) Ah. Efendi (1470?-Mekke, 1532/33 = 63?, Rûmeli kazaskeri, Fâtih'in muallimlerinden olan babası Mollâ Zeyrek Mehmed Efendi'dir).

Kaanûnî'nin süd kardeşi ve oğlu Velîahd-Şehzâde Mustafa'nın 1548-53'de hocası: Musliheddîn Mustafa Sürûrî Efendi b. Hoca Şâ'bân (Gelibolu'da tâcir) (Gelibolu 1491 – İstanbul 13.1.1562 = 71): Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi'den me'zûn, müderris, sonra Nakşî şeyhi, Kasımpaşa'daki mescidinde

medfûn, 36 eserin müellifi, 3 dilde şâir (Türkçe Dîvân'ında 500 kadar gazel) (Mesnevî, Dîvân-ı Hâfız, Gülistân, Bostân şerhleri çok ünlüdür).

Kaanûnî'nin süd annesi: 'Afîfe Hâtûn, med. Yahyâ Efendi Türbesi. Bunun zevci: Amasyalı Ömer Efendi, 1495'de Trabzon müftîsi. Bunların oğulları: Celâleddîn Yahyâ Efendi (Trabzon 1495 – İstanbul 5.1570 = 75): çocukken yüksek tahsîl için Trabzon'dan İstanbul'a gelip Beşiktaş'a yerleşti. Kaanûnî ile Trabzon'da ayni yıl içinde doğmuş ve annesi şehzâdeye süd vermişti. Şeyhulislâm Zenbilli 'Alî Efendi'den me'zûn, mutasavvıf, şeyh, âlim, dîvân sâhibi, cenâze namâzını Süleymâniye Câmii'nde Şeyhulislâm Ebüssüûd Efendi kıldırdı. Beşiktaş'da câmî, medrese, tekke, hamam, çeşme, mekteb, park yaptırdı. Türbesini İkinci Selîm, Sinân'a yaptırdı, İkinci Mahmûd, sonra 1873'de Pertevniyâl Vâlide-Sultân ve son def'a İkinci Abdülhamîd yeniledi. Burada Osmanlı Hânedânı'ndan pek çok kişi medfûndur (Evliyâ, I, 451). Yahyâ Efendi'nin oğulları: Şeyh İbrahim Efendi ve Şeyh 'Alî Efendi (babalarının türbelerinde); bu sonuncusunun neslinden:

İmâm-zâde Mehmed Sa'îd Efendi, Galata kadısı = Fülâne Hâtûn (ölm. 1818, Yahyâ Efendi Türbesi'nde).

Kaanûnî, 10 yıl, 7 ay, 7 gününü, 13 sefer-i hümâyûnunda geçirdi: 1. sefer-i hümâyûn 18.5.1521 – 19.10.1521 = 0,5,1 (1. Macar=Engerûs seferi, Belgrad'ın 4. muhâsarası ve fethi); 2. sefer-i hümâyûn 16.6.1522 – 29.1.1523 = 0,6,13 (Rodos'un 3. muhâsarası ve fethi); 3. sefer-i hümâyûn 23.4.1526 – 13.12.1526 = 0,6,21 (2. Macar=Engerûs seferi, Mohaç zaferi 29.8.1525, Budin'in fethi 11.9.1526, Kaanûnî'nin "Macaristan Fâtihi" olması); 4. sefer-i hümâyûn 10.5.1529-16.12.1529 = 0,7,7 (1. Almanya = Nemçe Seferi, 1. Viyana muhâsarası = Gazây-ı Bec); 5. sefer-i hümâyûn 25.4.1532-21.10.1532=0,6,26 (2. Almanya=Nemçe Seferi) (Barbaros İstanbul'da 27.12.1533); 6. sefer-i hümâyûn 11.6.1534 – 8.1.1536 = 1,4,27 (1. İran = 'Irâkayn Seferi, Tebrîz'in fethi 13.7.1534, Bağdâd'ın fethi 28.11.1534) (Barbaros'un Tûnus'u fethi 22.8.1534); 7. sefer-i hümâyûn 17.5.1537-22.11.1537=0,6,6 (İtalya = Korfu ve Otranto

Seferi); 8. sefer-i hümâyûn 8.7.1538 – 27.11.1538 = 0,4,20 (Kara Boğdan=Moldavya Seferi) (Preveze deniz zaferi 28.9.1538) (Süleymân Paşa'nın Hindistan seferi için Süveyş'ten hareketi 13.6.1538); 9. sefer-i hümâyûn 20.6.1541-27.11.1541=0,5,7 (Budin Seferi, Macaristan'ın eyâlet ol. ilhâkı); 10. sefer-i hümâyûn 17.11.1542-16.11.1543=0,11,29 (Estergon Seferi) (Charles-Quint'e karşı Cezâyir zaferi 25.10.1541; Barbaros'un Fransa seferine çıkması 28.5.1543, Roma civârına çıkması 20.6.1543, Nice'i fethi 20.8.1543) (Süleymâniye Külliyesi'nin küşâdı 7.6.1557); 11. sefer-i hümâyûn 29.5.1548-21.12.1549=1,8,23 (2. İran Seferi, Tebrîz'in yeniden fethi 27.7.1548, Haleb'de kışlaması) (İstanbul Muâhedesi ile Almanya'nın yıllık vergi vermeyi kabûlü 19.6.1547; Fransa ile İstanbul Muâhedesi ve Fransa'nın pâdişâhın üstünlüğünü kabûl edip donanmasını Osmanlı'ya terhîn etmesi 1.2.1553; Turgut Paşa'nın Korsika'yı fethi 17.8.1553); 12. sefer-i hümâyûn 28.8.1553 – 31.7.1555 = 1,11,3 (3. İran=Nahcewân Seferi; pâdişâhın Amasya'da kışlaması) (İstanbul muhâfızı: 2. vezîr Dâmâd

Hâdim İbrahim Paşa) (en uzun sefer-i hümâyûn); 13. sefer-i hümâyûn 1.5.1566 – 7.9.1566=0,4,7 (Sigetvar Seferi, Almanya üzerine) (İstanbul muhâfızı: İskender Paşa) (Piyâle Paşa'nın Balear adaları seferi 1558 ve Cerbe zaferi 14.5.1560).

Kaanûnî'nin sefer-i hümâyûnları dışında başlıca seyâhatleri: Edirne seyâhatleri: 1524-25 kışı (avdeti 20.3.1525), 1.12.1540-4.4.1541, 1542-43 kışı (29.4.1543'de Filibe'ye hareket), 18.10.1546'da Edirne'de gelerek 1546-47 kışı, 1557-8 kışı. Bursa seyâhatleri: Ocak 1526, 8 gün Bursa'da kalarak 28.9.1539'da İstanbul'a avdet, 8.1544'de 40 gün Bursa'da oturması (Hurrem Sultan, Sadrâzam Dâmâd Rüstem Paşa, Mihr-ü Mâh Sultan, Şehzâde Selîm ile). Bursa seyâhati 19.8.1530 (İstanbul'dan hareket) – 1.10.1530 (İstanbul'a avdet); av için İznik-Yalova 7-8. 1531; 1525'de İbrahim Paşa'yı Mısır'a uğurlamak için İstanbul adalarını gezip ayni gün döndü. İran'da Sultâniye (25.10.1534). Bağdâd'ın fethinden sonra Kerbelâ ve Necef-Kûfe ziyâretleri 18-23.3.1535. Kışı geçirmek için Haleb'e gelmesi 26.11.1548, Şehzâde Bâyezîd'i yanına çağırdı (Şehzâde Cihângîr

yanında idi), 6 ay, 9 gün kalarak 5.6.1549'da Haleb'den ayrıldı, bu arada 6.12.1548'de Hamâ'yı ziyâret etti. 1553-54 kışında gene Haleb'e geldi. Hamâ ve Ma'arra'yı ziyâret etti, Karacadağ'a gelerek dinlendi ve hastalığı geçti.

Kaanûnî'nin kabûl ettiği yabancı hânedân mensublarından örnekler: Kazan hanı Sâhib Giray İstanbul'da (1524); Tûnus sultânı Sultan Hasan Hafsî'nin birâderi Sultan Reşîd, İstanbul'da (1526); Âdilcevâz'da Şîrvân-Şâh Halîl'i îdâm ettirdi ve İstanbul'da yaşıyan oğlu 'Alî'yi kabûl etti; Timuroğlu Hümâyûn Şâh'a karşı yardım istiyen Bürhân Bey Sultan İskender III Sûr, İstanbul'da (1537 başı, Osmanlı sancakbeyi oldu); Geylân hükümdârı Melik Muzaffer'i Ucan otağ-ı hümâyûnunda (Tebrîz) kabûlü 11.10.1534 (ayın 23'ünde hükümdâra yurduna dönmesi için izin verdi); ayni yerde otağ-ı hümâyûnunda Şîrvân-Şâh'ın oğlu Muh. Mîrzâ'yı kabûlü (14.10.1534); Elkass Mîrzâ Safevî'nin Kafkasya-Kefe yoluyle gemiyle İstanbul'a gelip kabûlü (1547), Bosna beylerbeyisi Ulama Paşa'nın Erzurum beylerbeyisi yapılıp Mîrzâ'nın yanına verilerek

Osmanlı ordusu ile Kâşân-Kumm-Isfahân akını icrâ ettirilmesi.

Kaanûnî Sultân Süleymân, Şâh Tahmasb'ın kardeşi Sâm Mîrzâ'yı 21.7.1535'te kabûl etti. Macaristan kralı Birinci Janos Szapolyai ile 19.8.1529'da, bunun oğlu İkinci Janos'la 29.8.1541'de ve sonra 1566'da Sigetvar seferine giderken kabûl edip görüştü. 22.8.1538'de Edirne'de Basra emîri Râşid'in oğlu Mânî'yi babasının gönderdiği Basra şehrinin anahtarları ile kabûl etti. 18.9.1535'te Bitlis emîri Üçüncü Şemseddîn'in annesini kabûl edip oğlu nâmına Bitlis'in anahtarlarını aldı. 26.12.1522, 29.12.1522 ve 1.1.1523 günleri 3 def'a Rodos Saint-Jean üstâd-ı âzamı Fransız asıllı Philippe Villiers de l'Isle-Adam'ı kabûl etti.

Kaanûnî'nin Zevceleri

=1. Fülâne Hâtûn (1496?-İstanbul 1550?=54?): İzdivâcı 1511, izdivaç müddeti 39? yıl, med. Şehzâde Camii Şehzâde Mahmûd'un annesi.

=2. Mâh-i Devrân Haseki b.'Abdullâh (1499?-

Bursa, 3.2.1581 = 82?) (Ahmed Refîk, Hicrî X. Asırda İstanbul Hayâtı, s.8): İzdivacı 1514, izdivaç müddeti 52 yıl (gerçekte 20 yıl), 1534'den îtibâren oğlunun yanında yaşadı, 1553'de Bursa'ya yerleşti, medfeni Bursa, oğlunun türbesinde (ki bu türbeyi o yaptırdı). Şehzâde Mustafa'nın annesi.

=3. Gülfem Hâtûn (1497?-İstanbul1562=65?): İzdivacı 1511, izdivaç müddeti 51 yıl. Câmiinde medfûn. Şehzâde Murâd'ın annnesi. Kaanûnî tarafından boğduruldu. İstanbul'da büyük emlâk ve vakıflar (Top. Sar. Arş., D. 2.497, 3.683, 3.954, 4.545, 8.732), Yenişehir'in Karahisâr köyüne su getirip çeşme (Top.Sar.Arş., E 3.362), Manisa'da çeşme (1539) ve vakıflar (İ.H.Konyalı, Üsküdar Târîhi, I, 154-7), Üsküdar'da Sinân eseri câmî (1561), mahalle, medrese, mekteb, türbesi (Ayni Eser, II, 288, 308).

=4. Hurrem Haseki-Sultân (1506?-İstanbul, 17.4.1558 = 52?): Polonya krallığı tab'ası bir Ukran Katolik râhibin kızı, Avrupa dillerinde: Roxelane, Roxelana (asıl adı: Alexandra

Lisowska). İzdivacı 1520, izdivaç müddeti 38 yıl. Med. Süleymâniye Câmii, Hurrem Sultan Türbesi. Şehzâde Mehmed, II. Selîm, Şehzâde Bâyezîd, Şehzâde Cihângîr, Şehzâde ‘Abdullâh, Mihr-ü Mâh Sultan annesi. Oğulları Mehmed ile Selîm’i görmek için bir kaç def’a Manisa’ya gitti. 3.4.1546’da Şehzâde Cihângîr ile Manisa’ya gelip 4.5.1546’ya kadar kaldı ve oradan Şehzâde Selîm’i alıp İstanbul’a döndü. 1544 yazında Kaanûnî ile berâber 40 gün Bursa’da oturdu. Son kışını Edirne’de geçirdi, hasta olarak İstanbul’a dönüp öldü. Şâire olup nesri de güzeldir. Osmanlı târîhinde Ahmed Refîk’ın “Kadınlar Saltanatı” dediği dönemi başlattı ki, fâsılalarla 1656’ya kadar devâm etti ve 1656’dan sonra hiç bir Hânedân mensûbu kadın politikaya karışmadı. Başlıca hayrâtı: İstanbul’da Ayasofya’da hamam (Sinân eseri), Kaariye’de medrese (Sinân), Yahûdîler semtinde hamam, Haseki’de mahalle, hastahâne (1539), câmî, medrese, mekteb, çeşme, şadırvân, imâret, sebîl (hepsi Sinân eseri, Külliye 1550’de bitdi), Balat’da tekke (1548); Ankara’da câmî, Edirne’de câmî, imâret, kervansaray, çeşmeler,

suyolları, köprü (1554) (Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri, 160) (Top. Sar. 7.788, 5.221/12, 7.816), çeşmeler, Cisr-i Mustafa Paşa'da kervansaray, câmî, imâret, Mekke ve Medîne'de (1549) Sinân yapısı birer imâret (Haseki İmâreti), Mekke ve Medîne'de dağıtılmak üzere hemen her yıl 3.000 altın, Kudüs'te imâret (1550).

Kaanûnî'nin Çocukları

1) VELÎAHD-ŞEHZÂDE Sultân MAHMÛD HÂN (1512 – İstanbul, 29.10.1521 = 9): Velîahd 22.9.1520 = 29.10.1521 = 1,1,7. Medfeni Sultânselîm Camii, Şehzâdeler Türbesi. Çiçek'ten öldü (Evliyâ, I, 344).

2) VELÎAHD-ŞEHZÂDE Sultân MUSTAFA HÂN (Manisa 1515 – Aktepe / Ereğli, 6.11.1553 = 38): Velîahd 29.10.1521 – 6.11.1553 = 32, 0, 8. Med. Bursa'da 1560'da annesinin yaptırdığı "Şehzâde Mustafây-ı Cedîd Türbesi". Kardeşleri Mehmed ve Selîm ile berâber İstanbul'da Atmeydanı'nda İbrahimPaşaSarayı'nda 3 hafta süren sünnet düğünü 21.6.1530'da başladı

(sünnet 27.6.1530). Saruhân (Manisa) sancakbeyi (Aydın sancağı ilâvesiyle) 2.1533 – 18.6.1541 = 8,4 (Manisa'dan hareket günüdür, Amasya'ya tâyin günü 16.5.1541), Amasya sancakbeyi 18.6.1541 – 1549 = 8, Karamân vâlîsi 1549 – 6.11.1533 = 4. Oğullarından Bâyezîd'i Edirne'de taht muhâfızı bırakan Kaanûnî, Selîm ve Cihângîr ile Ereğli'de Aktepe'ye geldi, Sultân Mustafa'yı boğdurdu, Şâh ile anlaştığına ve ısyân edeceğine ıknâ edilmişti. Yahyâ ve Sâmî'nin Sultân Mustafa mersiyeleri ünlüdür. Şâir (mahlası Muhlisî: Ahdî, Tezkire), hattât (elyazısı: Viyana, Şark yazmaları, no.998'deki nesh ile yazılmış Süleymân-nâme). Manisa'da Bozdağ'da câmî, saray, türbe, çeşmeler yaptırdı. 6. Irâkayn ve 7. Korfu sefer-i hümâyûnlarında (1534-6 ve 1537) ve 8. Boğdan seferinde Anadolu muhâfızı, 9. sefer-i hümâyûnda (1541) İstanbul muhâfızı oldu. Vechen, bedenen, tavran dedesi Yavuz'a çok benziyordu. Hocaları: Celâl-zâde Sâlih Çelebî (ölm. 1565); Manisalı (Saruhânî) Senâî Mehmed Çelebî; Hayreddîn Hızır Efendi (ölm. 1546, müellif); Şems Efendi; şâir Lâ'lî Çelebî;

Karaçelebî-zâde Hicrî Mehmed Muhyiddîn Efendi (1501?-1576=75?), İstanbul kadısı, şâir; Muhyiddîn Mehmed Hüseynî Efendi (ölm. 1540, Ankaralı, Ankara'da mescid, han; oğlu Şemseddîn Mehmed Efendi, 1526-1568a=42, müellif); Kaanûnî'nin süd kardeşi Mustafa Sürûrî Efendi (Sultân Mustafa adına Bahrü'l-Ma'ârif ve Zahîretü'l-Mülûk'ü yazdı; Sultân Mustafa'nın katli üzerine Kaanûnî ile kat'ı alâka edip bir daha aslâ görüşmedi). Sultân Mustafa'nın zevcesi: =Fülâne Hâtûn, Kırımlı (doğ. 1525?): izdivâcı: Pertev Mehmed Paşa (ölm. 1574), izd. 1555?, 2. vezîr 28.6.1565 - 21.10.1571 = 6,3,23, sonra emekli (Pertev Paşa, bir de Yavuz'un kızının kızı bir Hanım-Sultân ile evlenmiştir). Pertev Paşa'nın kızı ile, II. Osmân evlendi. Sultân Mustafa'nın çocukları:

ŞEHZÂDE MEHMED (Amasya 1546 – Bursa, 10.9.1553 = 7): Boğuldu.

ŞEHZÂDE AHMED (ölm. Konya, 1552?): Med. Konya (Konyalı, Konya Târîhi, 767).

ŞÂH Sultân (1550?-2.10.1577=27?)=Dâmâd 'Abdülkerîm Ağa (ölm. 1580?), izd. 1.8.1562

(İsmihân ve Gevherhân Sultânlar ile ayni düğünde), izd. müd. 15,22,2, yeniçeri ağası (1564'e kadar).

NERGİS-ŞÂH SULTÂN (doğ. 1536) = Dâmâd Cenâbî Ahmed Paşa (ölm. 1562), şâir, târihçi; Enderûn, çâşnigîrbaşı, 20 yıl kadar Anadolu beylerbeyisi (Kütahya).

3) ŞEHZÂDE MURÂD (Manisa 1519 – İstanbul, 12.10.1521 = 2): Med. Sultânselîm Camii, Şehzâdeler Türbesi. Çiçek'ten öldü, 3. velîahd idi.

4) FÜLÂNE SULTÂN (1521 – 28.10.1522 = 1).

5) ŞEHZÂDE SULTÂN MEHMED HÂN (İstanbul 1521 – Manisa, 6.11.1543 = 22): 2. velîahd 29.10.1521'den îtibâren. Saruhân (Manisa) sancakbeyi 12.10.1542 – 6.11.1543 = 1,0,25 (Manisa'yı gelmesi 12.11.1542). Med. Şehzâde Camii, Şehzâde Mehmed Türbesi. (Sinân, 1544). Ölüm sebebi: çiçek. 7. sefer-i hümâyûn (1537, Korfu) ve 9. sefer-i hümâyûna (1541, Budin) babasının yanında katıldı. 1540-

41 kışını Edirne'de babası ile geçirdi. Rûhu için babası Sinân'a Şehzâde Câmii'ni yaptırdı. Sünneti, Atmeydanı'nda İbrahim Paşa Sarayı'nda Şehzâde Mustafa ve Şehzâde Selîm ile berâber 27.6.1530. Hattât, şâir (mahlası: Mehemmed; Ahdî, Tezkire). Şehzâde Külliyesi için bkz. Paşa Livâsı, 498, no. 347. Cenâzesi 10 gün sonra İstanbul'da yapıldı (16.11.1543); cenâzeyi ricâl, Üsküdâr'da karşıladı, Pâdişâh da katıldı. Kaanûnî, 40 gün boyunca her gün hiç aksatmadan Şehzâde'nin mezârına gelip duâ etti; oğlunun ölüm haberini 10. seferinden İstanbul'a dönerek almıştı. Dadısı: Dâye Hâtûn (İstanbul'da Şehzâde'de mescid (1544) ve Kâğıdhâne'de mescid). Lalaları 'Alî Bey ve İbrahim Çelebî. Şehzâde Mehmed'in eşi: =Fülâne Hâtûn (öl. 1570'den sonra), Hümâ-Şâh Sultân annesi. Şehzâde Mehmed'in kızı:

HÜMÂ-ŞÂH SULTÂN (Manisa 1544? – İstanbul 1582? = 38?): muhtemelen posthume. Med. Şehzâde Türbesi'nde babasının yanında. Edirne'deki emlâki için: Paşa Livâsı, 499, no.349. =1. Dâmâd Mehmed Ferhâd Paşa b. Mustafa (1526 – 6.1.1575 = 49): izd. 1566/67,

izd. müd. 8-9 yıl. Med. Eyüb'deki türbesi. Karahisârî'den icâzetli hattât. İstanbul'da Bâyezîd'de saray, Bosnasarayı'nda câmî (1562), sebîl, imâret, hamam, Edirne'de emlâk (Paşa Livâsı, 432, no.262). Enderûn, 2. kapıcıbaşı, yeniçeri ağası 1553, Kastamonu sancakbeyi 1558 (beylerbeyi pâyesiyle), 3. vezîr 1564/65. Kardeşi: Mustafa Paşa (İstanbul doğumlu) ve bunun oğlu Mehmed Paşa. = 2. Sadrâzam Dâmâd Sokollu-zâde Lala Mustafa Paşa (ölm. 7.8.1580), izd. 25.8.1575, izd. müd. 4, 11, 13 yş. 31-36?. Bu izdivâcdan: Sultân-zâde Sokollu-zâde 'Abdülbâkî Bey. =3. Dâmâd Gaazî Mehmed Paşa (ölm. 23.8.1592), izd. 1581, izd. müd. 1 yıl kadar, Şehr-i Zor beylerbeyi, med. Şehzâde Câmii. Paşa'nın kardeşi: Sadrâzam Dâmâd Kanijeli İbrahim Paşa

Ferhâd Paşa-zâdeler (Hümâ-Şâh Sultân ile Ferhâd Paşa'nın çocukları) (hepsi Şehzâde Câmii'nde medfûn) (yaş sırası bahis mevzuu değildir): 1/ Fülâne Hanım-Sultân. 2/ Fülâne Hanım-Sultân. 3/ Sultân-zâde Hüsnî Bey. 4/ Sultân-zâde 'Osmân Bey (1571-1626=55, Bolu sancakbeyi iken Bağdâd önünde Âzamiyye'de

şehîd, Na'îmâ bu târîhi veriyor, bâzı kaynaklarda şehâdeti: 10.1630). 5/ Fülâne Hanım-Sultân. 6/ Fülâne Hanım-Sultân. 7/ Fatma Hanım-Sultân (1567-29.7.1588=21): Şehzâde'de açık türbesinde zevci ile berâber medfûn. 2 çeşmesi var (İstanbul). =Mehmed Bey (ölm. 1586), izd. 1577, izd.müd. 9 yıl, Kastamoni sancakbeyi, Şehir-i Zor Beylerbeyi Mustafa Paşa (ölm. 1575) oğlu: Bu izdivâcdan: Hacı Paşa (2.6.1628'de Sadrâzam Husrev Paşa tar. Manisa'dan Tokat'a getirtilip îdâm edildi, Na'îmâ ve Hammer, IX, 100), uzun müddet Saruhân sancakbeyi ve bunun oğlu: Hacıpaşa-oğlu Fülân Bey, sancakbeyi (ölm. 1652'den sonra). 8/ Sultân-zâde İbrâhîm Paşa (şehâdeti 1601/2, beylerbeyi) ve bunun oğlu: Mustafa Paşa (doğ. Bosna, ölm. 1636), müderris, sonra beylerbeyi. 9/ Sultân-zâde Mustafa Paşa (1569-1593=24, şehîd), Belgrad sancakbeyi, hattât (Tuhfe, 355). Oğlu: Süleymân Bey (ölm. 1.1655, 65 yaşlarında), bunun oğlu Ahmed Paşa (idamı 1685, Bolu sancakbeyi), bunun oğlu Mustafa Paşa (Banyaluka'ya beylerbeyi pâyesiyle sancakbeyi 1698a ki az sonra öldü), bunun oğlu

Mehmed Paşa ve bunun da oğlu İsmâ’îl Paşa (ölm. 1776?). Hümâ-Şâh Sultân’ın bu çocuklarının bâzılarının ikiz olduğu anlaşılır.

6) ŞEHZÂDE ‘ABDULLÂH (1522 – 28.10.1522).

7) MİHR-Ü MÂH (Mihr-i Mâh) SULTÂN (İstanbul 1522 – İstanbul, 25.1.1578 = 56): med. Süleymâniye Camii, Kaanûnî T. Kaanûnî’nin tek kızı. Başlıca hayrâtı: İstanbul’da Bâyezîd’de sarayı, Edirnekapısı’nda Sinân yapısı câmî (1558) (bu câmî için R.T. Bölükbaşı’nın 5 kıt’a ünlü şiiri: Serâb-ı ‘Ömrüm, 68-9), medrese, mekteb, hamam, çarşı, mahalle, Üsküdar’da çifte kervansaray, mekteb, hastahâne, imâret, câmî (Sinân, 1547), medrese, çeşme, saat kulesi (câmî 2 minâreli) (Konyalı, Üsküdâr Târîhi, II, 71, 289, 316, 533); İstanbul dışında Edirne’de değirmen, bostân, 20 ev, Filibe vs.’de emlâk (Paşa Livâsı, 501, no. 817, 819, s. 500, no. 350), her yıl Donanmay-ı Hümâyûn’a 192 kantar işlenmiş demir sağlıyan vakıf, Mekke’de su yolları, havuzlar, sarnıçlar (Mir’ât-ı Mekke, 740-56). Sultân, XVI. asrın en zengin kadını idi.

= Sadrâzam Dâmâd Rüstem Paşa (1505?-10.7.1561 = 56?) İzdivâcı 26.11.1539 (düğün 11.11'de başladı, Atmeydanı'nda İbrahim Paşa Sarayı'nda, Şehzâdeler'in sünnet düğünleri ile berâber), izd. müd. 21, 7, 14, yş. 17? – 39?, zevcinden 17? yş. kç. Med. Şehzâde Camii, Rüstem Paşa Türbesi (Sinân). Sadrâzam: 28.11.1544 – 6.10.1553 = 8,10, 8 + 29.9.1555-10.7.1561 = 5,9, 1 = 14, 7, 19, makaamında öldü.

Bâkî'nin ünlü mersiyesi (Dîvân, 80-84), Mihr-ü Mâh Sultân içindir, 5 bend ve 40 beyitli terkîb-i bend'dir, "Hala Sultân" diye anılır (ölümünde tahtta bulunan III. Murâd'ın halası).

Mihr-ü Mâh Sultân kızı: 'Ayşe Hümâ-Şâh Hanım-Sultân (1541?-1594 = 53?). İlk izdivâcından olan 4 oğlu ve bunların nesline Mihr-ü Mâh-zâdeler denir. Mihr-ü Mâh Sultân'ın oğlu: Sultân-zâde 'Osmân Bey (ölm. 1576). Hümâ-Şâh Hanım-Sultân'ın izdivâcları: =1. Sadrâzam Semiz Ahmed Paşa (1520?-28.4.1580=60?), izd. 1557?, izd. müd. 23? yıl, yş. 16?-39?, zevcinden 21? yş.küçük Sadrâzam

13.10.1579 – 28.4.1580 = 0, 6, 16, med. Edirnekapısı Camii, Ahmedpaşa Türbesi. Hanım-Sultân'ın çocukları, bu ilk izdivâcındandandır. Hanım-Sultân, 1593'de oğullarından 'Abdurrahmân Bey'le berâber hacca gitti. Üsküdâr'da 3. zevci olarak Hüdâyî adına câmî, dergâh vs. yaptırdı ki bu dergâhta medfûndur. = 2. Ahmed Ferîdûn Paşa ki daha çok "Nişâncı Ferîdûn Bey" diye ünlüdür (1522?-16.3.1583=61?), izd. İbrahim Paşa Sarayı, 6.4.1582, izd.müd. 0, 11, 10, yş. 41?-42?, zevcinden 19? küçük (bu izdivâcı dul kaldıktan 1,11,8 sonra yapdı), ünlü müellif, şâir, hattât, med. Eyüb'de Ferîdûn Paşa Türbesi; Emîrgân'da (İstanbul) park ve köşk (Ferîdûn Paşa Bağçesi); Dimetoka'da câmî, hamam, Niğbolu'da 2 değirmen, çayır, koru, Edirne'de değirmen, bostan, 20 ev, Gelibolu'da çarşı, Lapseki'de hepsi vakıf 2 bağ, fırın, 3 tarla ve bunlara ilâveten 12.000 altın nakid vakıf, İstanbul'da mescid, mekteb, dârüttâlîm, İstinye'de (İstanbul) tekke, 2 tâb-hâne, Karaköy'de (İstanbul) 40 odalı vakıf han gibi hayrât bıraktı. Ferîdûn Paşa'nın önceki izdivâcından: Halîl Bey,

1593'de Eskişehir sancakbeyi =3. Şeyh 'Azîz Mahmûd Hüdâyî Efendi (1543 – 1.10.1628 = 85), izd. 1583?, izd. müd. 11? yıl, yş. 42?-53?, zevcinden 2 yş. büyük, ünlü mutasavvıf, şâir, bestekâr, müellif, Celvetî tarîkatinin kurucusu, I. Ahmed'le oğlu II. Osmân'ın şeyhi, med. Üsküdâr, Hüdâyî Türbesi.

8) SELÎM II, Sarı (İstanbul, 28.5.1524 – İstanbul (Topkapı Sarayı), 15.12.1574 = 50, 6, 18) (saltanatı: 7.9.1566 – 15.12.1574 = 8, 2, 22) (cülûsunda yaşı 42, 3, 10): ağabeyi Sultan Mustafa yerine velîahd 6.11.1553 (yaş 31, 5, 9) – 7.9.1566 = 12, 10, 1. Medfeni: Ayasofya Camii, II. Selîm Türbesi (Sinân eseri, 1575'de bitti, Yeşil Türbe'den sonra en güzel Osmanlı türbesidir). Ölümü 7 gün saklandı, cenâzesi 22.12'de kaldırıldı. Namâzını Şeyhulislâm Hâmid Efendi kıldırdı. İstanbul'da doğan ilk pâdişâh, ayni zamanda İstanbul'da ölen ilk pâdişâhdır. Okçu ve şâir (mahlasları: Selîm, Selîmî). Sünneti: Atmeydanı'nda İbrahim Paşa Sarayı'nda ağabeyleri Mustafa ve Mehmed'le berâber 21.6.1530'de başlıyan 3 haftalık düğün (sünnet 27.6.1530, yaş 6, 1, 0) (Tabakaatü'l-

Memâlik: 17.7.1530). Hamamda ayağı kayıp düştü, beyin kanamasından öldü. Konya v. 18.6.1541 – 6.11.1543 = 2, 4, 18; ölen ağabeyi Şehzâde Mehmed yerine Saruhân (Manisa) sancakbeyi (Bursa'ya uğrayıp gitti) 6.11.1543 – 27.10.1557 (Manisa'dan hareket günü) = 13, 11, 21, tekrâr Konya v. 27.10.1557 - 18.3.1561 = 3, 4, 22 (toplam Konya 5, 10, 10), Germiyân (Kütahya) sancakbeyi 18.3.1561 – 7.9.1566 = 5, 5, 20.

11. sefer-i hümâyûnda (1548-9) Edirne'de taht muhâfızı oldu, bu seferde Seyyidgaazî'de babasına mülâkî oldu. 13 yaşında iken 7. sefer-i hümâyûna da katılıp Korfu'ya kadar gitti (1537). 9. sefer-i hümâyûnda Budin'e kadar 17 yaşında olduğu hâlde ağabeyi Şehzâde Mehmed'le beraber bulundu. Şehzâde Mehmed'le 1.12.1540'da babası ile İstanbul'a geldi. 20.3.1548'de Manisa'dan Bursa'ya gelip babası ile görüştü. 21.9.1553'de Bolvadin'de babasına mülâkî olup İran seferine Orduy-ı Hümâyûn'un sağ kanat kumandanı olarak katıldı. 7.8.1544'de Bursa'ya gelip babası Kaanûnî ile annesi Hurrem'e mülâkî oldu. Haleb'de babası ile

berâber kışladı, sonra 22.11.1554'de Manisa'ya döndü. 12. sefer-i hümâyûnda (Nahçevân) gene babası ile Haleb'e geldi, berâberce Hamâ ve Ma'arra'yı gezdiler (Şehzâde Selîm, Maraş'da ordugâhda kışlıyordu). Pâdişâhlığında İstanbul'da kaymakam olarak Piyâle Paşa kaldı. 1574'de İstanbul'da Sultân 'Abdülmelik'i kabûl etti, Sultân, İstanbul'da mukıym Fâslı bir kızla evlendi ve oğlunu İstanbul'da bırakarak Cezâyir'e döndü.

II. Selîm adına önce Kütahya Hisâr Câmii'nde hutbe okundu, hutbede kendisi de bulundu. Oradan İstanbul'a gelip kılıç kuşandı. İstanbul–Belgrad yolunu 15 günde aldı. 17 gün Belgrad'da bekledi. O gün Ordu ve babasının cenâzesi geldi. Zemun (Zemlin) sahrâsında otağ-ı hümâyûn önünde cenâze namâzı kılındı. Cenâzeyi Ordu ve pâdişâhı beklemeden önden vezîr Ahmed Paşa ve eski Mısır beylerbeyisi Ali Paşa, İstanbul'a götürdü. II. Selîm, Orduy-ı Hümâyûn ile sonradan İstanbul'a girdi (5.12.1566). Kütahya'dan ilk İstanbul'a gelip cülûsu ise 30.9.1566'dır. Saltanata dâvet mektûbunu 19.9'da aldığına göre, mektub

Sigetvar'dan Kütahya'ya 12 günde geldi.

Dadısı Kamer Hâtûn, 1618'de 100 yaşını geçmiş olarak öldü. İstanbul'da Tepebaşı'nda (Beyoğlu) İngiltere Sefâreti arkasında adını taşıyan mahalledeki câmiine defnedildi. Lalası: Boşnak Sofu 'Alî Paşa: Enderûn me'zûnu, sancakbeyi, lala, imrahor 1557, Dulkadır bey1.1.1558, gene Şehzâde hizmetinde, İran sefîri, Karamân, Haleb, Şâm, Mısır (1564a-4.1566), Bağdâd (1569b) Beylerbeyi, ölm. 1571. Dîğer lalası: evvelce Şehzâde Bâyezîd'in lalası olan Kara Mustafa Bey ki, Kıbrıs Fâtihi Sokollu-zâde Lala Mustafa Paşa'dır, Sofu Ali Bey'in yerine tâyîn edildi ve entrikalarıyle Şehzâde Bâyezîd'i mahvederek Sultân Selîm'e taht yolunu açtı. Dîğer lalası: Tütünsüz Lala Hüseyn Paşa: Enderûn me'zûnu, Pozega sancakbeyi, Budin Beylerbeyi 1551, Lala Mustafa Bey'in yerine lala ve vezîr 1560a-1566, Anadolu Beylerbeyi 10.1566, Karamân Beylerbeyi 1568b, Kıbrıs Beylerbeyi, Rûmeli Beylerbeyi, kubbe vezîri, ölm. İstanbul 1572, med. Eğrikapı, 2. vezîr Pertev Paşa akrabâsı, oğlu Ahmed Paşa (ölm. 1605, Şîrvân-Bakû

Beylerbeyi iken şehîd), İstanbul'da Tavşantaşı'nda havuzlu mescid, Kütahya'da câmî (1570). – II. Selîm'in musâhibi: "Celâl Bey" denen Celâleddîn Hüseyn Bey: Manastır doğumlu, Enderûn me'zûnu, lala ve II. Selîm cülûs edince musâhib, Anadolu tımar defterdârı 1574, sancakbeyi, Manastır'a sürgün, ölm. Manastır 1574, şâir. Dîğer muâhib-i şehryârî: Akşemseddîn-zâde Şemsî Çelebî ve musâhibe-i şehryârî olan zevcesi şâire 'Ayşe Hubbâ Hâtûn (bunlar III. Murâd'a da musâhib ve musâhibe oldular).

II. Selîm'in başlıca hocaları: müderris Mollâ Bahşî (doğ. Bakırküre, ölm. 1544); yukarıda anılan Şemsî Çelebî; Menteşeli müderris Câ'fer Efendi (ölm. 1557, şâir, müellif, med. İstanbul, Şeyh Vefâ Türbesi, Şehzâde Bâyezîd'in de hocası) (oğlu şâir Muhlis Çelebi, ölm. 1565?); Ebü's-süûd-zâde Câ'fer Efendi, kazasker (ölm. 1577); Muhyiddîn Sîrek Efendi (ölm. 1540); başmuallimi: Hâce Sultânî (7.9.1566 – 5.7.1571 = 4, 9, 28) Birgili Ah. 'A tâullâh "Atâî" Efendi, hocalığa tâyîni 1550, ölm. 5.7.1571, namâzını Ebüssuûd Efendi kıldırdı, Birgili'nin 3 oğlu: şâir

Muhlis Çelebi, şâir ‘Abdülhayy Hâlis Efendi (ölm. 1571) ve kazasker (3.1601) Şemseddîn Efendi (1543 – 3.1603 = 60) ve bunun oğlu Kadı Mehmed Efendi “Çekirdek Çelebî” (1572 – 9.1617 = 45).

Celâl Bey, Câfer Paşa dâmâdıdır. Şemsî (Şems) Çelebî, ayni zamanda İkinci Selîm’in hocasıdır. Cinânî’nin (Dîvân, s. 614) İnebahtı’ndan sonra deryâya açılan Donanma-yı Hümâyûn için renkli bir gazeli vardır. Gene Cinânî, Nûr-Bânû Vâlide için 38, Hâce-i Sultânî Atâullâh Efendi eşi Şemsiye Hâtûn için 47 (bu evlenmeden Şems Efendi doğdu), Hubbî (Hubbâ) Hâtûn için 32 beyitli kasîdeler yazmıştır.

II. Selîm zevcesi: Nûr-Bânû Vâlide-Sultân (1525-7.12.1583=58): Vâlidesultân 15.12.1574 – 7.12.1583 = 8, 11, 23. İzdivacı Konya 1545?, izdivaç müddeti 29? yıl. III. Murâd ile İsmihân ve Fatma Sultânlar’ın annesi. Yenikapı has bahçesinde öldü, cenâzesi Fâtih Câmii’nden kaldırıldı, Ayasofya’da II. Selîm türbesine defnedildi. Rossi’ye göre İtalyan asıllı, Venedikli Venier-Baffo soylu âilesinin kızı olup Ahmed

Refîk’ın Yahûdî olduğu hakkındaki rivâyeti mesnedsizdir. Başlıca hayrâtı: İstanbul’da Mercân’da Ağa Mescidi’ni câmî yapması, ‘Alemdağı’nda mescid (ki sonradan câmî oldu), Dîvânyolu’nda çifte hamam (Sinân), Langa’da saray, imâret, çifte hamam, tâb-hâne (Hadîka, I, 616, II, 183) (Langa’daki havuzlu hamam, Sinân’ındır), mum-hâne, debbâğ-hâne; Silistre’de vakıf; İstanbul’da Üsküdar’da ‘Atîk Vâlide Külliyesi (Sinân): câmî, tekke, medrese, Direkli Hamam, şadırvân, kervansaray, mekteb, çeşme, mescidli tımarhâne, misâfir-hâne, kütübhâne, dârülhadîs, dârülkurâ, “Orta Vâlide-Sultân Külliyesi” de denen bu eserler 1583’de bitti (Konyalı, Üsküdar Târîhi, II, 385, 444).

Nûr-Bânû V.-S., 1537’de Barbaros Hayreddîn Paşa tarafından esîr edilip Saray’a sunuldu. Topkapı sûrlarında sarayı vardı.

II. Selîm’in büyük oğlu III. MURÂD’dır. Dîğer oğulları:

ŞEHZÂDE MEHMED (ölm. 1574): çocukken öldü. Med. Hurrem SultanTürbesi. Hocası: hekimbaşı (1568-75) Garsüddîn-zâde Şemseddîn

Mehmed Muhiddîn Efendi (ölm. 3.1575) ki Garseddîn Ahmed Şihâbeddîn Efendi'nin (doğ. Haleb, tahsîli Şâm ve Kahire, 1517'de İstanbul'a geldi, ölm. İstanbul 1564a, tabîb, riyâziyeci, müellif) oğludur.

ŞEHZÂDE' ALÎ (ölm. 1572): Çocuk. Med. Kaanûnî Türbesi.

ŞEHZÂDE SÜLEYMÂN (katli 22.12.1574): Bu şehzâde ve aşağıdaki 4 kardeşi, ağabeyleri III. Murâd'ın cülûsunda boğdurularak hepsi babalarının yanına II. Selîm Türbesi'ne gömüldüler.

ŞEHZÂDE MUSTAFA (katli 22.12.1574).

ŞEHZÂDE CİHÂNGÎR (katli 22.12.1574)

ŞEHZÂDE 'ABDULLÂH (katli 22.12.1574)

ŞEHZÂDE 'OSMÂN (katli 22.12.1574)

II. Selîm'in Kızları

1) İSMİHAN SULTÂN (Uşak 1544 – İstanbul, 7.8.1585 = 41): Manisa'da salgın hastalık

dolayısıyle Şehzâde Selîm'in bir müddet kaldığı Uşak'da doğdu. II. Selîm'in büyük kızı olup ayni yıl içinde ayrı annelerden 2 kızı daha doğdu. Oğlunu doğurduktan 2 gün sonra öldü, II. Selîm Türbesi'ne gömüldü. Sokollu ölünce Sultân, Sadrâzam Özdemiroğlu Osmân Paşa ile evlenmek istedi, olmayınca Kalaylıkoz Alî Paşa ile evlendi. Hayrâtı: Edirne'de Sinân eseri Câmî (Sarachâne-Horozlu yokuşunda), hamam, Mudanya'da Sinân eseri câmî (1572) (Top. Sar. Arş., E 1.993, 7.537), Mangalya'da câmî, vakıflar, İslimye'de vakıflar, 'Akabe yakınlarında hac yolu üzerinde Cugeyman'da su kemerleri ve su te'sîsâtı, Silistre'de vakıf (1572), Balçık'ta hamam; İstanbul'da Fener'de mahalle, mekteb, ve İsmihân Sultân Mektebi sokağı, Üsküdar'da Sinân eseri kervansaray, dârülkurâ (Üs. Târ., II, 294, 386).

=1. Sadrâzam Dâmâd Sokollu Mehmed Paşa (Sokol/Bosna, 1510? – İstanbul, 12.10.1579 = 69?): III. Murâd'ın düzenlettiği bir sûikasdde hançerlenerek öldürüldü. Med. Eyüb, Sokollu Mehmed Paşa Türbesi. Sadrâzam 28.6.1565 – 12.10.1579 = 14, 3, 15 (Kaanûnî'nin son, II.

Selîm'in tek, III. Murâd'ın ilk sadrâzamı), izd. 1.8.1562, izd. müd. 18, 2, 12, yaş 18-35, zevcinden 34? yaş küçük. Sokollu'un ilk 2 eşinden olan çocukları ve Sultân'dan olan çocuklarının nesli Sokollu-zâdeler denir. Bu izdivâcdan: Sultân-zâde Sokollu Ahmed Bey (1563? – 1566/67 = 4?); Sultân-zâde Pîr-Mehmed Bey (1566? – 1567a = 1?); Sultân-zâde Sokollu-zâde İbrâhîm Hân/Paşa (1565 – 1622? = 57? (Sokollu Türbesi'nde yatıyor), zamânımıza kadar nesli geldi); Safiyye Hanım-Sultân (1562?-?)=Sokollu-zâde Câ'fer Paşa (ölm. 21.1.1587, med. Sokollu Türbesi, izdivâcında silâhdâr, sonra vezîr, Sadrazam Lala Mustafa Paşa oğlu) (bu izdivâcdan posthume ikizler ol. Mehmed Bey'le Câ'fer Bey doğdular).

=2. Dâmâd Kalaylıkoz 'Alî Paşa (ölm. 2.1587): izd. 1584, izd. müd. 1, yaş 40-41, II. Selîm'in nedîmi, çavuş, beylerbeyi, Rûmeli Beylerbeyi, vezîr, Budin beylerbeyisi iken makamında Budapeşte'de öldü, buraya gömüldü (vezîr 10.1584). İlk zevcesinden 1 oğlu vardı. Bu izdivâcdan: Sultân-zâde Mahmûd Bey (5.8.1585 – 24.9.1585 = 0, 1, 20), med. Sokollu Türbesi.

2) GEVHER-HÂN SULTÂN (Konya 1544 – İstanbul 1580? = 36?): II. Selîm'in 2. kızı. 1579'da haccetti. Med. II. Selîm Türbesi. Eserleri: İstanbul'da İstavroz'da (Beylerbeyi) tepede park içinde saray, Cağaloğlu'nda medrese (Hadîka, I, 71) (Top. Sar. Arş., D 7.859), Cerrâhpaşa'da medrese, Filibe'de ve başka yerlerde mülkler (Paşa Livâsı, 501, no.35). =1. Dâmâd Piyâle Paşa b.'Abdürrahmân (1515? – İstanbul, 21.1.1578 = 63?), izd. 1.8.1562, izd. müd. 15, 5, 21, yaş 18-34. Med. Kasımpaşa, Piyâle Paşa Câmii. Enderûn me'zûnu, kapıcıbaşı, sancakbeyi ve sonra beylerbeyi pâyesiyle kapdân-ı deryâ 1554 – 1568 = 14 (beylerbeyi 1558), 3. vezîr 1566, 2. vezîr 1571, Cerbe zaferi 14.5.1560, Malta (1565) ve Kıbrıs (1570) seferlerinde donanma kumandanı. Hayrâtı: İstanbul'da Kasımpaşa'da Sinân eseri 1573 târihli câmî, tekke, hamam, çarşı (Evliyâ, I, 418-9), Haydarpaşa'da –Kâtib Çelebî'ye göre "'acâib-i â'lem'den" olan ve sonra Kaya Sultân'a geçen- havuzlu bahçe (park) ve köşkü, Üsküdar'da Sinân yapısı saray; Çanakkale'de mâlikâne, Kilîdülbahr'de bahçe

(park) ve kalede toplar; Sakız'da câmii, hamam, su yolları, 60 odalı han, 20'ye yakın çeşme, hepsi vakfedilen 5.006 dönüm arâzî, 5 mandıra, 10 kireç ocağı. Bu izdivâcdan: 'Ayşe Â'tike Hanım-Sultân (1563 - ?) = Doğancıbaşı Fülân Ağa, izd. 1573, yaş 10; Fatma Hanım-Sultân (Paşa Livâsı, 502, no.821); Sultân-zâde Fülân Bey; Sultân-zâde Fülân Bey, Sultân-zâde Fülân Bey; Sultân-zâde Mehmed Bey (en küçük çocukları), Mora bahriye sancakbeyi (nesli günümüze kadar geldi). =2. Dâmâd Boyalı Mehmed Paşa, 3. vezîr, izd. 1579, izd. müd.1?.

3) ŞÂH SULTÂN (Konya 1544 – İstanbul, 9.1580 = 36): II. Selîm'in 3. kızı. Med. Eyüb Câmii. Hayrâtı: Eyüb'de Sinân yapısı ve bugün mevcud bulunmıyan câmî, çeşme, tekke vs ve bunlara vakıf ol. Filibe'de 12 köy (Paşa Livâsı, 502, no. 352). = 1. Dâmâd Çakırcıbaşı Hasan Paşa (ölm. 13.1.1574), izd. 1.8.1562, izd. müd. 11, 5, 13, yaş 18-30. Enderûn, Rus asıllı, çakırcıbaşı, İran sefîri, sancakbeyi, yeniçeri ağası 1562, Bosna 1564a, Rûmeli Beylerbeyi 1565a, kubbe vezîri, Karaman Beylerbeyi, medfeni Konya, Mevlânâ yakınındaki türbesi,

İstanbul'da Üsküdar'da Doğancılar'da câmí yaptırdı. =2. Dâmâd Zâl Mahmûd Paşa (1530? – 9.1580 = 50?), izd. 1575, izd. müd. 5, yaş 31-36. Boşnak, Enderûn, kapıcıbaşı, Haleb Beylerbeyi, Anadolu Beylerbeyi 1569, vezîr 1567/8, sonra 2. vezîr. Hayrâtı: İstanbul'da Eyüb'de Sinân eseri câmî, kendi türbesi, imâret, medrese; Nahçevân'da hamam, Filibe'de han, Mizistre'de câmî, Âdilcevâz'da câmî, hamam, bahçe, Ahlat'ta kule (Top. Sar., D 7.859). İlk zevcesinden olan oğlu: Mehmed Paşa, 11.1592'de Tûnus Beylerbeyi ki bu görevde bir kaç yıl sonra öldü. Bu izdivâcdan: Fülâne Hanım-Sultân (1576? – 1660'dan sonra) = Abdâl Hân, Şeref-Hânlar'dan Bitlis hanı; Sultân-zâde Köse Husrev Paşa (Âdilcevâz'da Safevîler'e karşı şehîd ve burada medfûn).

4) FATMA SULTÂN (Konya 1548? – 9.1580 = 32?): Hanım-Sultan'ı erken doğurduktan 6 gün sonra öldü, med. Selîm II Türbesi (Selânikî, 208, 265; Ravzâtü'l-Ebrâr, 470). Hayrât: İstanbul'da Edirnekapısı'nda medrese, mekteb, Salacak'ta park içinde köşk, Yanya'da vakıflar (Top. Sar., D 4.501, E 6.879, 6.877). = Dâmâd Kanijeli

Siyâvuş Paşa (ölm. 1601/2), izd. 1572, izd. müd. 8. Med. Eyüb'de Sinân yapısı türbesinde ki Sokollu Türbesi'nin karşısındadadır. Hırvat, Enderûn, yeniçeri ağası 1569, Rûmeli Beylerbeyi, vezîr 1572, Sadrâzam 24.12.1582 – 25.7.1584 = 1, 7, 2 + 15.4.1586 – 2.4.1589 = 2, 11, 15 + 4.4.1592 – 28.1.1593 = 0, 9, 24 = 5, 4, 11 ve buradan emekli. Hayrâtı: İstanbul'da Eyüb'de Sinân yapısı türbesi, medrese, çeşme vs, İstanbul'da 1 ve Üsküdar'da 2 toplam hepsi Sinân yapısı 3 saray, Harmanlı'da (Edirne) câmii, mekteb, hamam. Kardeşi: Vezîr Gazî Sarı Dişleng Hüseyin Paşa (katli 1623) (Erdel Yanova yakınlarında Felekbatur palangasını yaptırdı) ve bunun oğlu Mustafa Paşa (1627'de İran'da şehîd). Siyâvuş Paşa dâmâdı: Hırâmî Ahmed Paşa (Eğrikapı'daki mescidindeki türbesinde medfûn, Fâtih'de de bir mescidi var) ve bunların oğlu Mustafa Bey. Siyâvuş Paşa'nın Sultân'dan olan çocukları: Sultân-zâde Ahmed Bey (1573 – 1582 = 9) (kendisi ve bütün kardeşleri babalarının türbesinde medfûn); Sultân-zâde 'Abdülkaadir Bey (1577 – 1583 = 6); Sultân-zâde Süleymân Bey (1579 - ?), bu da

çocukken öldü; Fülâne Hanım-Sultân (9.1580'de doğduktan birkaç gün sonra annesinin öldüğü günlerde öldü); Sultân-zâde Mustafa Paşa (1575 – 4.1599 = 24), bunun 1591-99 arasında doğan çocukları: Mehmed Bey, Fülân Bey ve Fülâne Hâtûn. – Kaanûnî'nin küçük oğlu:

9) ŞEHZÂDE SULTÂN BÂYEZÎD HÂN (İstanbul 14.9.1525 – Kazvîn, 23.7.1562 = 36, 10, 9): 6.11.1543'de 3. Velîahd, 6.11.1553'de 2. Velîahd. Med. Sıvas, Şehzâdeler Türbesi. Karamân (Konya) v., buradan Germiyân (Kütahya) sancakbeyi 18.6.1541 – 2.12.1558 = 17, 6, 3, Amasya sancakbeyi 21.12.1558 – 7.7.1559 = 0, 6, 17. Amasya yerine Ankara sancağını istedi, reddedilmesi üzerine 12.000 kişilik ordu ile Amasya'dan ayrılıp Konya'ya ağabeyi Velîahd-Şehzâde Selîm üzerine yürüdü, Konya meydan muhârebesinde (30.5.1559) bozuldu, tâkıybât altında İran'a sığındı, Kazvîn'de Şâh Tahmasb tarafından karşılandı (24.11.1559) ve şerefine 30 tepsi mücevher serpildi ("saçı", Türkçe). Kazvîn'de 3 yıla yakın ikaamet edip oğulları ile berâber Şâh tarafından boğdurulup cenâzeleri Osmanlı'ya teslîm edildi,

4 oğlu ile berâber cenâzeleri Sıvas'a getirilip sûr dışına gömüldü, sonra üzerlerine türbe yapıldı. Şâir (mahlası: Şâhî), hattât (Türkçe ve Farsca şiirler: Ahdî, Tezkire). Îdâm târîhi: Hasan Bey Rûmlu, Ahsenü't-Tevârîh, I, 417. Sünneti kardeşleri ile berâber Atmeydanı, İbrahimPaşa Sarayı, 26.11.1539. Babası ile berâber 9. sefer-i hümâyûna (1541, Budin Seferi), 10. sefer-i hümâyûna (Estergon Seferi, 17.11.1542'de İstanbul'dan Edirne'ye hareket, oradan Almanya), katıldı. 11. sefer-i hümâyûnda 6.12.1548'de babası ile Haleb'den ayrılınca 10.6.1549'da Edirne'ye taht muhâfızı olarak döndü. 12. sefer-i hümâyûnda Bursa Yenişehiri'nde babası ile buluştu. 1.12.1540'da babası ile Edirne'ye geldi. 1542-43 kışını Edirne'de babası ile geçirdi (Kaanûnî'nin Edirne'den ayrılması 29.4.1543). Başmuallimi: Karabâğlı 'Abdülcebbâr Efendi (ölm. 1559, hocalığa tâyîni 1558) (bu zâtın dâmâdı: Bayrâm-zâde Ah. Efendi, İstanbul Dârülhadîs müderrisi, Kütahya'da medrese yaptırdı, babası: Emîn Efendi). Şehzâde Bâyezîd'in 5 oğlu 4 kızı:

ŞEHZÂDE ORHÂN (Kütahya 1543? –

Kazvîn, 23.7.1562 = 19?): diğer 3 kardeşi ile berâber babasının Sıvas'taki türbesi. Dîğer 3 kardeşi ile Kazvîn'de îdâm edildi. Çorum sancakbeyi 21.12.1558-7.7.1559. Lalası: Çandarlı-zâde Halîl Bey b.Î'sâ Paşa (1508 – İstanbul 1568=60, sancakbeyi, Defterî ve Muhlisî mahlaslariyle şâir). Şehzâde'nin ve kardeşlerinin hocası: Akşehirli şâir 'Abdurrahmân Gubârî (ölm.Mekke 1566, şâir, hattât, hacı, Nakşbendî) ve Kütahyalı şâir Firâkî Mehmed Bey (medfeni Bursa, Mustafây-ı Cedîd Türbesi).

ŞEHZÂDE 'OSMÂN (Kütahya 1545? – Kazvîn, 23.7.1562 = 17?): Karahisâr-ı Şarkî sancakbeyi 16.6.1559, sonraCânik (Samsun) sancakbeyi

ŞEHZÂDE 'ABDULLÂH (Kütahya 1548? – Kazvîn, 23.7.1562 = 14?).

ŞEHZÂDE MAHMÛD (Kütahya 1552? – Kazvîn, 23.7.1562 = 10?). Şehzâde Osmân ile ayni anneden. Cânik sancakbeyi 1559.

ŞEHZÂDE MEHMED (Amasya 1559 – Bursa,

1.8.1562 = 3): Annesi ile Bursa’da kalıp İran’a gitmedi, Bursa’da îdâm edilip gömüldü.

MİHR-Ü MÂH SULTÂN (Kütahya 1574 - ?): Halasının adını taşıyor. =Dâmâd Muzaffer Paşa (ölm. 1593): Enderûn me’zûnu, 11.1559’da Amasya’da tevkıyf edildi, beylerbeyi, Bağdâd Beylerbeyi 1568a, Şehr-i Zor Beylerbeyi, Kıbrıs Beylerbeyi 1570a, Lûristân Beylerbeyi 1592 (burada (Batı İran) öldü).

HADÎCE SULTÂN (Kütahya 1550? - ?).

‘AYŞE SULTÂN (Kütahya 1553? - ?) =Dâmâd Eretnaoğlu Hoca ‘Alî Paşa (îdâmı Tokat 1562, buradaki câmiinin türbesinde). Oğulları: Sultân-zâde Mehmed Bey.

HÂN-ZÂDE SULTÂN (Kütahya 1556? - ?).

Şâhî (Şehzâde Bâyezîd) dîvânı, Kültür Bakanlığı’nca yayınlandı.

10) ŞEHZÂDE SULTÂN CİHÂNGÎR HÂN (İstanbul 1531 – Haleb, 27.11.1553 = 22). Zarîfî mahlasıyle şâir ve hattat (Ahdî, Tezkire). Aya Mavri adasının suyollarını yaptırdı. Amasya

sancak beyliğini kabûl etmedi, dâimâ babasının yanında yaşadı. 12. sefer-i hümâyûnda babası ile İstanbul'dan hareketle (28.8.1553) Haleb'e geldi ve burada öldü. Ağabeyi Sultân Mustafa'nın îdâmı üzerine şok geçirerek 21 gün sonra melankoliden öldü. Kaanûnî, bu oğlu adına İstanbul'da Beyoğlu'nda bir semt kurdurarak Sinân'a burada şehzâdesi adına câmî, türbe, imâret, tekke yaptırdı (Evliyâ Çelebi, I, 442). 26.11.1539'da ağabeyi Bâyezîd ile berâber Atmeydanı'nda İbrahim Paşa Sarayı'nda sünnet edilmişti.

11) FATMA SULTÂN: bebek iken öldü (1561).

12) RAZİYYE SULTÂN: geç kızken öldü, Yahyâ Efendi Dergâhı'na gömüldü.

13) ŞEHZÂDE ORHÂN (1554? – 1562 = 8?).

YILMAZ ÖZTUNA'NIN ESERLERİ

-1402 Ankara Muhârebesi, Bâyezîd ile Timur'un Ölümü ve Fetret Devri, İstanbul 1946, Kenan Matbaası 88 s. (2.000 tiraj) (tükendi)

-Türk Mûsikîsi Lugati, İstanbul 1949-1955, Mûsiki Mecmuası yayını, 446 s. (çift sütun) (1.000 tiraj) (tükendi)

-Gündelik Gazete Tarzında Hazırlanmış Dünya Tarihi, Hayat Tarih Gazetesi, İnsanlığın Başlangıcından Kore Harbi'ne Kadar İstanbul 1963, Hayat yayını. 216 s. (5 sütun, in folio) (te'lif ve terceme) (220.000 tiraj) (tükendi)

-Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul 1964 ve 2 baskı daha, Hayat yayını 520 s. (3 sütun) (550.000 tiraj) (tükendi) (Prof. Dr. Metin Tuncel'le müşterek)

-Mahmûd Şevket Paşa'nın Günlük Not Defteri, Hayat mecmuasında tefrika, 1965 (metin neşri), kitap şeklinde: İstanbul 1988, 224 s. (5.000 tiraj) (tükendi)

-Hurşîd Paşa‘nın Saray Hâtıraları, Hayat Târih Mecmuası’nda tefrika, 1965 (metin neşri)

-Barbaros Hayreddin Paşa’nın Hâtıraları, Hayat Târih Mecmuası’nda 1965 (metin neşri), kitap şeklinde: Boğaziçi yayınevi, İstanbul 1990, 128 s. (5.000 tiraj)

-Mimâr Sinân’ın Hâtıraları, Hayat Tarih Mecmuası’nda tefrika, 1966 (metin neşri)

-Seydi-Ali Reîs’in Hâtıraları, Hayat Tarih Mecmuası’nda tefrika, 1966 (metin neşri)

-Gaalib Paşa’nın Hâtıraları, Hayat Tarih Mecmuası’nda tefrika, 1966 (metin neşri)

-Türkiye Târihi (Başlangıcından Zamânımıza Kadar), Hayat yayını, 12 c, İstanbul, 1964-67, toplam 3.664 s. (60.000 tiraj) (tükendi) (1. cildin Arapça trc. Erşedü’l-Hürmüzî, el-Medhal ale’t-Târîhi’t-Türkiye, Beyrût 2005)

-Vilâyetlerimizin Târihi, Hayat yayını, 448 s. (çift sütun), İstanbul 1968 (45.000 tiraj) (tükendi)

-Les Bases de la Musique, Turque Cultura Turcica'dan ayrı baskı, Ankara 1965 (5.000 tiraj) (tükendi)

-TRT Türk Mûsikîsi Notaları (bir hey'etle müşterek) (teksir), İstanbul radyosu, 1967-69

-Osmanlı Pâdişâhlarının Hayat Hikâyeleri, Hayat yayını, İstanbul 1969, 120 s. (3 sütun) (150.000 tiraj) (tükendi), yeni baskı: Ötüken Yayınevi, İstanbul 1988, 446 s. (3.000 tiraj), sonraki baskı (3.000 tiraj), 4. baskı, 366 s., 1998, 5. baskı 2.000, 6. baskı 2005. (Yıldırım Bâyezîd bahsi: 36 s., İst. 1972, Bedir yay.)

-Türk Târihinden Yapraklar, aslı: 1965-66'da İstanbul Radyosu'nda yapılan 69 konuşma, 1000 Temel Eser: 11, Devlet Kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1969, 344 s. (20.000 tiraj) (tükendi); 2. baskı: İstanbul 1983, Ötüken Yayınevi 344 s. (10.000 tiraj), 3. baskı MEB, İstanbul 1985, 388 s. (5.000 tiraj), 4. baskı: MEB, Türk Klâsikleri: 17, İstanbul 1992, 340 s. (20.000 tiraj), 5. baskı: MEB, Millî Klâsikler: 11 340 s., 1999, 340 s. (5.000 tiraj) (toplam 66.000 tirajlı) (tükendi); kısaltılmışı: Türkler, İst. 2004,

256 s. (2.500 tiraj), 7. baskı (Ötüken, 2.000), 2005.

-Resimlerle 93 Harbi (1877-78 Türk-Rus Savaşı), Hayat yayını, İstanbul 1969, 48 s. (3 sütun) (15.000 tiraj) (tükendi)

-Türk Bestecileri Ansiklopedisi, Hayat yayını, İstanbul 1969, 160 s. (çift sütun) (150.000 tiraj) (tükendi)

-Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi, Devlet Kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı, 3 c, İstanbul 1969, 1974, 1976, 374 + 140 + 328 s. (çift sütun) (10.525 tiraj) (tükendi)

-Osmanlı Târihçilerinden Seçmeler, Hayat Târih Mecmuası'nda tefrika, 1970 (metin neşri), bir bölümünün kitap şekli: İslâma Dâvet, Samsun 1981, 128 s. (10.000 tiraj) (tükendi)

-Resimlerle Türkiye Târihi, Hayat yayını, İstanbul 1970, 300 s. (çift sütun) (30.000 tiraj) (tükendi)

-Fâtih'in Ölümü, Hayat Mecmuası'nda tefrika, 5-6. 1964.

-İkinci Osman, Yeni İstanbul'da tefrika, 7.8.1966 v. dd. Ve Dünya'da tefrika, 12.1972.

-Osmanlı Hânedânı, Orta Doğu gazetesinde tefrika, 5.1974.

-Büyük Türk Sözlüğü, Hayat yayını, İstanbul 1970, 1.288 s. (çift sütun) (180.000 tiraj) (Prof. Dr. Muharrem Ergin'le müşterek) (tükendi)

-Havacılık Târihinde Türkler (1918 Mondros Mütârekesi'ne Kadar), Hava Kuvvetleri Komutanlığı yayını, Ankara 1970, 448 s. (çift sütun) (2.000 tiraj) (tükendi) (Yk. Mh. Yavuz Kansu ve Hv. Alb. Sermed Şensöz'le müşterek)

-Dördüncü Murâd, Hayat Mecmuası'nda tefrika, 1971

-Türk Mûsikîsi Klâsikleri, Devlet Kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1972, 1-6, s. 1-36 (çift sütun, in folio) (5.000 tiraj) (tükendi)

-Kösem Sultan, Hayat Mecmuası'nda tefrika, 1972.

-İstanbul Sarayları, Hayat Mecmuası'nda

Tefrika, 1973.

-Halil Menteşe'nin Hâtıraları, Hayat Târih Mecmuası'nda tefrika, 1973 (metin neşri)

-Safiyye Sultân, Hayat Mecmuası'nda tefrika, 1975, Son Havâdis'te tefrika, 1980.

-Histoire de la Turquie, Basın-Yayın Gn. Müd. yayını, Ankara 1976, 80 s. (çift sütun) (10.000 tiraj) (tükendi), 2. baskı: 2002 (5.000 tiraj)

-Osmanlı Târihi ve Medeniyeti, YAYKUR ders notları, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 1976, 1977, 1979, üç baskı, 152 s. (toplam 450.000 tiraj) (tükendi)

-Târih Lise III, Devlet Kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1976, 480 s., değişik 2. baskı 1977, 448 s. (200.000 + 150.000 tiraj) (tükendi)

-Osmanlı İmparatorluğu Nasıl Battı? Tercüman gazetesinde tefrika, 1977.

-Osmanlı imparatorluğu, Devlet Kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 1977, 72 s. (çift sütun) (13.600 tiraj) (tükendi).

-Osmanlı İmparatorluğu, Tercüman gaz. Türk ve İslâm Ans., 2. cilt (1. ciltte Türk Târihi).

-Türk Bestecileri, İst. Radyosu'nda N. Atlığ'ın aylık 45 dakika konserlerinde, 1.1966-1.1968.

-Türk Bestecileri, Son Havâdis gaz. 1970-74 ve Dünya gaz. 1969-74'te müzik sayfalarında.

-Türk Mûsikîsi Târihi, İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Mûsikîsi Devlet Konservatuarı ders notlarının teksîri, İstanbul 1977, 44 s. (tükendi).

-14. Yüzyılda Türk Mûsikîsi, MEB, 14. Yüzyıl Türk San'atı, İstanbul 1977'de.

-Târihte Ramazan, Tercüman gazetesinde tefrika, 1979.

-Bir Darbenin Anatomisi, Hayat Mecmuası'nda tefrika, 1982, kitap hâlinde: Ötüken Yayınevi, İstanbul 1984, 520 s. (10.000 tiraj), yeni baskılar: 1987, 564 s. (3.000 tiraj), 1990, 560 s. (3.000 tiraj), 5. baskı: Bâbıâlî Kültür Yayıncılığı, 472 s. (2.500 tiraj), Fransızca'ya çevrildi: Pr. Ömer Nâmî.

-Türkler, Arablar ve Yahûdiler, Hayat mecmuasında tefrika, 1982, kitap hâlinde: Boğaziçi Yayınevi, İstanbul 1989, 80 s. (3.000 tiraj) (tükendi).

-Balkan Savaşı, Hayat Mecmuası'nda tefrika, 1983, kitap hâlinde: Ötüken Yayınevi, İstanbul 1990, 208 s. (3.000 tiraj) (tükendi), Rûmeli'ni Nasıl Kaybettik?, İstanbul 2006, 216 s. Bâbıâlî Kültür Yayıncılığı.

-Harem'de Fırtına, Tercüman gazetesinde tefrika, 1983, kitap hâlinde: Osmanlı Haremi'nde Üç Hasekî-Sultân, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1988, 264 s. (3.000 tiraj), 5. baskı 2.000 (3.000 tiraj), 6. baskı 2005 (2.000 tiraj)

-Târih Sohbetleri, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1988, 384 s. (3.000 tiraj). (tükendi).

-İttihad ve Terakkî, Hayat Mecmuası'nda tefrika, 1983

-Dînî Bestekârlarımız, Tercüman gazetesinde tefrika, 1983

-Son İslâm Devletleri, Tercüman gazetesinde

tefrika, 1983

-Balkan Savaşı, Tercüman'da tefrika 1986

-Sâdeddin Arel, Kültür Bakanlığı, Ankara 1986, 160 s. (20.000 tiraj) (tükendi).

-Hacı Ârif Bey, Kültür Bakanlığı, Ankara 1986, 128 s. (20.000 tiraj) (tükendi).

-Târih Sohbetleri, Hayat'da tefrika, 1986.

-Osmânoğulları ve Türk Mûsikîsi, Türk Dünyâsı Araştırmaları, İstanbul 1987, 30 s. (tükendi).

-Türk Mûsikîsi, Teknik ve Târih, Türk Petrol Vakfı, İstanbul 1987, 120 s. (5.000 tiraj) (tükendi)

-Türkiye'de Askerî Müdâhaleler, s. 1-36, çift sütun, Tercüman yayını, İstanbul 1987 (100.000 tiraj) (tükendi).

-Itrî, Kültür Bakanlığı, 112 s., Ankara 1987 (15.000 tiraj) (tükendi).

-Dede Efendi, Kültür Bakanlığı, İstanbul 1987,

232 s. (15.000 tiraj), 2. baskı 1996, 240 s. (5.000 tiraj) (tükendi)

-Abdülkaadir Merâğî, Kültür Bakanlığı, Ankara 1988, 96 s. (15.000 tiraj) (tükendi).

-Keçeci-zâde Fuâd Paşa, Kültür Bakanlığı, 1988 (15.000 tiraj), 116 s. (tükendi).

-Şevki Bey, Kültür Bakanlığı, Ankara 1988, 148 s. (8.000 tiraj) (tükendi).

-Âlî Paşa, Kültür Bakanlığı, 1988, 148 s. (8.000 tiraj) (tükendi).

-Tanzîmât Paşaları: Âlî ve Fuâd Paşalar, Ötüken, 2006.

-Kaanûnî Sultân Süleymân, Ankara 1989, 176 s., Kültür Bakanlığı (15.000 tiraj) (tükendi) ve Bâbıâlî Kültür, 2006, 200 s.

-İkinci Mahmûd, Ankara 1989, 124 s., Kültür Bakanlığı (15.000 tiraj) (tükendi), Bâbıâlî Kültür, 2006, 134 s.

-Şark Mes'elesi, Ankara 1989, 58 s. (10.000 tiraj), Almanca tercemesi: Die Ostfragen, 1989,

80 s., Fransızca tercümesi: Question d'Orient, 1989, 80 s. (hepsi tükendi).

-Osmanlı Devleti Târihi, Faisal Finans Kurumu, 2 c., 1.160 s., İstanbul 1986 (5.000 tiraj), Kültür Bakanlığı, Ankara 1999, 2 c., 1.168 s. (5.000 tiraj), bir de Yimpaş Holding'in korsan baskısı var (tükendi) (Arabca tercemesi: Adnân Mahmûd Selmân, Târîhu'd-Dewleti'l-Usmâniyye, Kaahire 1988, 1990, 2 c., 680+878 s., (10.000 tiraj) (hepsi tükendi): Gözden geçirilmiş son baskı: 2 c., Ötüken, İstanbul 2004, 640+484 s.

-Târîh Ansiklopedisi, BATEŞ, İstanbul 1991, 2 c., 832 s. (çift sütun) (10.000 tiraj) (tükendi)

-Büyük Türkiye Târihi (Başlangıcından Zamânımıza Kadar Türkiye'nin Siyâsî, Medenî, Kültür, Teşkîlât ve San'at Târîhi), Ötüken Yayınevi, İstanbul 1977-1979, 14 c. (toplam 6.904 s.) (55.000 tiraj) (tükendi).

-İslâm Devletleri, Devletler ve Hânedânlar, c.I, Kültür Bakanlığı, Ankara 1989, 1.060 s. (5.000 tiraj) Arabca trc. Adnân Mahmûd Selmân, 2.

baskı 1996 (5.000 tiraj), 3: 2005, 1.078 s. (1.500 tiraj).

-Türkiye Devleti (1074-1990), Devletler ve Hânedânlar, c. II, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990, 1.200 s. (5.000 tiraj), 2. baskı 1996 (5.000 tiraj) 3: 2005, 1.300 s. (1.500).

-İlk Çağ Devletleri, Devletler ve Hânedânlar, c. III, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990, 565 s. (5.000 tiraj), 2. baskı 1996 (5.000 tiraj) (tükendi)

-Avrupa Devletleri, Devletler ve Hânedânlar, c. IV, Kültür Bakanlığı, Ankara 1991, 900 s. (5.000 tiraj), 2. baskı 1996 (5.000 tiraj) (tükendi), 3: 2005, 908 s. (1500).

-Lâtin Avrupa ve Amerika Devletleri, Devletler ve Hânedânlar, c. V, Kültür Bakanlığı, Ankara 1996, 960 s. (6.500 tiraj) (tükendi), 3: 2005, 976 s. (1500) (5 cildin toplamı 4.902 s.).

-Türk Mûsikîsi, Türk Dünyâsı El kitabı, TKAE, Ankara 1992, c.II, s. 487-535.

-Türk Mûsikîsi Kavram ve Terimleri, Atatürk

Yüksek Kurumu, Ankara 2000, 592 s., çift sütun, (3.000 tiraj).

-Yavuz Sultân Selîm, İst. 2006, Bâbıâlî Kültür Yay., 260 s.

-Tarihten Portreler, Türkiye gazetesi, haftalık yazılar, 1990-92, kitap hâlinde Ötüken 1998, 366 s. (5.000 tiraj).

-Sâz eserlerinin notaları: Dr. Yılmaz Karakoyunlu, Parlamenter Bestekârlar, TBMM nş., Ank. 1999, s. 145-58. ve Târih Kip, TRT Saz Eserleri Repertuvarı ve Mûsikî Mecmuası, 1965 ve Onur Akdoğu, Târihçi ve Müzikolog Yılmaz Öztuna, İzmir 1990.

-Târihten Sohbetler, Türkiye gazetesi, haftalık yazılar, 1992-97, kitap hâlinde: 3 c., toplam 1.248 s. Ötüken, 1988 (5.000 tiraj).

-Hurrem Sultân, senaryo, 2005.

-Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi, 2 c., 480+592 s. (çift sütun), Kültür Bakanlığı, Ankara 1990 (5.000 tiraj) (tükendi).

-Târih Konuşmaları, TRT2'de cumartesi geceleri 25 dakikalık TV sohbetleri, 2,5 yılda 125 konuşma, 2001-2003.

-Çerçeveden Yansımalar, TGRT-Haber TV'de her ayın ilk pazartesi gecesi 90 dakika politika konuşması (başlangıç: Kasım 2004)

-Târih Kavramları ve Terimleri, Ötüken, 2006.

-Türk Mûsikîsi, Akademik Klâsik Türk San'at Mûsikîsi'nin Ansiklopedik Sözlüğü, 2 c., 484+656 s., Ankara 2006.

-Büyük Osmanlı Târîhi, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1994, 10 c., yaklaşık 5.500 s. (30.000 tiraj).

-Makaleler, fıkralar, etüdler, ansiklopedi maddeleri: Hayat Ansiklopedisi'nde 874 madde; Hayat Küçük Ansiklopedi'de 200 kadar madde; Hayat Târih Mecmuası'nda 500 kadar etüd, makale, tenkıyd; Dünyâ gazetesinde 500 kadar siyâsî makale; Son Havâdis'de 250 kadar siyâsî makale; Hayat mecmuasında 60 kadar makale; İstanbul Ansiklopedisi'nin her iki baskısında 40

kadar madde; Yeni İstanbul gazetesinde 20 kadar makale; Türk Kültürü mecmuasında 20 kadar etüd; İslâm-Türk Ansiklopedisi'nde 10 kadar madde; Türk Ansiklopedisi'nde 2.700 kadar mûsikî ve târih maddesi; Meydan-Larousse'da 800 kadar 12 ciltteki bütün Türk Mûsikîsi maddeleri; Ses San'atçılar Ansiklopedisi'nde 135 kadar madde; Osmanlıca-Türkçe Sözlük'de (Ferid Devellioğlu) 700 kadar bütün Türk Mûsikîsi maddeleri; Yeni Türk Ansiklopedisi'nde ansiklopedinin dörtte birini oluşturan bütün mûsikî, târih ve Türkiye dışı coğrafya maddesi; Tercüman'da 1.000 küsur haftada 7 gün köşe yazısı; Türkiye gazetesinde 2.000 kadar başmakale; çeşitli dillerde gazete, dergi, ansiklopedilerde 2.000'e yakın makale. Kitap hâline getirilmiş makaleler bu listenin dışındadır.

Müellifin genel yayın müdürü ve başredaktör olarak yayınladığı başlıca periodikler: Hayat Ansiklopedisi, Hayat Târih Mecmuası, Türk Ansiklopedisi, MEB (K-S harflerine ait ciltler). Hayat, MEB ve Kültür Bakanlığı serileri içinde pek çok kitap.

[1] O devirde yaşayan Latıyfî, Kaanûnî hakkında şöyle diyor: “Bir sultân-ı azıymü’ş-şândır ki, her hıttada hutbesi yürür ve bin bir kal’ada nevbeti vurulur” (Tezkiretü’ş-Şu’arâ, 13). Bu ifadede en küçük bir mübalâğa olduğu iddia edilemez.